

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра містить: 136 с., 13 табл., 13 рис., 40 джерел.

Об'єктом дослідження є ПАТ «Мотор Січ».

Мета роботи – виявити та обґрунтувати ризики виробничої діяльності та їх вплив на функціонування підприємства ПАТ «Мотор Січ».

Для реалізації окресленої мети необхідно дослідити проблематику появи та рівень впливу ризиків виробничого характеру на роботу суб'єкта господарювання, оперативне виявлення джерел ризику.

Перший розділ містить аналіз ключових теоретико-методичних аспектів діагностики ризиків виробничої діяльності, зокрема сутнісного дослідження ризиків виробничої діяльності, їх групування, методичне підґрунтя діагностики ризиків, специфіку складання програми ефективних заходів мінімізаційного характеру для ризиків виробничого процесу. Другий розділ присвячений аналізу рівня ризиків виробничого процесу на ПАТ «Мотор Січ», зокрема економічній діагностиці виробничої діяльності ПАТ «Мотор Січ», виявлення ступеня впливу ризиків підприємництва на показники роботи суб'єкта господарювання, вивчення потенціалу ПАТ «Мотор Січ». У третьому розділі окреслено напрямки мінімізаційного характеру в контексті ризиків виробництва на ПАТ «МОТОР СІЧ», зокрема планування нагальних кроків з мінімізації ризиків підприємництва у роботі ПАТ «Мотор Січ», обґрунтований вибір рекомендацій щодо мінімізації ймовірних ризиків у роботі ПАТ «Мотор Січ», оцінка ефективності розроблених заходів в аспекті фінансової стабільності та прибутковості виробництва на ПАТ «Мотор Січ». У четвертому розділі окреслені основні заходи з охорони праці та техногенної безпеки.

У роботі використані такі методи: методи економічного аналізу, статистичний, SWOT-аналіз, графічний та ін.

РИЗИК, ВИРОБНИЧИЙ РИЗИК, МАШИНА, ВЕРСТАТ, ОБЛАДНАННЯ, ВНУТРІШНЬОФІРМОВИЙ АНАЛІЗ, ЛІМІТУВАННЯ, ХЕДЖУВАННЯ, СТРАХУВАННЯ.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИМІРЮВАННЯ РИЗИКІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	9
1.1 Сутнісна характеристика ризиків підприємницької діяльності та їх класифікація.....	9
1.2 Методичні основи вимірювання ризиків підприємницької діяльності.....	20
1.3 Особливості розробки програми заходів щодо мінімізації ризиків підприємницької діяльності.....	33
Висновки до 1 розділу	39
2 АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА РІВНЯ РИЗИКІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАТ «МОТОР СІЧ».....	41
2.1 Економічна діагностика діяльності ПАТ «Мотор Січ».....	41
2.2 Оцінка рівня впливу підприємницьких ризиків на результати діяльності підприємства.....	83
2.3 Дослідження перспектив розвитку ПАТ «Мотор Січ».....	86
Висновки до 2 розділу	88
3 ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ПАТ «МОТОР СІЧ».....	90
3.1 Розробка заходів мінімізації підприємницьких ризиків у діяльності ПАТ «Мотор Січ».....	90
3.2 Вибір та обґрунтування пропозицій щодо мінімізації прогностичних ризиків в діяльності ПАТ «Мотор Січ».....	102
3.3 Оцінка впливу запропонованих заходів на фінансову стійкість та прибутковість діяльності ПАТ «Мотор Січ».....	108
Висновки до 3 розділу.....	114
4 ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ТЕХНОГЕННА БЕЗПЕКА.....	115
4.1 Аналіз потенційних небезпек.....	115
4.2 Заходи із забезпечення техніки безпеки.....	116

4.3	Заходи із забезпечення виробничої санітарії та гігієни праці.....	118
4.4	Заходи безпеки у надзвичайних ситуаціях	122
	ВИСНОВКИ.....	129
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	133

ВСТУП

Підприємницька діяльність неминуче стикається з нечіткою визначеністю економічної кон'юнктури, що зумовлено гнучкістю попиту та пропозиції на певні групи товарів, кошти, чинники виробничої діяльності; поліаспектністю використання капіталів та різноплановості критеріїв для вкладення коштів; недостатньою теоретико-практичною обізнаністю про сферу бізнесу та комерційної діяльності тощо. Під підприємництвом традиційно розуміють ризик, який може виникнути при різних видах підприємництва, пов'язаних з виготовленням товарної продукції, послуг та їх продажем; операційною діяльністю товарно-грошового та фінансового плану, а також реалізацією науково-технічних розробок. Певні труднощі класифікації ризиків підприємницької діяльності виникають з огляду на їх різноманітті. У ризиковий стан потрапляють виробники на етапах розв'язання поточних та довгострокових завдань. Виділяють ризики, які впливають на будь-які підприємницькі організації, проте крім загальних, виділяють специфічні, властиві для окремих видів виробничої діяльності.

Власне ризик – це особливість діяльності у певній ситуації, внаслідок чого неможливо передбачити її результат, а такою існує висока вірогідність несприятливих наслідків, множинні варіанти успішності чи, навпаки, хибності. Економічний ризик являє собою втрати, збитки, вірогідність яких зумовлена існуванням невизначеності через брак чи недостовірність інформації, та ймовірні вигода і прибуток, які отримати можна тільки зважившись на ризикову діяльність. Ризик має місце на різних стадіях підприємницької діяльності, тому, цілком логічно, що чинників, здатних спричинити створення певної ризикової ситуації, може бути дуже багато. Зазвичай продукування ризикової ситуації може певна умова, що зумовлює невизначеність результату. Для підприємництва такими джерелами може бути: власне виробничий процес, дії самого підприємця, брак інформації про оточення, яке впливає на показники підприємницької діяльності.

Актуальність теми дослідження обумовлюється важливістю вивчення

специфіки підприємницьких ризиків:

- обставин та джерел появи зовнішніх ризиків у оточенні підприємства, де, відповідно, вплив підприємця унеможлиблюється, проте він може це передбачати та використати у своїй роботі;

- обставин та джерел появи внутрішніх ризиків всередині підприємств, де, відповідно, виникнення таких ризиків є наслідком неефективного менеджменту, хибної маркетингової стратегії, а також внутрішньофірмових зловживань;

- умов вирішення основного завдання суб'єкта господарювання – усвідомленого ризику в допустимих межах, що не доводить до вірогідного банкрутств, до того ж потрібно пам'ятати та прораховувати допустимий, критичний та катастрофічний ступені ризику;

- обставин втілення всіх рівнів правомірності підприємницького ризику, в цьому контексті можуть бути виділені: виправданий та невиправданий ризики, що найбільш важливо для підприємницького ризику, критерій класифікації, який відіграє вагому практичну роль.

Метою дипломної роботи є аналіз ризиків підприємницької діяльності, оцінка та розробка програми заходів щодо їх мінімізації.

У процесі реалізації окресленої мети сформульовано основні завдання:

- охарактеризувати сутність ризиків виробничої діяльності та проаналізувати їх класифікацію;

- дослідити методичні основи діагностики підприємницьких ризиків;

- визначити специфіку складання програми заходів, спрямованих на зниження ризиків;

- провести економічна діагностику роботи ПАТ «Мотор Січ»;

- виявити та оцінити ступінь впливу ризиків підприємництва на показники роботи підприємства;

- вивчити потенційні можливості ПАТ «Мотор Січ»;

- передбачити ефективні заходи з мінімізації ймовірних ризиків у роботі ПАТ «Мотор Січ»;

- зважити вплив розроблених заходів на фінансову стабільність та

прибутковість роботи компанії.

Об'єктом дослідження виступають ризики підприємницької діяльності.

Предметом дослідження кваліфікаційної роботи магістра є аналіз причин виникнення та діагностика ступеня підприємницьких ризиків роботи ПАТ «Мотор Січ» й розробка ефективних методів мінімізації підприємницьких ризиків при плануванні розвитку суб'єкта господарювання. Джерельною базою дослідження стали законодавчо-нормативні документи в сфері підприємницької діяльності, а також монографії, навчальна література та періодика з проблем підприємницьких ризиків. Основними методами досліджень були обрані: горизонтальний (індексно-хронологічний) та вертикальний (структурно-хронологічний) аналізу балансу та фінансової звітності компанії, програмно-математичне моделювання продуктивності схем мінімізації підприємницьких ризиків в операційній діяльності, побудова алгоритмів та програм обчислень на ПЕОМ (EXCEL-програми), аналіз фінансових коефіцієнтів. Практичне значення отриманих результатів кваліфікаційної роботи магістра полягає у забезпеченні менеджменту компанії ПАТ «Мотор Січ» економічно обґрунтованими пропозиціями щодо проведення заходів для зниження впливу підприємницьких ризиків із впровадженням механізмів комерційного кредитування та зміни форми власності підприємства та залученням власного капіталу, що дасть змогу за рахунок зменшення продуктивності виробничої діяльності до інвестиційно-привабливого показника 25–30% мінімізувати ступінь сумарних комерційних ризиків до рівня 65–80% (САРМ-технологія зменшення прибутковості при зниженні ризику діяльності).

1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИМІРЮВАННЯ РИЗИКІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Сутнісна характеристика ризиків підприємницької діяльності та їх класифікація

Здійснення підприємницької діяльності нерозривно пов'язано з таким явищем як невизначеність, тобто об'єктивною неспроможністю спрогнозувати майбутні наслідки здійснення підприємством тієї чи іншої господарської операції із 100-відсотковою достовірністю [22, с. 325].

Невизначеність у процесі здійснення господарських операцій свідчить про наявність імовірності відхилення кінцевого результату від очікуваної величини. Таке відхилення може мати як позитивний, так і негативний ефект. У свою чергу, ймовірність виникнення будь-яких відхилень від очікуваного рівня фінансово-економічних показників та індикаторів заведено визначати як ризик, що дає змогу стверджувати таке. Невизначеність формує його сукупний ризик. Водночас сукупний ризик підприємства складається із системи окремих видів ризиків, що дає змогу сформулювати основні напрями моніторингу моделлю управління ризиками фінансово-господарської діяльності підприємства з метою мінімізації негативного впливу комерційних ризиків — відстежування ризиків:

- за структурними підрозділами підприємства;
- за основними (внутрішніми та зовнішніми) господарськими зв'язками підприємства;
- за основними видами ризиків;
- за центрами локалізації ризиків;
- за ступенем взаємозв'язку та взаємозалежності окремих ризиків та центрів їх локалізації;
- за впливом зовнішніх факторів ризику (які формують системний ризик за класифікацією Марковиця) [22, с. 326].

Незважаючи на те, що все життя і діяльність людей відбувається в умовах невизначеності, яка породжує ризик, серед дослідників до сьогодні немає єдиної думки щодо визначення ризику.

Для підприємницького ризику вживаються визначення:

Ризик – це ймовірність загрози втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи появи додаткових витрат у результаті здійснення певної виробничої і фінансової діяльності [25, с. 223].

Ризик – це ситуативна характеристика діяльності будь-якого виробника, що відображає невизначеність її результату і можливі несприятливі наслідки у разі невдачі [26, с. 54].

Наведені визначення показують багатоплановість ризику. Ми будемо дотримуватися такого.

Ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка пов'язана з подоланням невизначеності, випадковості і конфліктності в ситуації неминучої вибору й відображає ступінь досягнення очікуваною результату [29, с. 48].

У цьому визначенні варто звернути увагу на узагальнені ситуації, у яких може виявлятися ризик: невизначеність, випадковість і конфліктність. Немає цих ситуацій — немає і ризику. Під конфліктом може розумітися змагання, суперечка, воєнні дії, але стосовно підприємництва — конкуренція. Об'єктивність ризику полягає у тому, що він існує незалежно від суб'єкта, на якого він спрямований, суб'єктивність відбивається в його різній оцінці кожним індивідуумом.

У бізнесі давно зрозуміли, що підприємництва без ризику не буває. Більше того, ризик став однією зі складових успішного бізнесу, на який бізнесмени мають право відповідно до законодавства всіх цивілізованих країн.

Отже, ризик – це загроза втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті здійснення конкретних видів діяльності. Ризик виникає внаслідок специфіки й особливостей ринкових і регулюючих механізмів, у тому числі певної свободи дій суб'єктів ринку, впливу факторів навколишнього середовища (його економічної, політичної, правової, технологічної, соціальної, екологічної та

інших складових), суб'єктивних особливостей осіб, що приймають рішення тощо.

Ризик має місце тільки там, де може бути як мінімум два сценарії розвитку подій, відповідно – два і більше можливих альтернативних результатів. У ситуації, коли можливий тільки один результат, незалежно від того чи йде мова про втрати чи придбання, ризику немає, оскільки альтернатив немає.

Невизначеність і породжений нею ризик є невід'ємною частиною практично всіх прийнятих рішень в економіці та бізнесі. Вони існують об'єктивно, незалежно від того, приймають їх до уваги, чи ігнорують. І, як показує досвід, у наш час без урахування невизначеності та ризику вже не обійтися, їхнє ігнорування може стати гальмом розвитку конкретних суб'єктів господарської діяльності і всієї національної економіки.

Наслідком ризику є те, що прийняті рішення часто виявляються помилковими; вигоди – скромнішими, а витрати – більшими, ніж очікували. За помилки доводиться платити. Доводиться платити і за те, щоб застрахувати себе від помилок. Це є справедливим для всіх суб'єктів господарської діяльності – споживачів і виробників, покупців і продавців, і стає серйозним бар'єром на шляху до ефективного ринку, призводить до значних витрат сил, засобів, часу й енергії, неоптимального розподілу наявних ресурсів.

Однак, ризик варто розглядати і як рушійну силу підприємництва, можливість досягнення успіху тими, хто здатний ризикнути. Як показує вітчизняний і зарубіжний досвід, більшість з успішно працюючих підприємств зобов'язані своїми успіхами розробці і виведенню на ринок нових товарів, упровадженню нових методів виробництва і збуту, проникненню на нові ринки, хоча це і пов'язано з ризиком. Бездіяльність же в сфері бізнесу пов'язана з ризиком невикористаних можливостей.

Проблема ризику займає важливе місце в обґрунтуванні варіантів господарських рішень, як пов'язаних з активною діяльністю, так і з пасивною поведінкою. Розумність поведінки при прийнятті тих чи інших господарських рішень полягає в тім, щоб не ігнорувати невизначеність і ризик, діючи за

принципом фіктивного зниження невизначеності, а належним чином їх враховувати й обґрунтовано розробляти заходи, спрямовані на їхнє запобігання, зниження чи компенсацію. Тому виникає об'єктивна необхідність у кількісній оцінці величини ризику і пов'язаних з ним втрат, оцінці частки кожного з факторів ризику в загальній сумі втрат.

Існування невизначеності під час прийняття управлінських рішень, а також ризику, що пов'язаний із їх виконанням, обумовлює необхідність формування адекватної системи виявлення, ідентифікації, оцінювання та нейтралізації відповідних ризиків у фінансово-господарській діяльності підприємства – моделі управління ризиками. Водночас ефективність моделі управління ризиками передбачає чітке усвідомлення основних функціонально-організаційних питань, пов'язаних із практичним використанням такої моделі, її впровадження потребує:

- групування та локалізації господарських операцій за центрами формування ризиків з метою наступного їх аналізу;
- виявлення та ідентифікації ризиків підприємства за видами його діяльності, а також відповідно до основних критеріїв, визначених корпоративною стратегією підприємства;
- структурування сукупного ризику суб'єкта господарювання, а також виділення основних його видів (відповідно до специфіки та реалій фінансово-господарської діяльності підприємства);
- обґрунтування використання фінансово-математичних моделей та методів кількісного оцінювання рівня ризику та підтримки управлінських фінансових рішень;
- визначення доцільності використання окремих фінансових показників та коефіцієнтів для аналізу конкретного виду ризику;
- визначення та зведення основних критеріїв прийняття управлінських фінансових рішень в умовах невизначеності;
- формулювання критеріїв моніторингу ризику та оцінки результативності управління даним ризиком, групою ризиків.

Практична реалізація зазначених вище критеріїв спирається насамперед

на систематизацію та структурування сукупного ризику підприємства за окремими видами ризиків як базових об'єктів управління з боку фінансового менеджера такого підприємства [35, с.127].

Об'єктивна необхідність дослідження та вивчення сукупного ризику підприємства пояснюється тим фактом, що будь-яка його операційна, інвестиційна та фінансова діяльність у ринковому середовищі здійснюється виключно в умовах загрози формування негативних (або ж неочікуваних позитивних) фінансово-економічних результатів – скорочення прибутків (формування збитків), падіння ринкової вартості підприємства або, у найгіршому випадку, оголошення неплатоспроможності підприємства із наступною його ліквідацією за процедурою банкрутства.

Це, у свою чергу, дає змогу говорити про існування своєрідних центрів формування ризиків (аналогічно до центрів затрат або центрів доходів підприємства), на основі яких можна структурувати три узагальнюючі рівні (напрями) центрів формування ризику (рисунк 1.1). Загалом центр формування ризику підприємства – це системоутворювальна сукупність факторів формування невизначеності в його підприємницькій діяльності під час здійснення господарських операцій у рамках операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, їх якісних характеристик, а також визначення основних їх кількісних параметрів.

Формування класифікаційних ознак на основі наведеного вище структурування ризиків підприємства дає змогу виділити такі основні види (групи) ризиків:

- операційний ризик, формування якого притаманне господарським операціям, які реалізуються в межах операційної діяльності підприємства;
- інвестиційний ризик, формування якого притаманне господарським операціям, які реалізуються в межах інвестиційної діяльності підприємства;
- фінансовий ризик, формування якого притаманне господарським операціям, які реалізуються в межах фінансової діяльності підприємства.

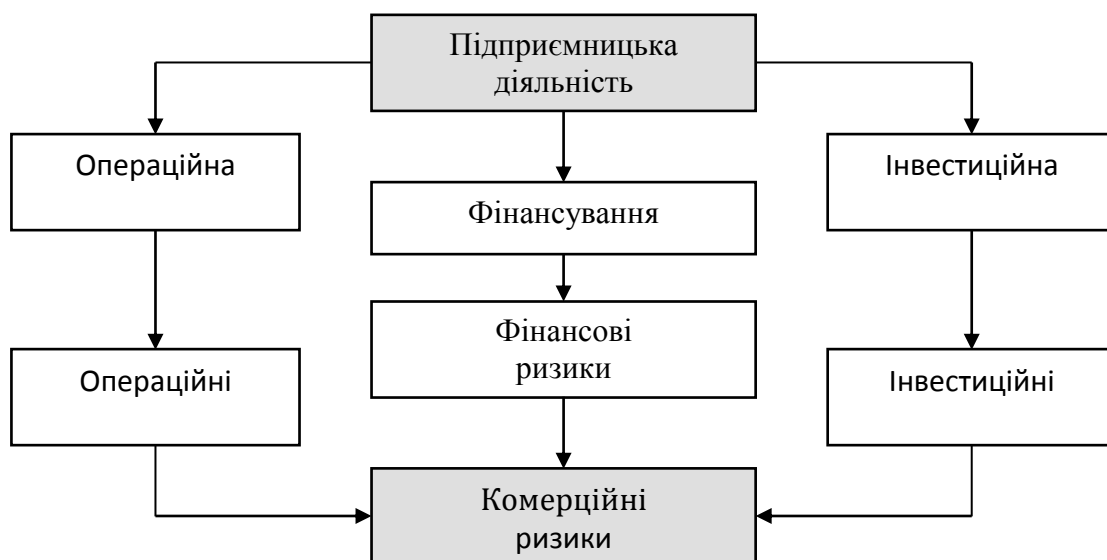

Рисунок 1.1 – Місце ризиків в організаційній структурі управління підприємством [21, с.119]

Відповідно, сукупний ризик підприємства відповідатиме сумарній величині ризиків за кожним центром (напрямом) їх формування – операційного, інвестиційного та фінансового ризиків. Так, операційні ризики формуються як наслідок прийняття управлінських рішень, пов'язаних із здійсненням основної діяльності, у тому числі господарські операції у виробничій сфері, у постачанні сировини, збуті готової продукції, розміщенні активів. У свою чергу, інвестиційний ризик отримання збитків формується під час здійснення сукупності господарських операцій з придбання та продажу довгострокових (поточних) фінансових інвестицій, які не є еквівалентами грошових коштів. Відповідно, сукупність управлінських рішень щодо покриття потреби підприємства у капіталі для фінансування операційної та інвестиційної діяльності та формування структури капіталу підприємства пов'язана із формуванням фінансових ризиків.

Слід наголосити, що ризик, пов'язаний із будь-якими управлінськими фінансовими рішеннями, зводиться, переважно, до кількісної оцінки впливу невизначеності на фінансування суб'єкта господарювання – покриття його потреби у капіталі. Такий підхід дає змогу говорити, що сукупність операційних, інвестиційних та фінансових ризиків з достатнім рівнем достовірності можна звести до системи фінансових ризиків як невизначеності

щодо забезпечення адекватності активів підприємства його зобов'язанням перед власниками та кредиторами. Це дає можливість у певний спосіб спростити процес формулювання та обґрунтування критеріїв прийняття управлінських фінансових рішень на рівні керівництва підприємства, оскільки такі критерії доцільно виражати у вартісному еквіваленті або, принаймні, у фінансових категоріях [39, с. 228-231].

Класифікацію ризиків суб'єктів господарювання на основі інших критеріїв можна класифікувати за такими ознаками:

- за ступенем їх залежності від підприємницької діяльності. Не всяка діяльність ринкового суб'єкта є підприємницької. Як відомо, під підприємництвом розуміється самостійна ініціативна господарсько-фінансова діяльність громадян, з метою одержання прибутку і здійснювана від свого імені і під свою власну майнову відповідальність або ж від імені і під відповідальність юридичної особи - підприємства (фірми). У економіці існує достатня кількість фірм (організацій і приватних осіб), що працюють не за прибуток, а мають цілком інші цілі. Такі організації в економічній літературі часто називаються (неприбутковими. Прикладом таких організацій можуть служити добровільні товариства сприяння різноманітним суспільним прямуманням, багато науково-дослідних центрів, навчальні заклади і т.п. Проте, відмова від одержання прибутку ще не означає, що дані організації не відчують у процесі своєї діяльності впливу ризиків. У зв'язку з цим доцільним є виділення ризику при проведенні підприємницької діяльності або просто підприємницького ризику і непідприємницького.

2. За належністю до країни функціонування господарського суб'єкта ризику можуть бути розділені на:

- внутрішні ризики, тобто такі, котрі виникають у визначеній країні та впливають на діяльність тільки її господарських суб'єктів;
- зовнішні ризики, джерело походження яких для внутрішніх виробників перебуває за межами їхньої власної країни.

3. За рівнем виникнення ризику можуть бути класифіковані на ризики, що виникають на:

- мікрорівні, тобто безпосередньо на підприємстві або у приватних осіб;
- ризики галузевого походження, що виникають у певної групи підприємств, що відносяться до визначеної галузі та відповідно впливають на всю галузь;
- ризики міжгалузевого походження, наявність яких обумовлено впливом і залежністю окремих галузей і сфер економічної діяльності між собою;
- регіональні ризики, що можуть виникати із-за наявності специфіки розвитку і управління окремими регіонами усередині країни;
- державні ризики, тобто такі, які виникають на макрорівні і впливають на всіх господарських суб'єктів даної країни;
- глобальні (світові) ризики, що виникають в економіці декількох країн або усього світового співтовариства, роблячи вплив при цьому на діяльність господарських суб'єктів цих країн.

4. За сферою походження ризики складаються з:

- соціально-політичних ризиків, тобто таких ризиків, походження яких базується на можливості виникнення непередбачених ситуацій у випадку зміни здійснюваного державою політичного курсу, а також можливого введення в дію незапланованих раніше соціальних програм або інших дій, що в основі свого походження мають соціальну сферу (наприклад, страйки, зміна психологічного настрою в товаристві);
- адміністративно-законодавчих ризиків, тобто ризиків, що виникають у випадку реалізації незапланованих адміністративних обмежень господарської діяльності ринкових суб'єктів, а також змін у законодавстві (збільшення податкових ставок, заборона на заняття визначеним видом діяльності);
- виробничих ризиків, тобто ризиків пов'язаних із виробництвом продукції (товарів, послуг), із здійсненням будь-яких видів виробничої діяльності (зниження бажаних обсягів виробництва, ріст витрат на виробництво продукції);
- комерційних ризиків, тобто ризиків, виникаючих у процесі реалізації товарів і послуг, які вироблені або придбані підприємством (зниження обсягів

реалізації внаслідок зміни кон'юнктури, підвищення закупівельної ціни товарів, непередбачене зниження обсягу закупівель, втрати товару в процесі обертання);

- фінансових ризиків, тобто таких ризиків, які виникають у сфері відношень підприємства з банками й іншими фінансовими інститутами, а також пов'язані з невиконанням суб'єктом економічної діяльності своїх фінансових зобов'язань (прострочення платежів, порушення термінів повернення кредитів);

- природно-екологічних ризиків, тобто ризиків які виникають у наслідку залежності людини й у цілому суспільного виробництва від природно-кліматичних умов;

- демографічних ризиків – таких ризиків, що виникають внаслідок зміни демографічної ситуації;

- геополітичних ризиків, тобто ризиків глобального характеру, таких як світова міграція робочої сили, захворюваність із загрозою для життя всього людства і т.п.

За причинами виникнення можуть бути виділені декілька груп ризику:

- ризик, викликаний непевністю майбутнього, тобто тією звичайною непевністю, що характерна для функціонування всіх суб'єктів ринку, і як слідство цього складністю в прогнозуванні їхньої поведінки;

- ризик, викликаний хибою інформації для прийняття рішень, що пов'язаний з об'єктивною неможливістю урахування і розгляду всіх параметрів необхідних для прийняття виробничо-господарських рішень;

- ризик, викликаний особистими суб'єктивними чинниками групи, яка проводить аналіз ризику (їхнім власним розумінням аналізованих процесів, рівнем кваліфікації, співвідношенням кількості часу необхідного для якісного і всебічного аналізу і наданим для цього часу).

6. За ступенем обґрунтування прийняття ризику всі ризики можуть бути згруповані в такі групи:

- обґрунтовані ризики – це такий вид ризиків, що підприємство вирішує прийняти на себе, при цьому їхній вплив на його діяльність буде мінімальним;

- частково обґрунтовані – це такий вид ризиків, що приймаються або передбачаються до прийому підприємством при рівності результатів і витрат;

- авантюрні ризики – це такий вид ризиків, що містить значну можливість недосягнення поставленої цілі.

7. За ступенем системності ризики класифікуються на:

- несистемні ризики (унікальні ризики) – це такі ризики, ступінь котрих, а отже і їхній вплив на результати діяльності підприємства може бути знижено (наприклад, за допомогою виробничої або фінансової диверсифікації);

- системні ризики – це такий вид ризиків, ступінь яких не може бути знижена і їхня наявність обумовлена самою системою.

8. Відповідно з припустимими межами ризики підрозділяються на:

- припустимі ризики (рівень ризику в межах його середнього рівня, тобто середнього стосовно інших видів діяльності і до інших господарських суб'єктів);

- критичні ризики (рівень ризику вище за середнє, але в межах припустимих значень прийнятих у даній економічній системі для визначених видів діяльності);

- катастрофічні ризики – це такі види ризику, що перевищують допустиму межу ризику, яка сформована в даній економічній системі.

9. По адекватності часу ухвалення рішення про реагування на реалізовані ризики можна виділити такі групи:

- ризики попереджальні – це такі ризики, що розраховані при упорядкуванні планів розвитку підприємства, тобто до моменту їхньої появи і вироблення стратегії поведінки підприємства у випадку їх виникнення;

- поточні ризики – це такі ризики, що не були раніше передбачені, а також не була вироблена стратегія поведінки підприємства у випадку їх виникнення і господарський суб'єкт реагує на них у момент виникнення (на перших стадіях);

- ризики з запізненням – це такі ризики, що не були передбачені підприємством при упорядкуванні своїх планів і стратегія поведінки підприємства при цьому розробляється (визначається) уже після їх виникнення.

10. По групі, яка аналізує ризик і приймає рішення про поведінку підприємства у випадку його виникнення виділяють:

- групу ризиків індивідуального рішення, коли аналіз або рішення проводиться або приймається одною людиною (директором підприємства, його власником тощо);

- групу ризиків колективного рішення, коли аналіз або рішення приймається групою осіб (рада директорів, група експертів).

11. За масштабами впливу, або за сферою охоплення всі ризики можуть бути класифіковані на:

- одноосібні ризики, тобто такі ризики, що впливають тільки лише на дане підприємство і на його найближче оточення (наприклад, банкрутство підприємства, що спричинило за собою втрату замовлень для його постачальників);

- багатоосібні, тобто такі ризики, виникнення яких відіб'ється не тільки на одному підприємстві і його найближчому оточенні, а і на цілій групі інших підприємств.

12. За можливістю прогнозування ризики можуть бути класифіковані на:

- прогнозовані ризики – ті ризики, виникнення яких піддається прогнозу;

- частково непрогнозовані ризики (форс-мажорні ризики) – ті ризики, що виникають унаслідок настання форс-мажорних подій (наприклад, стихійні лиха, катастрофи тощо).

13. За ступенем впливу.

Належачи до ймовірнісних категорій ризик являє собою таку подію, яка за наявності певної сукупності умов може бути реалізований, а його вплив на діяльність господарських суб'єктів може бути:

- негативним, тобто означати програш даного суб'єкта;
- нульовим, тобто не мати ніякого впливу на даний суб'єкт;
- позитивним, тобто означати виграш для даного суб'єкта господарювання.

Позитивний вплив може мати місце в тому випадку, якщо ризик реалізований для одного суб'єкта з негативним або нульовим результатом є вигідним для іншого суб'єкта (наприклад, реалізація ризику у фірм-конкурентів

і т.п.).

Отже, діяльність усіх господарських суб'єктів сполучена з наявністю ризику. Це визначається самим існуванням і розвитком господарського процесу. Присутність ризику як обов'язкового атрибута економічного процесу є об'єктивним економічним законом. В умовах ринкової економіки не можливо управляти підприємством без урахування впливу ризику, а для ефективного управління важливо не тільки знати про його присутність, а і правильно ідентифікувати конкретний ризик. З цього погляду, дана класифікація являє собою практичний інтерес для організації і управління фірмою в умовах ринкової економіки.

1.2 Методичні основи вимірювання ризиків підприємницької діяльності

Доцільність прийняття конкретного управлінського рішення, у природі котрого закладений визначений ступінь ризику, може бути виявлена шляхом його аналізу й оцінки. Це означає, що для ефективного управління необхідно не тільки знати про можливий підприємницький ризик і зробити його якісний аналіз, а і необхідно оцінити його, визначити його ступінь.

Кількісна оцінка підприємницького ризику є доповненням до якісної. При її наявності керуючий суб'єкт спроможний досягти максимуму ефективності в процесі управління фірмою.

Кількісна оцінка підприємницького ризику особливо важлива, коли існує можливість вибору конкретного управлінського рішення із сукупності альтернативних варіантів. Ситуація, при якій суб'єкт, що хазяйнує, знаходиться перед проблемою вибору одного з двох напрямків розвитку фірми з різною економічною ефективністю від їхньої реалізації не завжди вирішується на користь того напрямку, що має більший ефект (менші витрати і великі результати) у порівнянні з іншим. Важливе місце при ухваленні рішення про вибір приділяється і шансам на успішну реалізацію кожного з варіантів. Таким чином, можлива і ситуація, коли для підприємства буде доцільно прийняти рішення про розвиток по варіанту, економічний ефект від реалізації якого буде

менший, але при цьому шанси на успіх великі (тобто ступінь ризику по даному варіанту буде меншим в порівнянні з іншим).

При прийнятті будь-якого управлінського рішення економічна ефективність від його реалізації повинна бути скоригована на ступінь ризику його досягнення. Аналіз підприємницьких ризиків доцільно проводити по декількох основних напрямках, наявність яких обумовлено:

- специфічними особливостями безпосередньо суб'єкта, що займається підприємницькою діяльністю;
- особливостями зовнішнього середовища, у якому він функціонує, і який знаходиться в процесі постійного розвитку [34, с. 31-46].

Присутність ризику в підприємницькій діяльності означає, що для її ефективного проведення необхідна наявність попередньо розроблених і реальних планів розвитку фірми з урахуванням ймовірного характеру проходження подій. З цією ціллю проводиться якісний і кількісний аналіз ризиків.

Виправданий ризик – це об'єктивно існуючий елемент системи функціонування підприємств в умовах ринкової економіки. Імовірнісний характер економічних рішень, прийнятих в умовах ринкової економіки, може бути виявлений лише за допомогою визначених методів аналізу ризиків і їхнього впливи на діяльність фірми. Пошук такого рішення з можливої множини, яке б містило лише виправданий ризик, є однієї з основних задач якісного і кількісного аналізу ризику.

Більшість вчених вважають, що якісний аналіз є найбільш складним етапом у проведенні загального аналізу ступеня ризику від визначеного напрямку діяльності фірми. Його головне завдання полягає у визначенні чинників ризику, виявленні напрямків діяльності й етапів, на яких може виникнути ризик. Таким чином, протягом якісного аналізу встановлюються потенційні області ризику і після цього ідентифікуються всі можливі ризики.

Протягом кількісного аналізу ризику дається чисельне визначення розмірів окремих ризиків, а також ризику всього обраного напрямку підприємницької діяльності. Підприємницький ризик може визначатися як в

абсолютних, так і у відносних розмірах. Вимір ступеня ризику в абсолютних розмірах доцільно застосовувати при характеристиці окремих видів втрат, а у відносних – при порівнянні прогнозованого рівня втрат із реальним рівнем, середньогалузевим, середнім по економіці тощо.

Якісний аналіз ризику проходить по декількох основних напрямках.

Сутність першого напрямку складається в тому, що проводиться порівняння очікуваних позитивних результатів від вибору конкретного напрямку підприємницької діяльності з можливими від цього наслідками. Наслідки доцільно класифікувати за аналогією з втратами на фінансові, матеріальні, тимчасові, соціальні, збутові, екологічні і морально-психологічні. При цьому наслідки повинні бути зрівняні з можливими результатами одержуваними фірмою при розвитку даного напрямку діяльності.

Проблеми цього співвідношення необхідно розглядати на всіх етапах планування як стратегічного, так і тактичного. При цьому повинен бути забезпечено оптимальний зв'язок на кожному з етапів. Тільки такий підхід може забезпечити ефективну організацію підприємницької діяльності.

Другий напрямок, по якому повинний проходити якісний аналіз складається в тому, що необхідно визначити вплив рішень, що приймаються фірмою на етапі розробки стратегії, на інтереси суб'єктів господарської діяльності. Іншими словами, мова йде про необхідність комплексного аналізу впливу рішень, прийнятих безпосередньо фірмою на поведінку інших підприємств. Необхідність наявності цього аспекту при аналізі ризиків є слідством того, що окреме підприємство не функціонує відособлено від інших ринкових суб'єктів, а є лише одним із його елементів. Протягом проведення аналізу по цьому напрямку також визначаються і ті можливі суб'єкти, котрим реалізація визначеного виду ризику буде вигідна, тобто чиїм інтересам вона буде відповідати.

Ринкова економіка, що характеризується наявністю невизначеності, можливістю вибору для суб'єктів підприємницької діяльності одного або декількох напрямків розвитку із сукупності альтернативних напрямків, а також їхньою зацікавленістю в кінцевих результатах і можливістю самостійно

приймати господарські рішення обумовлюють наявність ризикованих ситуацій. Цілі, що фірма ставить перед собою на конкретному етапі свого розвитку, так чи інакше входять у суперечність із можливим ризиком, що буде супроводжувати її на шляху їхньої реалізації. Розв'язати це протиріччя можливо лише за умови управління ризиком.

Кількісний аналіз ризику є однієї з важливих складового процесу ефективного управління фірмою. Мало знати, який точно ризик буде впливати на фірму у випадку вибору нею конкретного напрямку (або декількох напрямків) підприємницької діяльності, проблема також складається й у тому, що необхідно також кількісно оцінити його. Оцінка ступеня ризику важливий і в контексті того, що при цьому фірма одержує можливість вибору конкретного напрямку, виходячи з власних пріоритетів. Наприклад, більш високий ступінь ризику і можливість одержання більшого прибутку, низький ступінь ризику і більш низький прибуток.

Аналіз економічної літератури присвяченій даній темі показав, що найбільш поширеними методами кількісної оцінки ступеня ризику є:

- статистичний метод;
- метод аналізу доцільності витрат;
- метод експертних оцінок;
- аналітичний метод;
- метод використання аналогів;
- комплексна оцінка ризиків [22, с. 246-253].

Головні інструменти статистичного методу оцінки є:

- імовірність появи випадкової величини (P_i),
- математичне очікування (M) чи середнє значення ($\bar{X}$) досліджуваної випадкової величини (наслідків якої-небудь дії, наприклад доходу, прибутку і т.п.),
- дисперсія ($D=\sigma^2$),
- стандартне (середньоквадратичне) відхилення (σ),
- коефіцієнт варіації (v),
- розподіл імовірності досліджуваної випадкової величини.

Для прийняття рішення потрібно знати величину (ступінь) ризику, що вимірюється двома критеріями:

- 1) середнє очікуване значення (математичне очікування);
- 2) коливання (мінливість) можливого результату.

Середнє очікуване значення ($\bar{X} = M$) – це середньозважене значення величини події, що зв'язана з невизначеною ситуацією.

$$M = \bar{X} = \sum_{i=1}^n X_i P_i, \quad (1.1)$$

де X_i – значення випадкової величини.

Середнє очікуване значення вимірює результат, який ми очікуємо в середньому.

Середня величина ($\bar{X}$) являє собою узагальнену кількісну характеристику і не дозволяє прийняти рішення на користь якого-небудь варіанта вкладення капіталу.

Коливання можливого результату являє собою ступінь відхилення очікуваного значення від середньої величини.

Для цього на практиці звичайно застосовують два близько пов'язаних критерії: "дисперсію" і "середньоквадратичне відхилення".

Дисперсія – середнє зважене з квадратів відхилень дійсних результатів від середніх очікуваних.

$$D(X) = \sum p_i (x_i - \bar{X})^2. \quad (1.2)$$

Середньоквадратичне відхилення – це корінь квадратний з дисперсії.

Він є іменованою величиною і вказується в тих же одиницях, у яких вимірюється ознака, що варіює:

$$\sigma = \sqrt{D(X)}. \quad (1.3)$$

Дисперсія і середньоквадратичне відхилення служать мірами

абсолютного коливання і вимірюються в тих же фізичних одиницях, у яких вимірюється ознака, що варіює. Для аналізу звичайно використовується коефіцієнт варіації.

Коефіцієнт варіації являє собою відношення середньоквадратичного відхилення до середньої арифметичної і показує ступінь відхилення отриманих знань:

$$\gamma = \sigma / M \text{ чи } \gamma = \sigma / \bar{X}. \quad (1.4)$$

Коефіцієнт варіації – відносна величина. Тому на його розмір не впливають абсолютні значення досліджуваного показника.

За допомогою коефіцієнта варіації можна порівнювати навіть коливання ознак, виражених у різних одиницях виміру. Коефіцієнт варіації може змінюватися від 0 до 100%. Чим більший коефіцієнт, тим сильніше коливання.

В економічній статистиці встановлена така оцінка різних значень коефіцієнта варіації:

До 10% - слабе коливання;

До 10-25% - помірне;

Понад 25% - високе.

Відповідно, чим вище коливання, тим більший ризик.

За допомогою статистичного методу оцінки ризику можна оцінити не тільки ризик конкретної угоди, а й підприємницької фірми в цілому за певний проміжок часу [32, с. 105-111].

Сутність методу аналізу доцільності витрат ґрунтується на тому факті, що витрати за кожним напрямом діяльності, а також за окремими її елементами, мають різний ступінь ризику. Наприклад, ступінь ризику за витратами, пов'язаними з купівлею сировини, буде вищим, ніж за витратами на зарплату.

Визначення ступеня ризику шляхом аналізу доцільності витрат орієнтоване на ідентифікацію потенційних зон ризику. Для цього стан за кожним з елементів витрат поділяється на області ризику, що являють собою зону загальних втрат, у межах яких конкретні втрати не перевищують

граничного значення встановленого рівня ризику:

- область абсолютної стійкості;
- область нормальної стійкості;
- область нестійкого стану;
- область критичного стану;
- область кризового стану.

У області абсолютної стійкості ступінь ризику за елементом витрат відповідає нульовому ризику. Ця область характеризується відсутністю будь-яких втрат з гарантованим одержанням планового прибутку, розмір якого теоретично не обмежений.

Елемент витрат у області нормальної стійкості характеризується мінімальним ступенем ризику. Для цієї області максимальні втрати не мають перевищувати межу планового чистого прибутку (тобто прибутку, що залишається після оподаткування всіх інших виплат, що здійснюються з прибутку). Таким чином, мінімальний ступінь ризику забезпечує фірмі покриття всіх її витрат і одержання тієї частини прибутку, що дає змогу сплатити податки. В умовах ринкової економіки цей напрям пов'язаний із роллю держави як основного контрагента. Основні форми діяльності тут: здійснення операцій з цінними паперами уряду чи муніципальних органів, участь у виконанні робіт, фінансованих за рахунок державних чи муніципальних коштів і т. п.

Область нестійкого стану характеризується підвищеним ризиком, при цьому рівень втрат не перевищує розміру розрахункового прибутку (тобто тієї його частини, що залишається після усіх виплат у бюджет, сплати відсотків за кредит, штрафів і неустойок). При такому ступені ризику суб'єкт підприємницької діяльності ризикує тим, що він у гіршому випадку дістане прибуток, величина якої буде меншою від її розрахункового рівня, але при цьому залишиться можливість покрити всіх витрати.

Області критичного стану відповідає критичний ступінь ризику, за якого можливі втрати в межах валового прибутку (тобто загальної суми прибутку, що отримана до здійснення всіх відрахувань). Такий ризик небажаний, тому що

пов'язаний з можливістю для фірми не просто втратити прибуток, а й не покрити повністю своїх витрат.

Область кризового стану відповідає області кризового стану, що допускає можливість непокриття усіх витрат, пов'язаних з даним напрямком діяльності. Ступінь ризику в цьому випадку зручно характеризувати таблицею 1.1. Після того як на підставі даних минулих періодів розраховано коефіцієнт варіації v , кожна стаття витрат аналізується на предмет її ідентифікації областям ризику і максимальних втрат. При цьому ступінь ризику всього напрямку підприємницької діяльності відповідатиме максимальному значенню ризику за елементами витрат.

Перевага даного методу полягає в тому, що, знаючи статті витрат з максимальним ризиком, можна знайти шляхи його зниження.

Основний недолік методу полягає в тому, що (як і при статистичному методі) фірма не аналізує джерела ризику, а приймає ризик як цілісну величину, ігноруючи його мультискладові [40, с. 68-69].

Таблиця 1.1 – Ризиковані області діяльності фірми

Області діяльності фірми	Абсолютної стійкості	Нормальної стійкості	Нестійкий стан	Критичний стан	Кризовий стан
Області ризику	Безризикова область	Область мінімального ризику	Область підвищеного ризику	Область критичного ризику	Область недопустимого ризику
Максимальні втрати	Повна відсутність витрат	Чистий прибуток	Розрахунковий прибуток	Валовий прибуток	Виторг від реалізації і майно фірми
Ступінь ризику v	0	0-25	25-50	50-75	75-100

Якщо для оцінки ризику немає достатніх статистичних даних або є сумнів у їхній вірогідності, можна застосувати метод, що використовує досвід і інтуїцію фахівців. Такі методи називаються евристичними методами або методами експертних оцінок і реалізуються шляхом обробки думок професіоналів. Експертні оцінки можуть здійснюватися як за бальною системою, так і в конкретних кількісних показниках.

У найбільш загальному виді сутність даного методу складається в тому, що підприємство виділяє визначену групу ризиків і розглядає якою уявою вони можуть впливати на його діяльність. Цей розгляд зводиться до дачі бальних оцінок за можливість виникнення того або іншого виду ризику, а також до ступеня його впливу на діяльність фірми.

Особливістю евристичних методів є відсутність строгих математичних доказів оптимальності отриманих рішень. Загальною спрямованістю евристичних процедур є використання людини як "вимірювального приладу" для одержання кількісних оцінок досліджуваних процесів. Попри вразливість з погляду об'єктивності, ці методи мають досить значне поширення, що пояснюється значним поширенням явища відсутності достовірної інформації. Однією зі сфер їх застосування є кількісна оцінка економічного ризику.

Існує кілька різновидів евристичних методів. Широко відомий, наприклад, метод Делфі. Він характеризується анонімністю і керованим зворотним зв'язком. Мета анонімності – уникнути групового обговорення і тиску думки авторитетних осіб. Після першої обробки результатів експертизи узагальнений результат повідомляється кожному експерту, і експертиза повторюється знову. Надалі застосовуються методи обробки експертних оцінок, робота з якими дещо аналогічна роботі зі статистичним матеріалом.

До експертних методів належать також і широко відомі методики, що застосовуються у міжнародній практиці:

- методика Швейцарської банківської корпорації;
- методика BERI [40, с. 67].

Проте, слід зазначити, що їхньою специфічною особливістю є визначення ступеня ризику для економіки всієї країни без урахування специфіки

різноманітних напрямків підприємницької діяльності.

Основним недоліком методики Швейцарської банківської корпорації є те, що при її використанні не враховується специфіка визначеного напрямку діяльності. Результатом цього є те, що вона може бути ефективно застосована в основному для аналізу ступеня ризику при проведенні зовнішньоекономічної діяльності фірми, і виявити ризик на рівні держави. На підставі даної методики можна судити про фінансову стійкість економіки, а отже і про рівень ділової активності суб'єктів господарювання.

Інша широко відома методика, для визначення ступеня ризику в цілому по економіці країни розроблена фірмою BERI (Німеччина). На підставі опитування 100 незалежних експертів розраховується спеціальний індекс, на підставі котрого і позивається про ступінь ризику економіки.

Об'єктивна хиба даної методики, також як і попередньої, складається в тому, що вона не враховує тих ризиків, що можуть виникнути безпосередньо при функціонуванні фірми, а носить більш глобальний характер і є методиками, на підставі яких можна судити про ступінь ризикованості всієї економіки, а не конкретного напрямку підприємницької діяльності, що фірми планують розвивати в даній країні. Таким чином, використовувати дані методики доцільно при проведенні зовнішньоекономічної діяльності.

Аналіз економічної літератури, присвяченої проблемам оцінки ступеня ризику за допомогою використання аналітичного методу, показав, що його доцільно зводити до декількох взаємозалежних етапів.

На першому етапі здійснюється підготування до аналітичного опрацювання інформації, що містить у собі:

- визначення ключового параметра, щодо якого проводиться оцінка конкретного напрямку підприємницької діяльності (наприклад, обсяг продажів, обсяг прибутку, рентабельність тощо);
- добір чинників, що впливають на діяльність фірми, а отже і на ключовий параметр (наприклад, рівень інфляції, політична стабільність, ступінь виконання договорів основними постачальниками підприємства);
- розрахунок значень ключового параметра на всіх етапах виробничого

процесу (НДДКР, впровадження у виробництво, повне виробництво, відмирання даного напрямку діяльності).

Сформовані в такий спосіб послідовності витрат і надходжень дають можливість визначити не тільки загальну економічну ефективність досліджуваного напрямку діяльності, а і виявити її значення на кожній із стадій.

На другому етапі будуються діаграми залежності обраних результуючих показників від розміру вихідних параметрів. Порівнюючи між собою отримані діаграми, можна виділити ті основні показники, що найбільшою мірою впливають на даний вид (або групу видів) підприємницької діяльності.

На третьому етапі визначаються критичні значення ключових параметрів. Найбільш просто при цьому може бути розрахована критична точка виробництва або зона беззбитковості, що показує мінімально припустимий обсяг продажів для покриття витрат фірми.

Під час четвертого етапу аналізуються на підставі отриманих критичних значень ключових параметрів і чинників, які впливають на підвищення ефективності, що на них можливі шляхи, і стабільності роботи фірми, а отже і шляху зниження ступеня ризику, що визначається одним із попередніх методів.

Таким чином, перевагою аналітичного методу є те, що він об'єднує у собі як можливість пофакторного аналізу параметрів, що впливають на ризик, так і виявлення можливих шляхів зниження його ступеня, за допомогою впливу на них.

Метод аналогій використовується в тому випадку, коли інші методи оцінки ризику неприйнятні. Часто такий метод оцінки використовується в страхуванні при розробці правил страхування нових ризиків. Як аналогії використовуються дані про ризик аналогічних проектів чи угод. Його часто використовують, наприклад, страхові компанії при оцінці ціни страхування ризиків, які раніше не страхувалися.

Аналізуючи ступінь ризику певного напрямку підприємницької діяльності, використовують дані про розвиток подібних напрямків у минулому. Джерела інформації можуть бути найрізноманітніші: опубліковані звіти компаній,

інформація державних органів, дані страхових компаній. Отримані дані обробляються з метою виявлення залежностей між планованими результатами майбутньої діяльності і потенційних ризиків.

Можливі помилки при використанні методу аналогій зумовлені використанням даних минулих періодів. Ця небезпека особливо помітна при розгляді виробничого напрямку підприємницької діяльності. Кожний продукт проходить кілька життєвих стадій від розробки до зняття з виробництва. Тому найоптимальнішим при використанні цього методу є порівняння минулих і дійсних показників у межах тієї самої стадії.

Доцільність використання методу полягає в тому, що його можна застосовувати при виявленні ступеня ризику інноваційного напрямку підприємницької діяльності. Коли відсутня строга статистична база, краще знати минулий досвід, ніж не знати нічого [40, с. 75].

Проводячи комплексну оцінку діяльності в умовах ризику, необхідно не тільки встановити всі джерела ризиків, а й виявити, які джерела домінують. При цьому всі можливі втрати за ознакою впливу на діяльність фірми доцільно класифікувати на визначальні і побічні (непрямі). Крім того, слід виділити випадкові складові втрат, тобто ті, розрахунок яких найскладніший через високу невизначеність, наприклад, зростання цін в умовах низької інфляції.

Ризик, як уже наголошувалося, може вимірюватися в абсолютних і відносних величинах. В абсолютному вираженні ризик може бути виміряний величиною прогнозованих втрат (збитків), а у відносному вираженні він може бути визначений як величина збитків, віднесена до певної бази. База може бути обрана безпосередньо самою фірмою. Це можуть бути витрати на виробництво, вартість основних виробничих фондів, активи підприємства, прибуток, чисельність персоналу і т. п. Основна вимога в цьому методі – всі ризики мають бути оцінені одним способом.

На практиці, визначаючи величину ризику в абсолютному вираженні, використовують спрощений підхід. Його сутність у тому, що оцінюється ступінь впливу ризику на основні показники роботи фірми. Після цього робиться висновок про доцільність прийняття даного ризику і здійснення

даного виду діяльності.

Розрахунок абсолютного значення ризику (абсолютного рівня втрат) можна зробити за формулою:

$$W_i = P_i \cdot p, \quad (1.5)$$

де W_i – абсолютне значення ризику за i -м параметром,

P_i – планове значення i -го параметра при успішному результаті,

p – розрахункове значення ступеня ризику.

Перевагою даного методу є те, що як i -й показник параметра P_i , можна використовувати широкий спектр показників, за якими фірма прогнозує збитки у разі реалізації певних ризиків.

Аналогічно може бути зроблений розрахунок абсолютного рівня неризикової частини:

$$L_i = P_i \cdot (1 - p), \quad (1.6)$$

де L_i – величина частини, що не піддається ризику i -го параметра, або

$$L_i = P_i - W_i. \quad (1.7)$$

На практиці часто виникають ситуації, коли недостатньо знати лише величину ризику в абсолютному вираженні, а його значення необхідно порівняти з певними показниками, що характеризують діяльність фірми, але вираженими в різних одиницях і тому в абсолютному вираженні непорівнянними. У цьому випадку застосовують відносну оцінку ризику.

Розрахунок ризику у відносному вираженні може бути зроблений за формулою:

$$R_i = L_i / P_i, \quad (1.8)$$

1.3 Особливості розробки програми заходів щодо мінімізації ризиків підприємницької діяльності

Важливу роль у системі управління ризиком відіграє правильний вибір заходів запобігання та мінімізації ризику, які загалом визначають її ефективність.

Варто зауважити, що у міжнародній практиці представлена значна кількість різноманітних та доволі оригінальних варіантів зменшення ризику – від традиційного страхування майна або залучення венчурних фірм, діяльність яких ґрунтується на комерційному освоєнні новацій у вигляді науково-технічних розробок з ймовірними негативними наслідками, до комплексу заходів із запобігання зловживань працівників банківського сектора. Проте порівняльний аналіз різних методів зменшення ризику засвідчує, що переважна більшість цих методів має відношення до окремих різновидів ризиків. Тому варто зосередитися на універсальних методах зменшення ризику як найвагоміших та придатних для практичного використання [26, с. 106].

Керування ризиком має на меті забезпечення оптимального для підприємця співвідношення прибутку та ризику, його прийнятний рівень. Необхідною передумовою для успішного розв'язання самої проблеми ризику є повне розуміння мети діяльності суб'єкта господарювання. Зважаючи на конкретну мету, потрібно збирати, обробляти та аналізувати інформації про бізнес-оточення, про результати фінансової, виробничої, комерційної діяльності підприємства у попередній період, поточний та прогнозований.

Інформація володіє властивістю швидко втрачати свою актуальність, тому суб'єкт ухвалення рішення повинен активно та своєчасно реагувати на неї, відслідковувати та оцінювати якість отриманої інформації.

Обираючи стратегію та тактику управління ризиком, суб'єкт прийняття рішення повинен дотримуватись таких основних принципів:

- недоцільно ризикувати більшим заради меншого;
- недоцільно ризикувати більше, ніж це дозволяють наявні засоби;

- потрібно завчасно передбачати та турбуватися про можливі наслідки ризику [21, с. 119].

Елементи управлінського процесу виділяють, зважаючи на сфери діяльності підприємства, властивих їй ризиків, наявних ресурсів, професійності та схильності до ризику суб'єкта ухвалення рішення.

На підставі аналізу наукової літератури розроблена узагальнена блок-схема процесу управління ризиком. Запропонована методика аналізу та керування ризиком представлена на рисунку 1.2.

На підставі ґрунтовного якісного та кількісного аналізу суб'єкт ухвалення рішення, спираючись на отримані дані, обирає один із засобів або суперпозицію засобів управління ризиком:

- уникнення;
- запобігання;
- сприйняття;
- зниження рівня ризику.

Запобігання ризику це свого роду звичайне уникнення певних кроків, що супроводжуються надмірним, критичним чи навіть катастрофічним ризиком. Проте уникнути ризику для управлінця чи інвестора доволі часто тотожне відмови від прибутку, а це свого роду ризик невикористаних можливостей.

Запобігання ризику є ефективним способом, який проте тільки іноді, дає змогу знизити рівень ризику. Існує багато шляхів щодо цього. Так, для банків існує кілька способів підтримки на прийнятному рівні обсягів безнадійних боргів, тобто попередження ризику:

- ненадання кредитів надмірно ризикованим клієнтам, а також керівництву банку;
- контроль сплат за кредитами;
- перегляд умов кредитування.

Оскільки банк певною мірою може компенсувати кредитний ризик, підвищуючи відсоткові ставки за кредити, то збільшення прибутків від надійних клієнтів може компенсувати збитки від безнадійних боржників.

Прийняття (збереження чи збільшення) ступеня ризику – це залишення

ризик за менеджером, тобто на його відповідальність. Вкладаючи кошти в певну справу, менеджер має бути впевненим, що є змога покрити можливі збитки або що вони йому майже не загрожують.

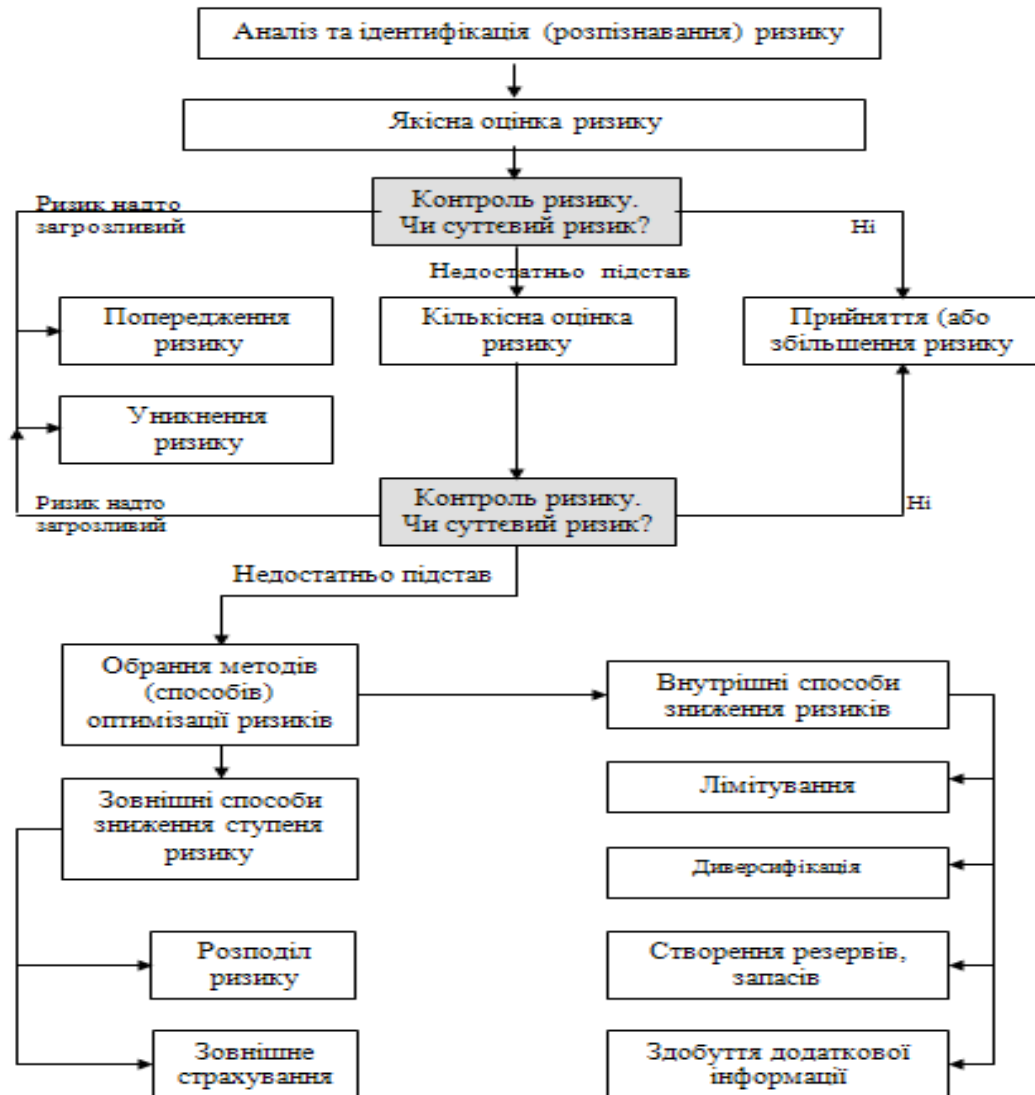

Рисунок 1.2 – Узагальнена блок-схема процесу управління ризиком [21, с.120]

Зовнішні способи зниження ступеня ризику (передача ризику) свідчать про те, що менеджер (інвестор) передає відповідальність за економічний ризик (повністю чи частково) комусь іншому, прагне розподілити ризик серед головних суб'єктів, залучених до справи, або, наприклад, передати його страховій компанії.

Розподіл ризику полягає в тому, щоб, наприклад, перекласти певну частку

відповідальності за ризик на того співучасника реального інвестиційного проекту, який здатний його контролювати краще за інших. Основні суб'єкти певного реального інвестиційного (інноваційного) проекту можуть, наприклад, прийняти рішення, які розширюють або звужують коло потенційних інвесторів: чим більшим ризиком ці суб'єкти мають наміри обтяжити інвесторів, тим важче буде залучити досвідчених інвесторів до цього проекту. Тому безпосереднім учасникам проекту рекомендується, зокрема при проведенні переговорів, виявити максимальну гнучкість щодо того, яку частку ризику вони згодні взяти на себе. Готовність обговорити питання про прийняття на себе (головними учасниками реального проекту) більшої частки ризику відкриває простір (збільшує довіру) для залучення до цього проекту широкого кола інвесторів і може переконати досвідчених інвесторів дещо знизити свої вимоги (амбіції) щодо премії за ризик.

Суть зовнішнього страхування ризику полягає в тому, що інвестор готовий відмовитися від частини доходів, аби уникнути надто великого ступеня ризику. Тобто він готовий заплатити за зниження до прийнятної, на його думку, величини рівня ризику. Фактично, коли вартість страховки менша, ніж обсяг можливих збитків, інвестор, неохочий до ризику, захоче застрахуватися так, щоб забезпечити повне повернення будь-яких фінансових втрат, яких він імовірно зможе зазнати. Страхування ризику — це, по суті, передача певних ризиків страховій компанії. До методів, що за суттю близькі до страхування, можна віднести деривативи.

Внутрішні способи оптимізації (зниження) ступеня ризику досить різноманітні. Основними серед них є: лімітування; диверсифікація; створення запасів та резервів; здобуття додаткової інформації тощо [22, с. 332-335].

Лімітування передбачає обмеження потоків (грошових, товарних, кредитних, інвестиційних), спрямованих у зовнішнє (по відношенню до підприємства) середовище. Лімітування застосовується банками при наданні позик, укладанні договору на овердрафт. Підприємства можуть застосовувати цей засіб під час продажу товарів у кредит, наданні позичок, при прийнятті рішень щодо визначення обсягу коштів, що спрямовуються на інвестування.

Диверсифікація є процесом розподілу інвестованих коштів між різними об'єктами вкладання, які безпосередньо не зв'язані між собою. На принципі диверсифікації базується діяльність інвестиційних фондів, які продають клієнтам свої акції, а одержані кошти вкладають в різноманітні цінні папери, які купуються на фондовому ринку і приносять стійкий середній прибуток.

Диверсифікація дає змогу уникнути частини ризику при розподілі капіталу між різноманітними видами діяльності. Так, придбання інвестором акцій різних акціонерних товариств замість акцій одного акціонерного товариства збільшує ймовірність одержання ним середнього доходу і знижує рівень ризику.

Створення резервів, запасів на покриття ймовірних непередбачуваних витрат у майбутньому також є внутрішнім засобом зниження ризику, свого роду самострахуванням. Це дозволяє оперативно усувати тимчасові ускладнення у виробничій, фінансово-комерційній діяльності.

Створення власних грошових, товарно-матеріальних резервів є альтернативою страхуванню і доцільне тоді, коли вартість майна, що наражається на певний ризик, відносно невелика порівняно з майновими та фінансовими параметрами усього проекту. Самострахування шляхом резервування коштів також може застосовуватись відносно однотипного обладнання, майна підприємства, коли ймовірність пошкодження незначна.

Основною проблемою у створенні запасів та резервів на покриття ймовірних збитків є оцінювання потенційних наслідків ризику.

Отримання додаткової інформації є одним з важливих способів щодо зниження ризику. Під час використання неточних економічних даних виникає питання щодо доцільності їх уточнення. Що стосується планованих заходів, особливо інноваційних проектів (технічних новинок), то постає питання: чи необхідно терміново почати їх впровадження, чи є сенс провести ще якийсь додатковий експеримент для уточнення економічних показників. З одного боку, додатковий експеримент дозволив би знизити економічний ризик, що обтяжує певний інноваційний проект, зменшити можливі збитки. Але, з іншого боку, експеримент, в свою чергу, пов'язаний з певними затратами та збитками, і якщо

впровадження інноваційного проекту відкладається, то економічні збитки збільшуються. Вони особливо великі у разі проведення довгострокового експерименту. У цьому випадку впровадження заходів і одержуваний в результаті цього економічний ефект відсуваються. Отже, для оцінки доцільності добування додаткової інформації необхідно порівняти економічні результати обох варіантів.

Природно, що коли б у суб'єкта прийняття рішення була більш повна інформація, він міг би зробити кращий прогноз й знизити ступінь ризику. Це робить інформацію товаром, за який менеджери (інвестори) згодні платити великі гроші. А коли так, то вкладення капіталу в інформацію необхідно оцінювати. Приймаючи рішення щодо обрання способу управління ризиком, слід враховувати насамперед можливий рівень збитків та ймовірність реалізації певного типу ризику (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2 – Рівень збитків та ймовірність реалізації певного типу ризику

Градація ймовірностей / рівня збитків (грн.)	Близька до нуля	Низька	Невелика	Середня	Велика	Близька до одиниці
Незначні (від 0 до A_1)	Прийняття ризику				Прийняття ризикy чи створення резервів (запасів)	
Малі (від A_1 до A_2)	Створення резервів, запасів					
Помірковані (від A_2 до A_3)	Створення резервів, запасів		Зовнішнє страхування чи (і) розподіл ризику			Уникне ння ризикy
Середні (від A_3 до A_4)	Зовнішнє страхування чи (і) розподіл ризикy				Уникнення ризикy	
Великі (від A_4 до A_5)	Зовнішнє страхування чи розподіл ризику			Уникнення ризику		
Катастрофічні ($>A_5$)	Зовнішнє страхування чи (та) розподіл ризику		Уникнення ризику			

Класифікуючи ризики на основі ймовірності їх реалізації та обсягів можливих збитків, можна виділити 2 граничних типи:

- ризики, які спричиняють окремі незначні збитки, що мають тенденцію повторюватися ($p_i \rightarrow 1$);
- ризики, наслідком яких є катастрофічні за обсягом збитки, ймовірність реалізації яких незначна.

Якщо в першому випадку доцільне прийняття ризику з його оптимізуванням шляхом створення резервів коштів, то другий випадок є класичним прикладом ризику, який доцільно передавати страховику (в окремих випадках доцільно застосовувати розподіл ризику).

Більшість ризиків, які загрожують економічній діяльності, є проміжними варіантами порівняно з наведеними вище.

Природно, що кожна компанія може прийняти свою градацію рівнів збитків та ймовірностей збитків на підставі досліджень та експертних оцінок і будувати свою таблицю рішень. Підкреслимо, що в реальному житті доцільно використовувати поєднання окремих способів зниження ризику, комбінуючи зовнішні та внутрішні методи оптимізації ризику [21, с. 123-125].

Висновки до 1 розділу

Підприємницький ризик неминуче виникає в процесі виробничої діяльності, яка полягає у виготовленні товарної продукції, наданні послуг, проведення будь-яких інших видів господарсько-виробничої діяльності. З-поміж причин виникнення ризику виробничої діяльності варто виділити: зменшення запланованих обсягів виробництва, збільшення витрат матеріального, трудового та ін. характеру.

Рішення, яке приймається підприємцем формує підґрунтя управління, - це вибір оптимального способу дій з кількох варіантів. У зв'язку з тим, що ризик представляє співвідношення двох протилежних результатів: негативного, для якого характерне повне невиконання запланованого, та позитивного, що передбачає досягнення виконання всього запланованого у планових обсягах, то

лише зважена виробнича та фінансова стратегія на основі ґрунтовної діагностики підприємства уможливить, з одного боку, знизити вірогідність розвитку негативних сценаріїв, а з іншого – мінімізувати наслідки негативних ситуацій, якщо вони матимуть місце. Ухвалення суб'єктом підприємницької діяльності оптимального рішення служить запорукою успішного функціонування підприємства, оскільки воно суттєво знижує рівень ризику та дозволяє отримати високі кінцеві показники.

Наслідки ризику найчастіше виявляються у формі фінансових втрат або неможливості отримання очікуваного прибутку, проте ризик – це не лише негативний результат прийнятих рішень, також небезпека ризику існує й при впровадженні підприємницьких проєктів.

2 АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА РІВНЯ РИЗИКІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАТ «МОТОР СІЧ»

2.1 Економічна діагностика діяльності підприємства ПАТ "Мотор Січ"

Акціонерне товариство "Мотор Січ" засновано Фондом державного майна України у вигляді відкритого акціонерного товариства шляхом перетворення суб'єкта підприємницької діяльності державного підприємства "Мотор Січ" відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 березня 1994р. № 216-Р і Наказу Фонду державного майна України від 04 травня 1994р. № 38-АТ і діє відповідно до Законів України "Про власність", "Про підприємництво", "Про господарчі товариства", "Про цінні папери і фондову біржу".

Підприємство створене з метою виробництва авіаційної техніки, продукції виробничо-технічного призначення, товарів народного споживання, цивільної продукції на основі оптимального використання виробничих потужностей і науково-технічного потенціалу, сільськогосподарської продукції, надання платних послуг населенню, ведення торговельної, комерційної, інвестиційної й зовнішньоторговельної діяльності й одержання прибутку. Діяльність підприємства спрямована на подальший його розвиток, одержання прибутку на вкладений капітал, як усередині України, так і за її межами.

Основними країнами-платниками за продукцію є країни далекого зарубіжжя - 43,5%; Росія - 42,2%; Україна - 14,3%.

Засновником ПАТ "Мотор Січ" є держава в особі Фонду державного майна України. Акціонерами підприємства є:

фонд державного майна України щодо акцій, не реалізованих у процесі приватизації;

юридичні й фізичні особи України й інших країн, які придбали права власності на акції «Мотор Січ» в процесі приватизації й на вторинному ринку цінних паперів.

У складі ПАТ "Мотор-Січ" 8 спеціалізованих машинобудівних заводів, розташованих на території України:

Запорізький моторобудівний завод;
Сніжнянський машинобудівний завод (СМЗ);
Волочиський машинобудівний завод (ВМЗ);
Лебединський моторобудівний завод (ЛМЗ-1);
Запорізький машинобудівний завод ім. В. И. Омельченко;
Гуляйпільський машинобудівний завод (ГМЗ);
Гуляйпільський механічний завод (Гмехз);
Лебединський машинобудівний завод (Лмашз);
Запорізький завод товарів народного споживання (ЗЗТНП).

Статутний фонд підприємства ПАТ "Мотор-Січ" становить 280528650 гривень, сформований за рахунок його майна відповідно до діючого законодавства. Статутний фонд розділений на 2077990 простих іменних акцій номінальною вартістю 135 гривень кожна. Акції ПАТ "Мотор-Січ" - це випущені цим підприємством цінні папери необмеженого строку, що свідчать об внесення конкретного паю в статутний фонд ПАТ "Мотор-Січ".

Прибуток ПАТ "Мотор-Січ" створюється з надходжень від господарської діяльності після покриття всіх витрат, пов'язаних з виробництвом і реалізацією. Порядок розподілу чистого прибутку (доходу) і покриття збитків визначається вищим органом ПАТ "Мотор-Січ" простою більшістю голосів, які беруть участь у зборах.

ПАТ "Мотор-Січ" створює цільові фонди, зв'язані зі своєю діяльністю:

- резервний фонд;
- фонд нагромадження й технічного обслуговування;
- фонд споживання;
- фонд оплати дивідендів;
- фонд викупу акцій;
- інші фонди.

Динамічно розвиваючись впродовж 85 років, ПАТ "Мотор Січ" сьогодні - одне з найбільших у світі і єдине в Україні підприємство з виробництва, обслуговуванню й ремонту 55 типів і модифікацій авіадвигунів.

Основними напрямками діяльності цього товариства є виробництво, випробування, ремонт та технічне обслуговування авіадвигунів (понад 60 типів двигунів для більше ніж 88 видів літаків і вертольотів). Поставки продукції ПАТ «Мотор Січ» здійснюються в понад 100 країн світ, його річний обіг складає \$220 млн.

Сьогодні «Мотор Січ» – одна з небагатьох структур, яка успішно працює на світовому ринку

Біографія підприємства почалася в 1907 році. До грудня 1915 на ньому вироблялися сільськогосподарські механізми та інструменти, виконувалися різні види механічної обробки, відливали чавун і мідь. У грудні 1915 акціонерне товариство «Дюфлон, Костянтинович і К °» («Дека») викупило завод і змінило профіль його виробничої діяльності. У листопаді 1916 р. був зібраний перший шести-циліндровий двигун рідинного охолодження «Дека» М-100.

З цього часу на заводі освоїли виробництво і тривалий час випускали широку гаму поршневих двигунів: М-6, М-11, М-22, М-85, М-86, М-87, М-88, АШ-82ФН, АШ- 62ІР, які не поступалися, а в ряді випадків перевершували кращі світові аналоги того часу.

У 1953 р. на заводі почали виготовляти реактивні двигуни РД-45, РД-500, що поклали початок наступу ери газотурбінних двигунів. Представниками нового покоління з'явилися турбогвинтові двигуни АІ-20 (1957 р.) і АІ-24 (1962 р.) конструкції А.Г. Івченко, різні модифікації яких експлуатуються до теперішнього часу.

Економічний аналіз господарської діяльності є однією з найважливіших функцій управління, здійснення якої необхідно для забезпечення ефективної праці підприємства. Власно економічний аналіз, як відомо, являє собою багато численні методи економічної теорії. Економічний аналіз господарської діяльності підприємства можна визначити як приєднання теоретичних основ економіки підприємства та аналітичних розділів бухгалтерського обліку до обґрунтування управлінських рішень.

Сучасні теорії управління визначають необхідність обґрунтування всіх важливих управлінських рішень за допомогою аналітичного процесу, який називається раціональне рішення проблем. Цей процес, аналітична частина якого дорівнює економічному аналізу господарської діяльності, включає наступні сім етапів:

Діагностика проблеми. Виокремлюють два типи проблем. По-перше, проблемою вважається ситуація, коли поставленні цілі не досягнуті. По-друге, проблему розглядають як потенційну можливість.

Діагностика проблеми включає: 1) виявлення симптомів; 2) формулювання можливих причин, або базових проблем, які лежать в основі симптомів; 3) виявлення повного переліку альтернативних, взаємовиключних дій, які можливо зробити для вирішення проблем.

Формулювання обмежень та критеріїв прийняття рішення. Більшість рішення проблем можуть виявитись нереальними, оскільки можливості керівництва обмежені, наприклад недоліком наявних ресурсів. Перед тим, як переходити до наступного етапу процесу, необхідно провести аналіз, який дозволить визначити суть обмежень та критеріїв оцінки результатів реалізації рішень.

Визначення альтернатив – це формулювання набору альтернативних рішень, тобто можливих варіантів рішення проблеми. Необхідно провести аналіз та виявити всі можливі дії, котрі могли б усунути причини проблеми й тим самим дати можливість підприємству досягти своїх цілей.

Оцінка альтернатив. Кожний варіант можливих дій повинен бути проаналізованим та оціненим по раніш сформульованим критеріям.

Вибір альтернативи. Якщо проблема була правильно визначена, а альтернативні, взаємовиключні варіанти дій старанно проаналізовані та оцінені, то керівництво просто обирає найкраще рішення з числа розгляне них.

Реалізація. Для рішення проблеми або отримання зиску від наявних можливостей варіант прийнятої дії повинен бути реалізованим, результати, отримані при цьому, повинні бути проконтрольовані.

Зворотній зв'язок – це надходження в результаті контролю даних про те, що відбувається при реалізації рішення. Дані повинні бути проаналізовані, що дозволить керівнику при необхідності скоректувати рішення, поки підприємство не понесло значних збитків.

Сучасні концепції управління, як правило, включають економічний аналіз господарської діяльності в число найважливіших функцій управління підприємством. Для ілюстрації цього можна привести формулювання двох відомих управлінських концепцій – загальних замислів управління підприємством:

Контролінг як система управління являє собою концепцію управління підприємством, яка отримала широке поширення в Германії. Ця концепція ґрунтується на об'єднанні в єдину систему комплексу планування та контролю й зосереджується на аналітичних функціях, які направлені на досягнення цілей підприємства, та функції координації управління

Школа економічного управління ототожнює економіку підприємства з економічним управлінням. Його визначають так: економічне управління являє собою внутрішньо фірмове планування (складання бюджетів) та контроль за підсумками господарської діяльності (виконання бюджетів), яке будується на основі економічно цілеспрямованих рішень, які спираються на аналіз та розрахунок.

Розрізняють такі види аналізу, як фінансовий, управлінський та комплексний аналіз. Така класифікація пов'язана з упорядкуванням системи бухгалтерського обліку в масштабі підприємства на фінансовий та управлінський облік. До фінансового аналізу відносять аналіз, заснований на даних опублікованої бухгалтерської звітності, цей вид аналізу вважають зовнішнім по відношенню до підприємства. До управлінського аналізу відносять внутрішньогосподарський фінансовий та внутрішньогосподарський виробничий аналіз, які засновані на даних управлінського обліку. Цей вид аналізу вважають внутрішнім аналізом, виконаним на підприємстві. Оскільки обидва види аналізу спрямовані на рішення проблеми управління

підприємством, однаково необхідні для обґрунтування управлінських рішень та взаємопов'язані, то більшість економістів почали розглядати ці види аналізу як єдине ціле.

Комплексний економічний аналіз господарської діяльності. В найбільш загальному вигляді в тій чи іншій мірі він повинен включати економічний аналіз, галузевий аналіз, фундаментальний аналіз, аналіз фінансового ринку, стратегічний та оперативний внутрішньофірмовий аналіз.

Економічний аналіз приймається з метою оцінки стану та перспектив галузевого господарства, певних господарських суб'єктів – підприємств та імітованих ними цінних паперів.

Внутрішньофірмовий аналіз – це аналіз результативності та ефективності діяльності підприємства, а також можливих варіантів діяльності підприємства, в тому числі по окремим функціям, процесам, підрозділам. До цього типу аналізу можна віднести ті види аналізу, які є специфічними в зв'язку з тим, що вони застосовуються для рішення проблем підприємства та виходять за рамки економічного, галузевого та фундаментального аналізу, аналізу фінансового ринку. У внутрішньо фірмовому аналізі можливо виділити стратегічний та оперативний аналіз. Стратегічний аналіз є однією з функцій стратегічного управління, тоді як оперативний аналіз є однією з функцій оперативного управління.

Під методом у широкому змісті слова розуміється спосіб підходу до вивчення реальної дійсності, спосіб дослідження явищ природи і суспільства.

Всі економічні явища, що відбуваються на окремому підприємстві, або їхні сукупності являють собою щось ціле, узагальнене. По таким узагальненим даним можна визначити, що підприємство має низькі темпи виробництва продукції або інших показників, але це не дає можливості установити причини цих явищ, виявити шляхи їхнього усунення. Тому виникає необхідність загальне явище розкласти на складові частини, щоб виділити ведучі, визначальні фактори. Таким розкладанням об'єкта, що досліджується, на його складові частини і займається аналіз.

Поняття аналізу як розкладання предмета або явища на складові частини є загальним. Однак аналіз економічних явищ можливий тільки на основі логічних прийомів, побудови моделей, уявного, абстрактного розкладання. Таким чином, аналіз економічних явищ являє собою абстрактне розкладання цих явищ на складові частини шляхом використання логічних прийомів і моделювання.

Абстрактно-логічна характеристика методу економічного аналізу передбачає необхідність вивчення характеристик об'єкта, що досліджується, і вибір того методологічного апарату, що відповідає цим характеристикам. Наприклад, аналіз впливу чисельності робітників і їх продуктивності праці на обсяг виробництва в автоматизованих апаратурних виробництвах не дозволить одержати вірних висновків у зв'язку із тим, що основними факторами, що впливають на обсяг виробництва в цьому випадку є кількість обладнання, його продуктивність і фонд часу роботи обладнання. Збільшення чисельності персоналу при даній кількості обладнання в цьому випадку не веде до зростання обсягу виробництва продукції.

Розкладання загального явища на складові частини дає можливість вивчити окремі сторони цього явища. Після оцінки впливу факторів на результуючий показник необхідно відновити єдність досліджуваного явища за допомогою синтезу об'єднанням однорідних явищ у групи, узагальненням впливу різних причин, підведенням підсумків діяльності досліджуваних об'єктів. При узагальненні результатів аналізу необхідно із всієї множини факторів, що вивчаються, виділити типові від випадкових, головні, від яких залежать результати діяльності від неголовних.

Таким чином, найважливіші особливості методу економічного аналізу полягають в наступному:

1. Системний підхід до аналізу економічних явищ і процесів, що виражається в комплексному, взаємозалежному вивченні багатобічних зв'язків і взаємної обумовленості дії факторів організації, техніки і технології виробництва. Прикладом несистемного підходу в економічному аналізі є

прагнення до зниження собівартості продукції без врахування того, як це відобразиться на якості продукції; зменшення виробничих запасів без оцінки можливості безперебійного процесу виготовлення продукції.

2. Розкладання загальних показників на їх складові елементи, деталізація їх за місцем і часом.

3. Оцінка взаємозв'язку і взаємозалежності між показниками, розрахунок величини впливу окремих факторів на результуючі показники і виявлення внутрішніх резервів підвищення ефективності діяльності підприємства. Усі показники підприємства знаходяться в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності. Наприклад, обсяг виробництва продукції залежить від кількості обладнання, його продуктивності та фонду робочого часу. Продуктивність та фонд робочого часу залежить від якості обслуговування та ремонту обладнання, від своєчасного забезпечення матеріально-технічними ресурсами та їх якості. Фонд робочого часу залежить також від того, наскільки ефективно було проведено дослідження попиту на продукцію, що виробляється підприємством. Якщо існують проблеми із збутом продукції, обладнання простоє, що значно погіршує використання потенціалу підприємства.

В економічному аналізі важливо не тільки знати характер взаємозв'язків показників підприємства, але і визначати кількісну величину впливу на показник кожного з діючих факторів.

4. Узагальнення результатів аналізу і розробка проектів управлінських рішень.

В економічному аналізі використовується система аналітичних показників. Класифікація показників необхідна для вірного застосування інструментарію економічного аналізу.

За своїм змістом показники поділяються на кількісні і якісні. Кількісні показники показують обсяг ресурсу або результату, наприклад, обсяг виготовленої продукції, чисельність працівників і т.ін. Якісні показники — це в основному показники, які характеризують співвідношення результатів і витрат або ресурсів, наприклад, продуктивність праці, рентабельність, витрати на 1

грн. товарної продукції, фондоозброєність праці, матеріаломісткість продукції і т. ін.

Показники розподіляються також на загальні і специфічні. До загальних відносяться показники, що характеризують результати діяльності підприємств усіх галузей економіки, наприклад, товарна, валова, реалізована продукція, витрати, собівартість, прибуток, рентабельність. Специфічні показники характеризують результати діяльності підприємств окремих галузей народного господарства.

Показники поділяються на абсолютні і відносні. Відносні показники визначаються у відсотках, коефіцієнтах або індексах. Абсолютні показники поділяються на натуральні (умовно-натуральні) і вартісні.

При вивченні причинно-наслідкових зв'язків показники поділяються на факторні і результативні. Якщо показник розглядається як результат впливу декількох причин і виступає як об'єкт дослідження, то він називається результативним. Показники, що визначають величину результативного показника, називаються факторними.

За способом формування розрізняють показники:

- нормативні;
- планові;
- облікові;
- аналітичні (оціночні).

Повнота і глибина вивчення діяльності підприємства значною мірою досягається застосуванням різноманітних технічних прийомів обробки джерел інформації, що використовуються в економічному аналізі. Найважливішими з них є прийоми порівняння, групування, елімінування, балансовий та ін.

Порівняння — це один із самих розповсюджених прийомів в економічному аналізі. Аналіз будь-якого показника починається із порівняння звітних даних з плановими, з даними за попередній період, а також з даними за ряд попередніх років. Прийом порівняння застосовується також для зіставлення показників роботи підприємства з показниками аналогічних підприємств,

підприємств-конкурентів, і середніми по галузі, що дозволяє визначити конкурентоспроможність підприємства і оцінити його слабкі і сильні сторони. Широко використовується прийом порівнянь і при розробці бізнес-плану для оцінки ефективності прийнятих в плані рішень. При порівнянні різних варіантів плану за допомогою цього прийому можна вибрати оптимальний. Порівняння показників діяльності підприємства до і після впровадження інвестицій дозволяє визначити їх економічну ефективність. Порівняння якісних ознак фактично випущеної продукції зі стандартами і технічними умовами дає можливість визначити досягнутий рівень якості продукції

В економічному аналізі розрізняють наступні види порівняльного аналізу:

горизонтальний;

вертикальний;

трендовий.

Горизонтальний порівняльний аналіз використовується для визначення абсолютних і відносних відхилень показників, що досліджуються, від базових.

За допомогою вертикального порівняльного аналізу вивчається структура економічних явищ і процесів шляхом визначення питомої ваги частин у загальному цілому (наприклад, питома вага власного капіталу в загальній його сумі) або співвідношення частин цілого між собою (наприклад, співвідношення власного та запозиченого капіталу).

Трендовий аналіз застосовується для вивчення відносних показників, темпів росту або приросту показників за ряд років до рівня базового року, тобто при дослідженні рядів динаміки.

Економічні явища і процеси характеризуються безліччю первинних даних, що відбивають ці явища і процеси. Щоб сукупність первинного матеріалу могла бути використана для аналітичних висновків, необхідна певна її систематизація. Одним з видів такої систематизації є аналітичне групування, що являє собою зведення первинних даних в однорідні групи. Групування широко використовуються для підготовки первинного матеріалу до аналітичної обробки. Вони дозволяють із усієї сукупності даних виділити найбільш

характерні моменти, фактори або тенденції. У залежності від цілей розробки аналітичні групування підрозділяються на:

- типологічні;
- структурні;
- факторні.

Кожен вид групувань призначений для вирішення певних задач.

Типологічні групування призначені для розподілу всієї сукупності первинних даних суцільного або вибіркового спостереження на однакісні групи або класи. Прикладом такого групування на промислових підприємствах є розкладання усього промислово-виробничого персоналу на категорії. Це дозволяє вивчити співвідношення окремих категорій персоналу: робітників, керівників, спеціалістів і службовців.

Структурні групування використовуються для наступного вивчення внутрішніх складових досліджуваної сукупності, наприклад, розподіл всіх робітників, зайнятих виробництвом продукції, на групи в залежності від освіти, стажу роботи, віку й інших ознак; групування устаткування за віком.

Факторні групування служать для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між досліджуваними ознаками явищ. Як приклад такого угруповання можна привести вивчення залежності продуктивності праці робітників від стажу роботи.

Як зазначалось раніше економічний аналіз явищ або процесів звичайно починається з вивчення загальних показників, що характеризують ці процеси або явища. Однак загального представлення про тенденції і зміни загального показника, як правило, недостатньо. По-перше, вивчення загальних показників не розкриває характеру і величини впливу усіх факторів на їх динаміку, по-друге, у загальному показнику підсумовуються нерідко протилежні тенденції, що не дозволяє виявити основні зміни, які відбуваються. Тому виникає необхідність йти від загальних показників до часткових, послідовно розкладати загальні показники на їх складові. Аналітичний прийом розкладання загальних показників на складові частини називається деталізацією. У практиці

економічного аналізу деталізація явищ, процесів, показників проводиться по декількох основних напрямках:

- за утворювальним факторам;
- за підрозділами;
- за періодами (часу).

Деталізація по утворюючих факторах здійснюється для виявлення найважливіших причин зміни показників. Визначальною ознакою такої деталізації служить економічний взаємозв'язок факторів, що впливають на показник. Наприклад, обсяг реалізації продукції залежить від випуску товарної продукції, темпів відвантаження готових виробів споживачам і оплати рахунків покупцями.

Деталізація показників по підрозділах підприємства являє собою розкладання якого-небудь загального показника по місцях здійснення відповідних операцій. Наприклад, розкладання фонду оплати праці підприємства по цехах, відділах, ділянках, бригадах. Це дозволяє виявити місця виникнення відхилень від плану або іншого базисного показника і тим самим визначити ланки, що підлягають подальшому поглибленому аналізу.

Деталізація показників по періодах являє собою розкладання загального показника по календарних періодах. Наприклад, обсяг випуску або реалізації товарної продукції може бути деталізованим по дням, декадам або іншим періодам.

Необхідно відзначити, що в практиці економічного аналізу широко використовується комбінування цих видів деталізації. Так, при аналізі фонду оплати праці може бути проведена деталізація фонду оплати праці по підрозділах, категоріях працюючих, елементах виплат і по періодах.

Прийом відносних величин (індекси, коефіцієнти, відсотки) застосовується для характеристики ступеня виконання плану, виміру темпів розвитку виробництва в порівнянні з планом і в динаміці, порівняння показників одного підприємства з даними іншого і т.ін. Найбільш простим видом відносної величини є індекси.

Розрізняють індекси базисні і ланцюгові.

Базисний індекс являє собою порівняння даних за ряд періодів з одним показником, прийнятим за базу. Базисні індекси використовуються для характеристики змін, що відбуваються за визначений період у порівнянні з його початком з метою визначення темпів зростання показників за даний проміжок часу.

Ланцюгові індекси являють собою почергове порівняння даних звітного періоду з попередніми. Вони застосовуються для встановлення темпів росту показника за який-небудь звітний період у порівнянні з попереднім (місяцем, кварталом, роком).

Балансовий прийом ув'язування використовується, коли необхідно установити наявність відповідності між аналізованими величинами.

Балансовий прийом використовується для визначення забезпеченості підприємства кадрами шляхом ув'язки фактичної чисельності персоналу і необхідної чисельності по професіях, кваліфікації, освіті і т. ін. Якщо такої відповідності немає, баланс досягається за рахунок додаткового набору робочої сили, підвищення кваліфікації, перепідготовки персоналу. Прикладами використання даного прийому може бути забезпечення відповідності між планом виробництва і виробничими потужностями, баланс доходів і витрат підприємства.

Прийом ланцюгових підстановок застосовується для визначення роздільної дії кожного з факторів, що впливають на зміну величини узагальнюючого показника, і полягає в послідовній заміні базової величини кожного з взаємодіючих факторів його величиною, що досліджується, і зіставленні результатів, одержуваних при кожній такій заміні.

Величина зміни узагальнюючого показника під впливом даного окремого показника залежить від прийнятої в розрахунку послідовності підстановок.

Правильному рішенню питання про послідовність заміни базисних величин окремих показників тими, що досліджуються, сприяє розмежування всіх показників на показники кількості, структури і якості. Спершу змінюють

величину окремих кількісних та структурних показників, а потім робимо підстановку якісних показників. Проте доводиться здійснювати вимірювання синхронного впливу кількох кількісних та якісних показників, тоді для визначення послідовності підстановок спершу визначають, який критерій є основним, а який — похідним. Підстановку в цьому випадку здійснюють, починаючи з основного, а після цього роблять підстановку наступного критерія, який залежить від попередніх.

Таблиця 2.1 – Аналіз структури майна (активів) ПАТ «Мотор Січ» за 2020–2021 роки

№ з/п	ПОКАЗНИК	тис. грн.		Структурна частка, %		Приріст 2021/2020	
		2020	2021	2020	2021	абсолютне	відносне в %
1.	Усього майна	3539243	4210663	100,00	100,00	671420,00	18,97
2.	Імобілізовані засоби (необоротні активи)	1240674	1398028	35,05	33,20	157354,00	12,68
3.	Мобільні засоби (оборотні активи)	2296421	2811190	64,88	66,76	514769,00	22,42
3.1	Запаси	1522344	1585229	43,00	37,64	62885,00	4,13
3.2	Дебіторська заборгованість	555526	846182	15,70	20,10	290656,00	52,32
3.3	Грошові кошти та цінні папери	218694	379965	6,18	9,02	161271,00	73,74

Як бачимо з даних таблиці, валюта активів балансу підприємства у 2021 році зросла на + 19 % відносно рівня 2020 року, зі 3,5 млрд. грн. до 4,2 млрд. грн. Необоротний капітал в активах балансу підприємства у 2021 році зріс на + 12,7 % відносно рівня 2020 року, з 1,2 млрд. грн. до 1,4 млрд. грн. У структурному значенні цей показник зменшився на 2% з 35% у 2020 році до 33% у 2021 році в порівнянні з вартістю всіх активів підприємства. Ця частка в структурі активу є досить вагомою, що свідчить про значну технічну оснащеність підприємства ПАТ «Мотор Січ» та підтверджує його основний характер діяльності – виготовлення авіаційної продукції та надання відповідних технічних та сервісних послуг; частка грошових засобів характеризується зростанням з рівня 0,2 млрд. грн. до 0,4 млрд. грн., приріст в відсотковому значенні складає 73,7%. У структурі активу цей показник збільшився на 2,8% : з 6,18(2020) до 9,02% (2021). Цей показник є найнижчим у структурі активу, що свідчить про обмежений обсяг грошових коштів, їх зважене та раціональне використання, однак виникає ризик неплатоспроможності. Дебіторська заборгованість в активах балансу підприємства у 2021 році зросла на + 52,3% відносно рівня 2020 року, відповідно з 0,5 млрд. грн. до 0,8 млрд. грн. В структурному аспекті цей показник зріс на 4,4% з 15,7% у 2020 році до 20,1% у 2021 році. Наявність досить високого показника дебіторської заборгованості є як позитивним чинником – наявність джерел надходження коштів у майбутньому, так і негативним – значно зростає ризик неповернення боргів (сумнівних боргів).

Динаміка частки запасів характеризується зростання на 4,13% у 2021 році в порівнянні з 2020 роком, з 1,5 млрд. грн. до 1,6 млрд. грн. відповідно. По структурній шкалі цей показник зменшився на 5,36% з 43% у 2020 році до 37,64% в 2021 році. Наявність запасу у такому структурному співвідношенні до показника активу є абсолютно виправданим основним характером діяльності підприємства й наявністю залишків незавершеного виробництва.

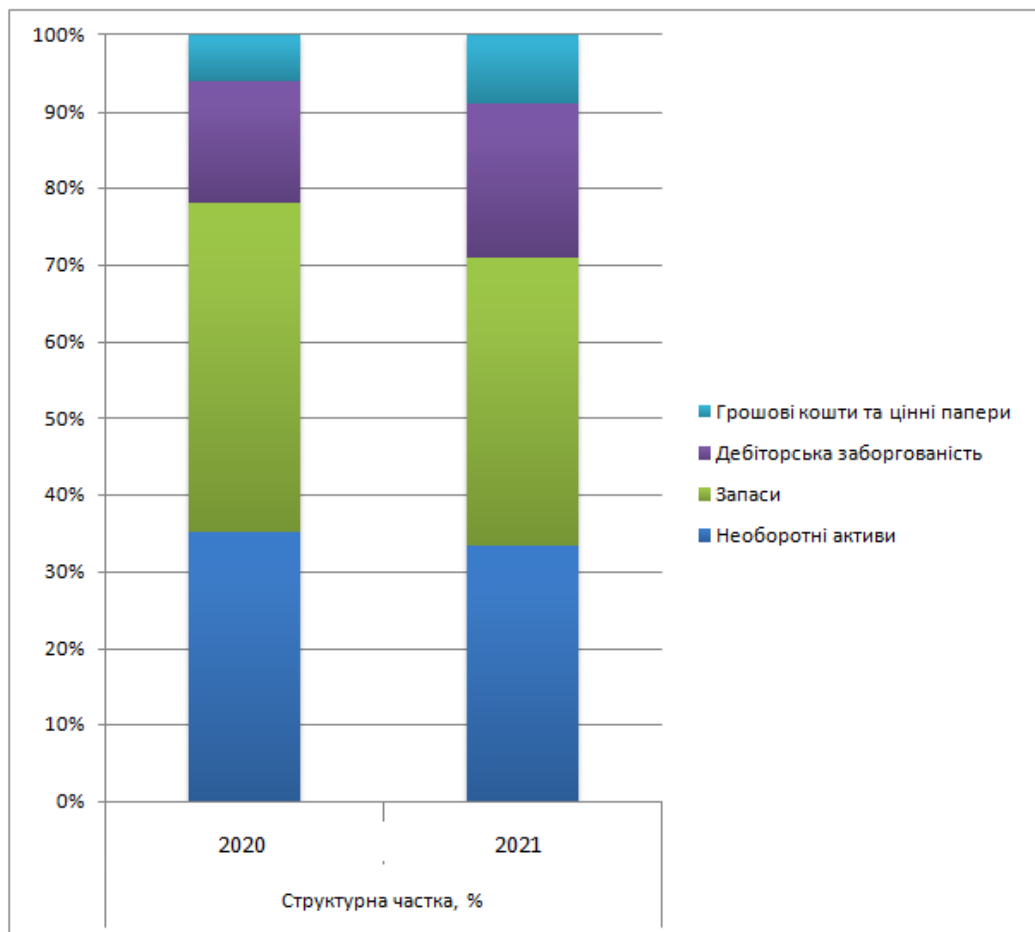

Рисунок 2.1 – Структура активів балансу ПАТ «Мотор Січ»
у 2020–2021 роках

Отже, у 2020–2021 роках для активів ПАТ «Мотор Січ» характерні процеси зростання грошових засобів, дебіторської заборгованості та зменшення запасів та необоротних активів, що характеризує нормальну діяльність підприємства. В структурі активів станом на 2021 рік (рисунок 2.1) практичну роль відіграють співвідношення 3х складових – дебіторської заборгованості (20,10%), необоротні кошти у вигляді основних засобів (33,0%) та запаси (37,64%). Зростання валюти балансу відбулося практично за рахунок зростання рівня оборотних активів.

Таблиця 2.2 – Аналіз структури джерел капіталу (пасивів) ПАТ «МОТОР СІЧ» за 2020–2021 роки

№ з/п	ПОКАЗНИК	Середнє значення, тис. грн.		Структурна частка, %		Приріст 2021/2020	
		2020	2021	2020	2021	абсолютне	відносне в %
1	Власні кошти підприємства	1804562	2546257	50,99	60,47	741695,00	41,10
2.	Позичені кошти (усього)	1734681	1664406	49,01	39,53	-70275,00	-4,05
2.1	Довгострокові позики	125766	235405	3,55	5,59	109639,00	87,18
2.2	Короткострокові позики та вексельні позики	778110	685021	21,99	16,27	-93089,00	-11,96
2.3	Кредиторська заборгованість	146802	86701	4,15	2,06	-60101,00	-40,94
2.4	Поточна заборгованість за авансами	684003	657279	19,33	15,61	-26724,00	-3,91

Таким чином частка власного капіталу в валюті пасивів балансу підвищилась з 50,99% (2020) до 60,47% (2021), при цьому зростання абсолютної суми власного капіталу відбулося з рівня 1,8 млн.грн. до 2,5 млн.грн. (зростання майже в 41,1%) тільки за рахунок чистого прибутку підприємства при постійному рівні статутного фонду. Частка власних оборотних коштів (власний капітал – необоротні активи балансу) з рівня 15,93% у 2020 році різко зросла до рівня 27,27% у 2021 році (тобто власний капітал був поповнений за рахунок необоротних коштів), що суттєво знижує ризик неплатоспроможності підприємства. Водночас позиковий капітал характеризується високою часткою з поступовим зниженням – в абсолютних змінах на 4,05% з 1,73 млн грн до 1,66 млн грн, у структурному вигляді зниженням на 9,48% з 49,01% в 2020 році до рівня 39,53% у 2021 році.

Короткострокові позики та вексельні позики знижуються в абсолютних одиницях на 11,96% з 0,77 млн грн.(2020) до 0,68 млн грн. (2021). У структурному значенні знижуються на 5,72% з 21,99% (2020) до 16,27% (2021)

Кредиторська заборгованість знижуються в абсолютних одиницях на 40,94% з 0,14 млн грн.(2020) до 0,08 млн грн. (2021). У структурному значенні знижуються на 2,09% з 4,15% (2020) до 2,06% (2021)

Поточна заборгованість за авансами зменшуються в абсолютних одиницях на 3,91% з 0,68 млн грн.(2020) до 0,66 млн грн. (2021). У структурному значенні знижуються на 3,72% з 19,33% (2020) до 15,61% (2021)

Згідно з рисунком 2.2, основними джерелами ресурсів ПАТ «Мотор Січ» є власний капітал та позикові кошти, представлені вексельною заборгованістю, кредиторською заборгованістю та поточними коштами авансів за майбутнє надання послуг.

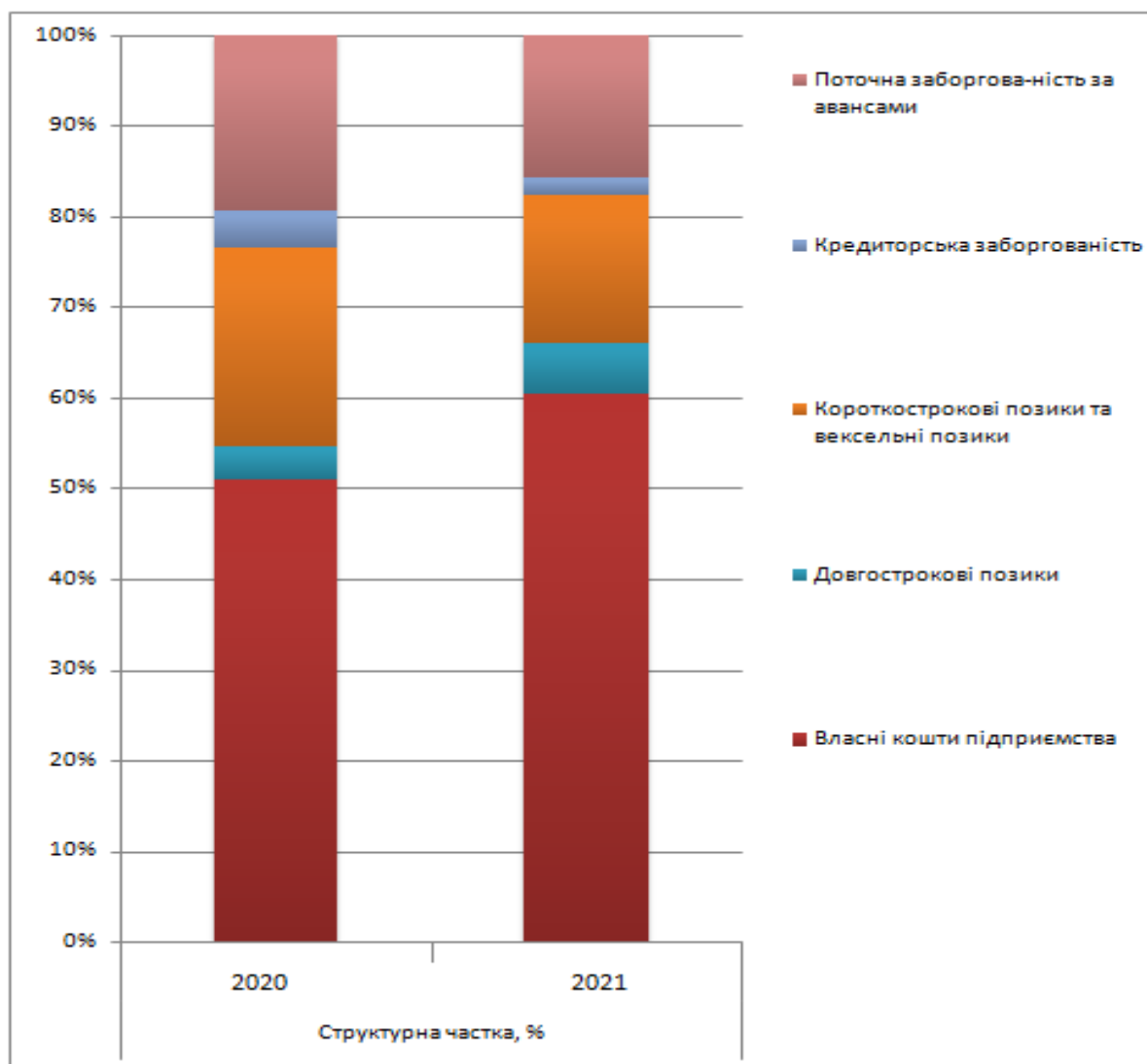

Рисунок 2.2 – Структура пасивів балансу ПАТ «Мотор Січ»
у 2020–2021 роках

Таблиця 2.3 – Аналіз структури зміни вартості матеріалів на виготовлення певних видів продукції ПАТ «Мотор Січ» за 2020–2021 роки

Продукція	2020											
	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
Мотоблок	639,22	642,18	645,14	648,12	810,16	813,90	817,66	821,44	1026,80	1031,54	1036,31	1041,10
Електропила	450,81	452,89	420,31	422,26	424,21	426,17	428,14	430,12	392,66	394,47	365,76	367,45
Газонокосарка	331,51	333,04	334,58	336,13	337,68	339,24	340,81	342,38	312,57	314,01	291,15	292,50
Запчастини бензопили	31,15	31,29	31,44	31,58	31,73	31,88	32,02	32,17	32,32	32,47	32,62	32,77
Бензопила	188,11	188,98	189,86	190,73	191,61	192,50	193,39	194,28	195,18	196,08	196,99	197,90
Запчастини автомобіля	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Сепаратор молочний	99,36	99,82	100,28	100,74	101,21	101,68	102,15	102,62	103,09	103,57	104,05	104,53
Сепаратор молочний ручний	4,71	4,74	4,76	4,78	4,80	4,82	4,85	4,87	4,89	4,91	4,94	4,96
Мотор для човна МС40	2358,39	2369,29	2380,24	2391,24	2402,29	2413,39	2424,55	2435,75	2447,01	2458,32	2469,68	2481,09
Навісне. оруд. до мотокол.	240,91	242,02	243,14	244,26	245,39	246,53	247,66	248,81	249,96	251,11	252,27	253,44
М'ясорубка алюм.	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33
М'ясор. алюм. розпис.	0,12	0,12	0,12	0,13	0,13	0,13	0,13	0,13	0,13	0,13	0,13	0,13
М'ясорубка чавунна	3,06	3,07	3,09	3,10	3,88	3,89	3,91	3,93	4,91	4,93	4,96	4,98
Соковижималка	1,01	1,01	1,02	1,02	1,03	1,03	1,04	1,04	1,05	1,05	1,06	1,06
Соковитис. сувенір.	8,36	8,40	8,44	8,48	8,52	8,56	8,60	8,64	8,68	8,72	8,76	8,80
Паяльна лампа	0,80	0,80	0,81	0,81	0,81	0,82	0,82	0,82	0,83	0,83	0,84	0,84
Набір ключів 1	0,77	0,77	0,78	0,78	0,78	0,79	0,79	0,80	0,80	0,80	0,81	0,81
Набір ключів 3	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05
Паял.лампа малютка	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67
Апарат нагрівний	3,88	3,90	3,91	3,93	3,95	3,97	3,99	4,01	4,02	4,04	4,06	4,08

Таблиця 2.3 – Аналіз структури зміни вартості матеріалів на виготовлення певних видів продукції ПАТ «Мотор Січ» за 2020–2021 роки (Продовження)

Продукція	2021											
	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
Мотоблок	971,99	1262,32	1262,45	1174,37	1174,49	1468,11	1468,26	1468,41	1369,78	1826,37	1826,56	1826,74
Електропила	333,33	333,36	333,40	308,70	308,73	308,76	308,79	308,82	287,28	359,10	359,13	359,17
Газонокосарка	264,10	264,13	264,16	244,59	244,61	244,64	244,66	244,69	244,71	305,89	305,92	305,95
Запчастини бензопили	29,49	26,22	22,94	19,66	16,39	13,11	9,83	6,55	3,28	0,00	0,00	0,00
Бензопила	198,39	199,31	200,23	201,15	202,08	203,02	203,95	204,90	205,84	206,79	207,75	208,71
Запчастини автомобіля	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Сепаратор молочний	103,34	102,61	101,89	101,17	100,45	99,75	99,04	98,34	97,65	96,96	96,28	95,60
Сепаратор молочний ручний	4,69	4,88	5,09	5,30	5,52	5,74	5,98	6,23	6,49	6,76	7,04	7,33
Мотор для човна МС40	2485,66	2516,86	2548,47	2580,46	2612,86	2645,67	2678,89	2712,52	2746,58	2781,07	2815,98	2851,34
Навісне. оруд. до мотокол.	248,47	255,26	262,24	269,40	276,76	284,33	292,10	300,08	308,28	316,70	325,36	334,25
М'ясорубка алюм.	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33
М'ясор. алюм. розпис.	0,12	0,12	0,12	0,14	0,13	0,16	0,19	0,23	0,21	0,26	0,31	0,36
М'ясорубка чавунна	4,99	6,65	6,86	7,08	7,31	9,75	10,06	10,38	10,72	14,29	14,75	15,22
Соковижималка	3,71	4,95	4,96	4,97	4,99	6,65	6,66	6,68	6,70	8,93	8,95	8,97
Соковитискач. сувенір.	8,33	7,74	7,18	6,67	4,12	2,68	1,83	1,32	1,01	0,82	0,71	0,66
Паяльна лампа	0,84	0,85	0,86	0,87	0,89	0,90	0,91	0,92	0,93	0,95	0,96	0,97
Набір ключів 1	0,77	0,73	0,70	0,65	0,62	0,54	0,52	0,49	0,46	0,38	0,37	0,35
Набір ключів 3	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05
Паял.лампа малютка	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67
Апарат нагрівний	4,01	3,98	3,94	3,91	3,87	3,84	3,80	3,77	3,73	3,70	3,66	3,63

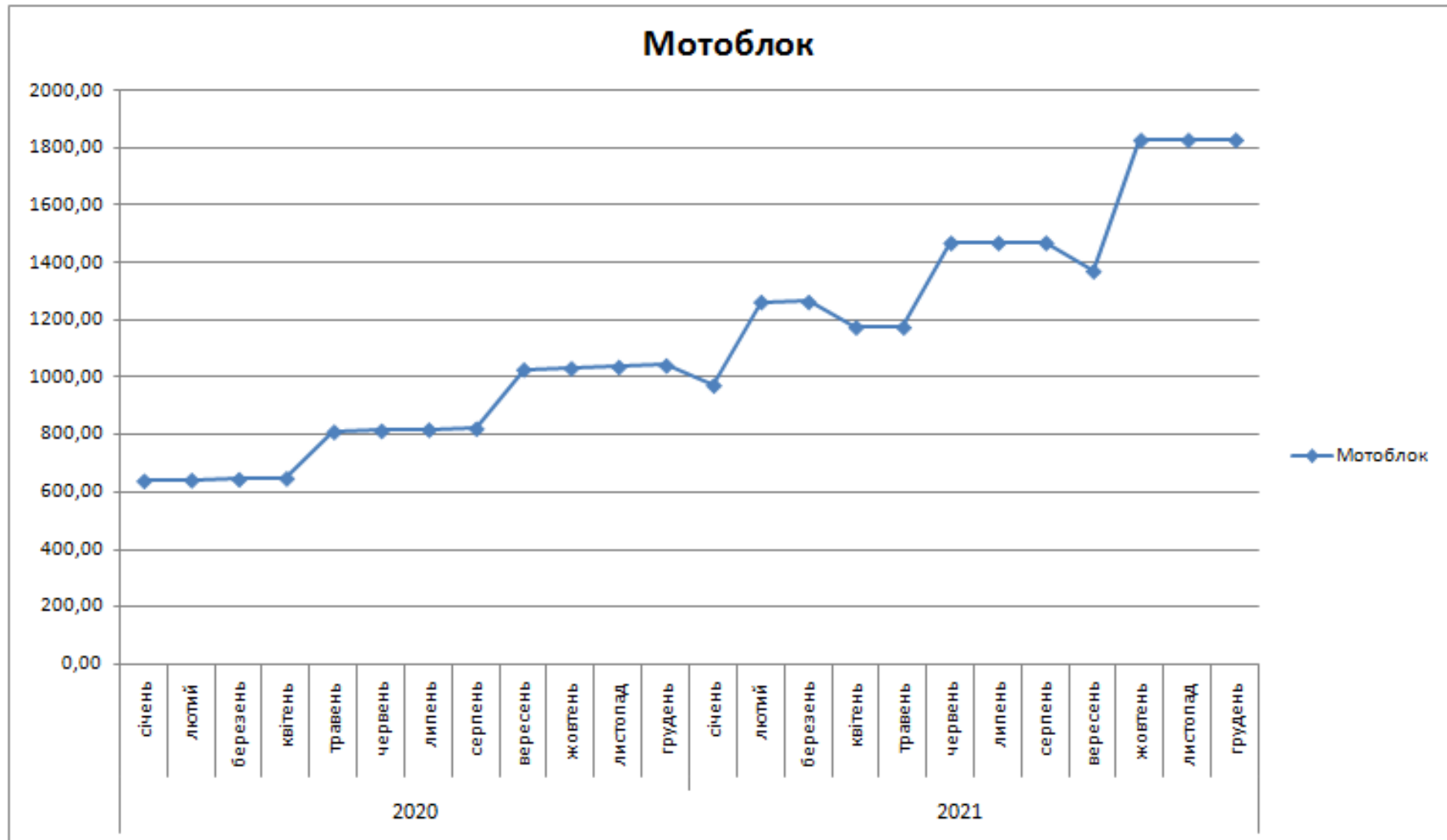

Рисунок 2.4 – Зміна вартості матеріалу, який використовується на виріб «Мотоблок» ПАТ «Мотор Січ»

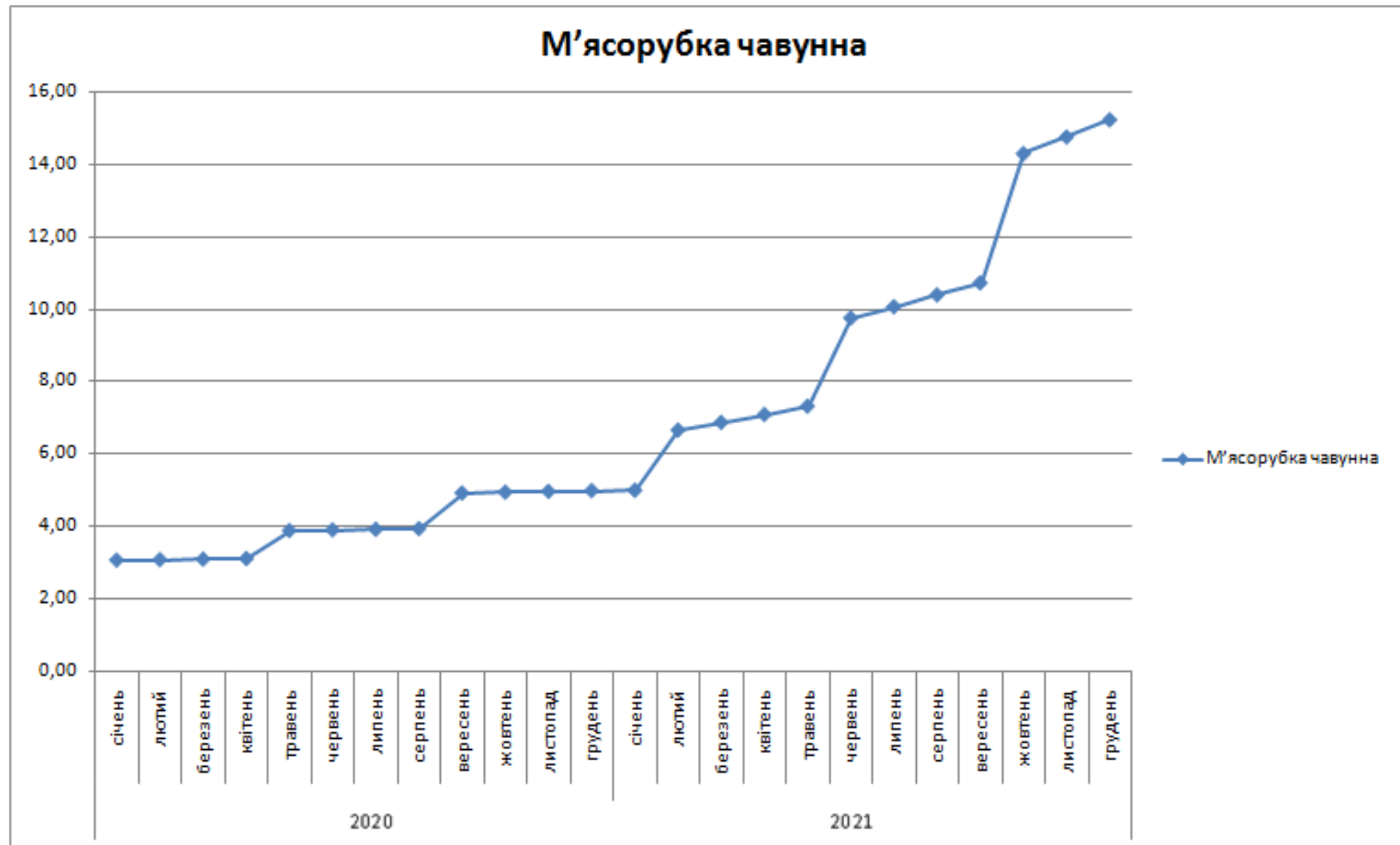

Рисунок 2.6 – Зміна вартості матеріалу, який використовується на виріб «М'ясорубка чавунна» ПАТ «Мотор Січ»

Таблиця 2.4 – Зведена таблиця кількості неявок в людино-днях по цеху в розрахунковий період

	Табельна численність	Дикретчики	Всі неявки	Відпустка		Неповний робочий тиждень	По хворобі	Дозволені законом		З дозволу адміністрації	Прогнули	Всього персоналу	Середньо спискова чисельність
				Чергова	Учбова			Оплачені	Неоплачені				
2020													
1	1403	601	256	25	13	107	62	9	11	27	2	2260	73
2	1444	422	222	40	15	34	100	4	8	21	0	2088	72
3	1371	630	239	65	22	38	70	13	4	26	1	2240	72
4	1451	447	241	86	17	50	47	5	6	30	0	2139	71
5	1163	682	360	156	24	130	33	0	4	13	0	2205	71
6	1205	604	321	198	24	16	22	15	26	20	0	2130	71
7	1471	432	280	192	0	29	16	9	18	16	0	2183	70
8	1241	638	384	245	0	30	39	11	22	36	1	2263	73
9	1403	455	331	198	7	39	37	11	10	28	1	2189	73
10	1480	460	292	159	0	41	53	14	4	21	0	2232	72
11	1420	582	147	42	0	58	3	0	6	38	0	2149	72
12	1501	471	331	46	0	128	107	2	18	30	0	2303	74
2021 1	1284	679	331	92	12	113	94	8	6	6	0	2294	74
2	1360	390	250	116	0	14	64	5	5	45	1	2000	71
3	1480	549	201	143	0	3	14	3	10	28	0	2230	72
4	1467	513	250	152	0	13	23	2	10	50	0	2230	74
5	1353	741	178	103	5	8	1	0	9	52	0	2272	73
6	1420	546	263	129	2	8	61	8	24	31	0	2229	74
7	1472	467	363	252	0	14	28	10	15	44	0	2302	74
8	1383	607	304	121	0	17	76	11	40	39	0	2294	74
9	1426	450	397	198	5	17	105	6	28	38	0	2273	76
10	1610	526	313	101	3	17	101	21	38	32	0	2449	79
11	1608	496	237	75	0	11	97	4	24	26	0	2341	78
12	1588	455	358	76	0	108	129	2	24	19	0	2401	77

Таблиця 2.5 – Зведена таблиця структури неявок в відсотках по цеху в розрахунковий період

		Табельна чисельність	Дикретчики	Всі неявки	Відпустка		Неповний робочий тиждень	По хворобі	Дозволені законом		З дозволу адміністрації	Прогоули	Всього персоналу
					Чергова	Учбова			Оплачені	Неоплачені			
2020	січень	62,08	26,59	11,33	1,11	0,58	4,73	2,74	0,40	0,49	1,19	0,09	100,00
	лютий	69,16	20,21	10,63	1,92	0,72	1,63	4,79	0,19	0,38	1,01	0,00	100,00
	березень	61,21	28,13	10,67	2,90	0,98	1,70	3,13	0,58	0,18	1,16	0,04	100,00
	квітень	67,84	20,90	11,27	4,02	0,79	2,34	2,20	0,23	0,28	1,40	0,00	100,00
	травень	52,74	30,93	16,33	7,07	1,09	5,90	1,50	0,00	0,18	0,59	0,00	100,00
	червень	56,57	28,36	15,07	9,30	1,13	0,75	1,03	0,70	1,22	0,94	0,00	100,00
	липень	67,38	19,79	12,83	8,80	0,00	1,33	0,73	0,41	0,82	0,73	0,00	100,00
	серпень	54,84	28,19	16,97	10,83	0,00	1,33	1,72	0,49	0,97	1,59	0,04	100,00
	Вересень	64,09	20,79	15,12	9,05	0,32	1,78	1,69	0,50	0,46	1,28	0,05	100,00
	жовтень	66,31	20,61	13,08	7,12	0,00	1,84	2,37	0,63	0,18	0,94	0,00	100,00
	Листопад	66,08	27,08	6,84	1,95	0,00	2,70	0,14	0,00	0,28	1,77	0,00	100,00
	грудень	65,18	20,45	14,37	2,00	0,00	5,56	4,65	0,09	0,78	1,30	0,00	100,00
2021	січень	55,97	29,60	14,43	4,01	0,52	4,93	4,10	0,35	0,26	0,26	0,00	100,00
	лютий	68,00	19,50	12,50	5,80	0,00	0,70	3,20	0,25	0,25	2,25	0,05	100,00
	березень	66,37	24,62	9,01	6,41	0,00	0,13	0,63	0,13	0,45	1,26	0,00	100,00
	квітень	65,78	23,00	11,21	6,82	0,00	0,58	1,03	0,09	0,45	2,24	0,00	100,00
	травень	59,55	32,61	7,83	4,53	0,22	0,35	0,04	0,00	0,40	2,29	0,00	100,00
	червень	63,71	24,50	11,80	5,79	0,09	0,36	2,74	0,36	1,08	1,39	0,00	100,00
	липень	63,94	20,29	15,77	10,95	0,00	0,61	1,22	0,43	0,65	1,91	0,00	100,00
	серпень	60,29	26,46	13,25	5,27	0,00	0,74	3,31	0,48	1,74	1,70	0,00	100,00
	вересень	62,74	19,80	17,47	8,71	0,22	0,75	4,62	0,26	1,23	1,67	0,00	100,00
	жовтень	65,74	21,48	12,78	4,12	0,12	0,69	4,12	0,86	1,55	1,31	0,00	100,00
	листопад	68,69	21,19	10,12	3,20	0,00	0,47	4,14	0,17	1,03	1,11	0,00	100,00
	грудень	66,14	18,95	14,91	3,17	0,00	4,50	5,37	0,08	1,00	0,79	0,00	100,00

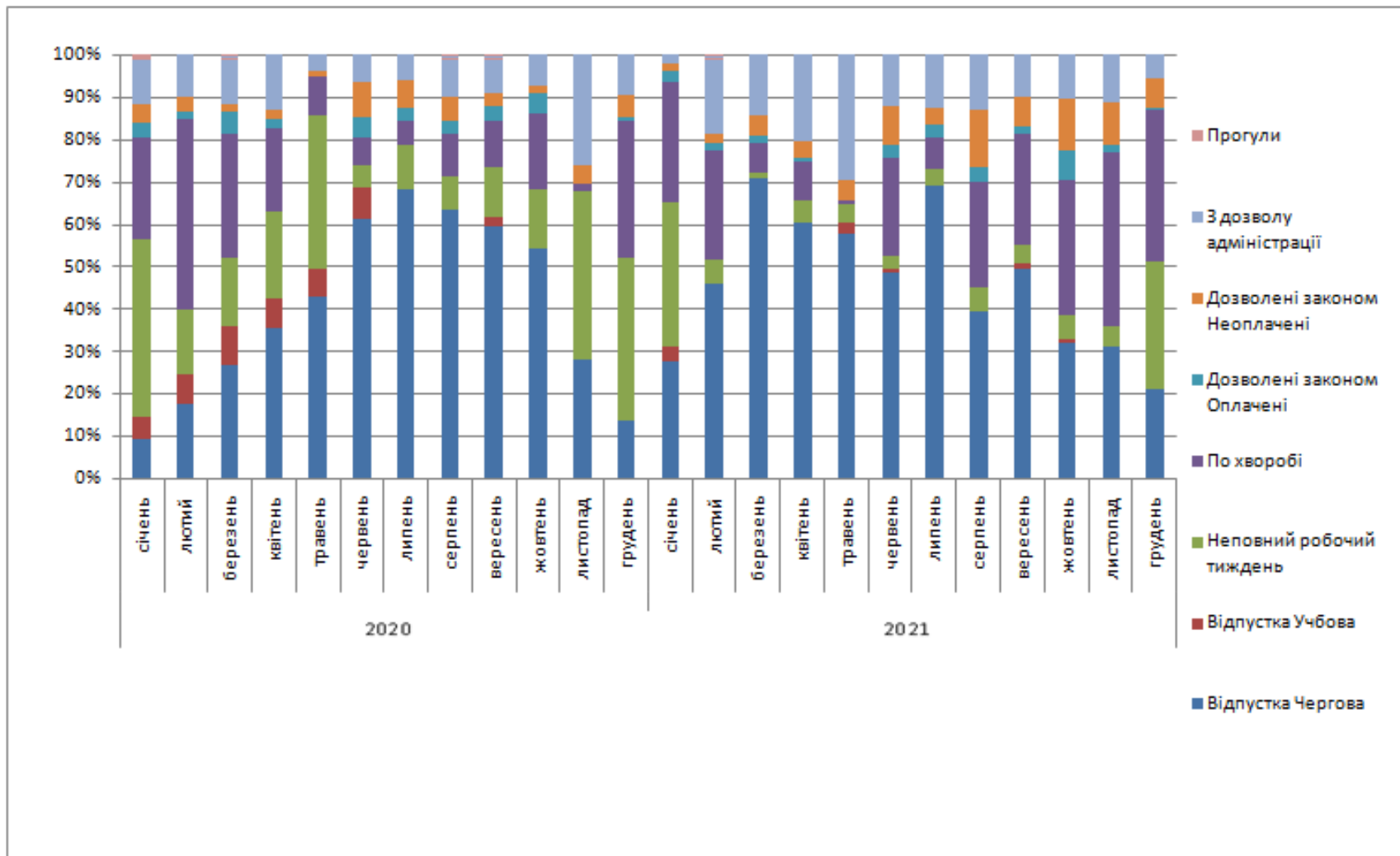

Рисунок 2.8 – Відсоткова структура неявок до загальної кількості робочого часу

Таблиця 2.6 – Збитки від браку по цеху за розрахунковий період

Рік	Місяць	Збитки від браку	Абсолютне відхилення вартості браку по місяцям	Відносне відхилення по місяцям	Абсолютні показники варіації
		грн	грн	%	%
2020	січень	25600,00	0,00	0,00	0,00
	лютий	27200,00	1600,00	106,25	6,25
	березень	26160,00	-1040,00	96,18	-3,82
	квітень	23000,00	-3160,00	87,92	-12,08
	травень	21600,00	-1400,00	93,91	-6,09
	червень	23600,00	2000,00	109,26	9,26
	липень	26400,00	2800,00	111,86	11,86
	серпень	26400,00	0,00	100,00	0,00
	вересень	27560,00	1160,00	104,39	4,39
	жовтень	19680,00	-7880,00	71,41	-28,59
	листопад	20000,00	320,00	101,63	1,63
	грудень	24000,00	4000,00	120,00	20,00
2021	січень	32000,00	8000,00	133,33	33,33
	лютий	32600,00	600,00	101,88	1,88
	березень	32600,00	0,00	100,00	0,00
	квітень	32608,00	8,00	100,02	0,02
	травень	26600,00	-6008,00	81,58	-18,42
	червень	26600,00	0,00	100,00	0,00
	липень	30480,00	3880,00	114,59	14,59
	серпень	32012,00	1532,00	105,03	5,03
	вересень	32000,00	-12,00	99,96	-0,04
	жовтень	36000,00	4000,00	112,50	12,50
	листопад	34100,00	-1900,00	94,72	-5,28
	грудень	37200,00	3100,00	109,09	9,09

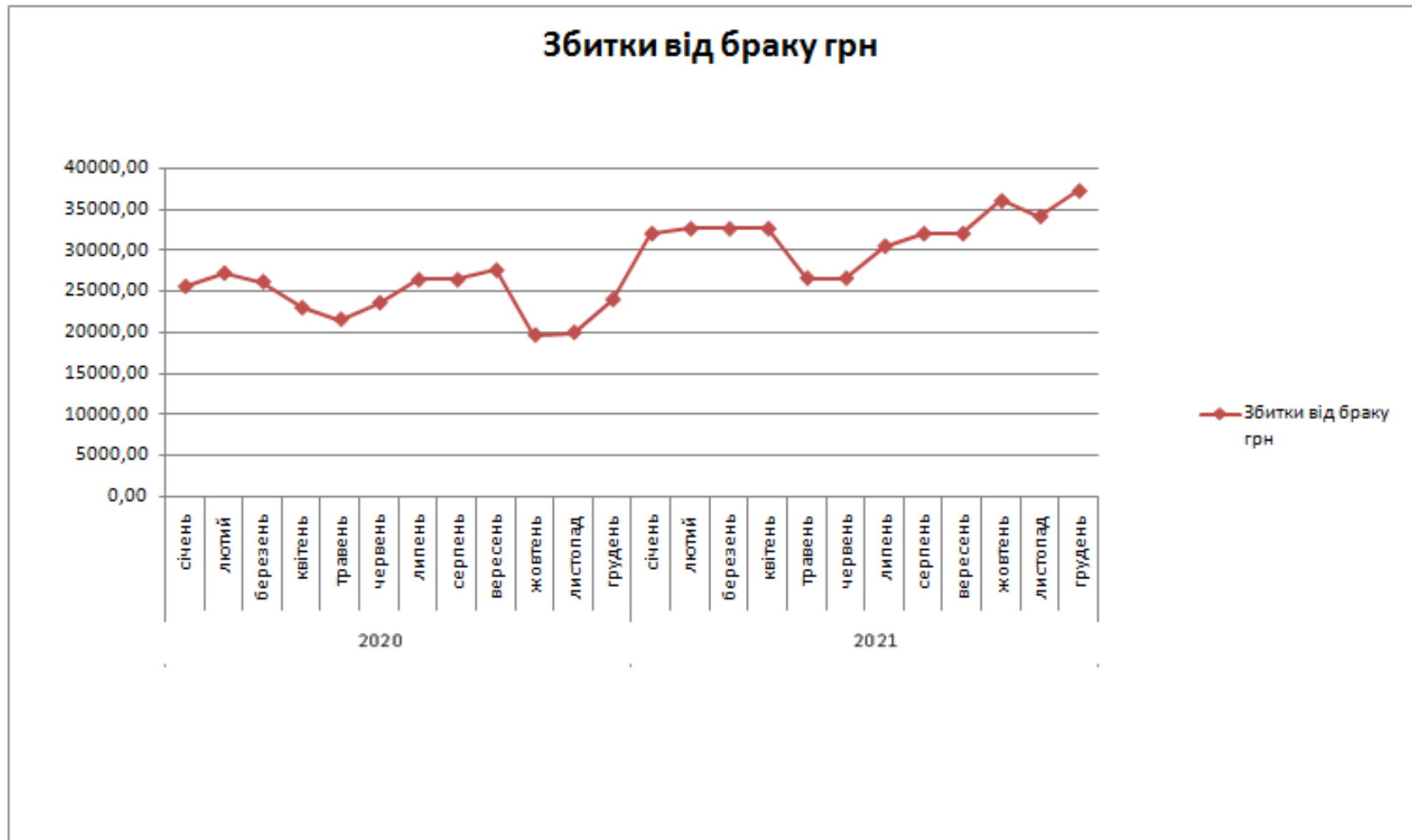

Рисунок 2.9 – Збитки від браку по цеху за розрахунковий період

Рисунок 2.10 – Абсолютне відхилення вартості браку по цеху за розрахунковий період

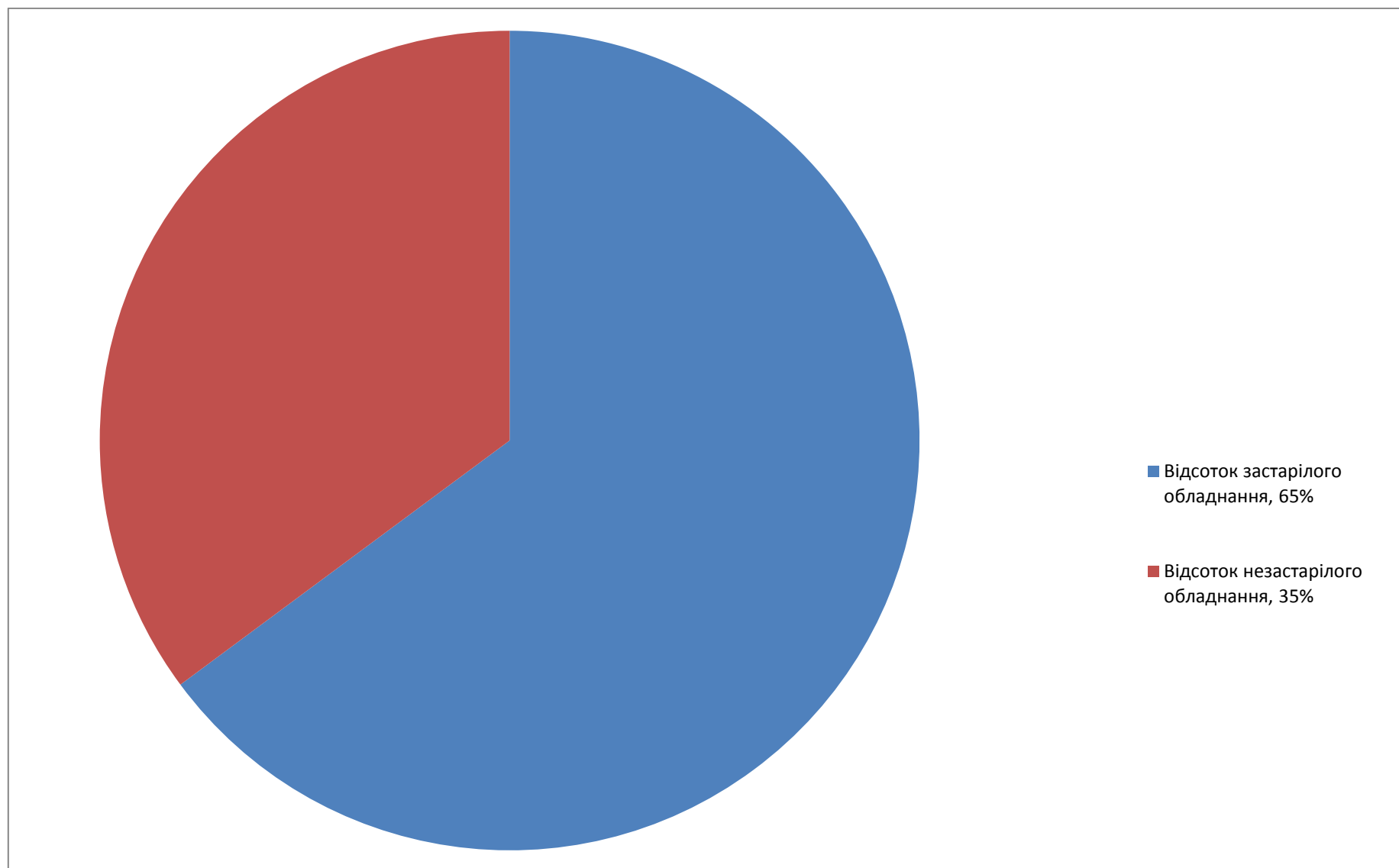

Рисунок 2.12 – Аналіз технічної зношеності виробництва ПАТ «Мотор Січ» за 2020-2021 рр.

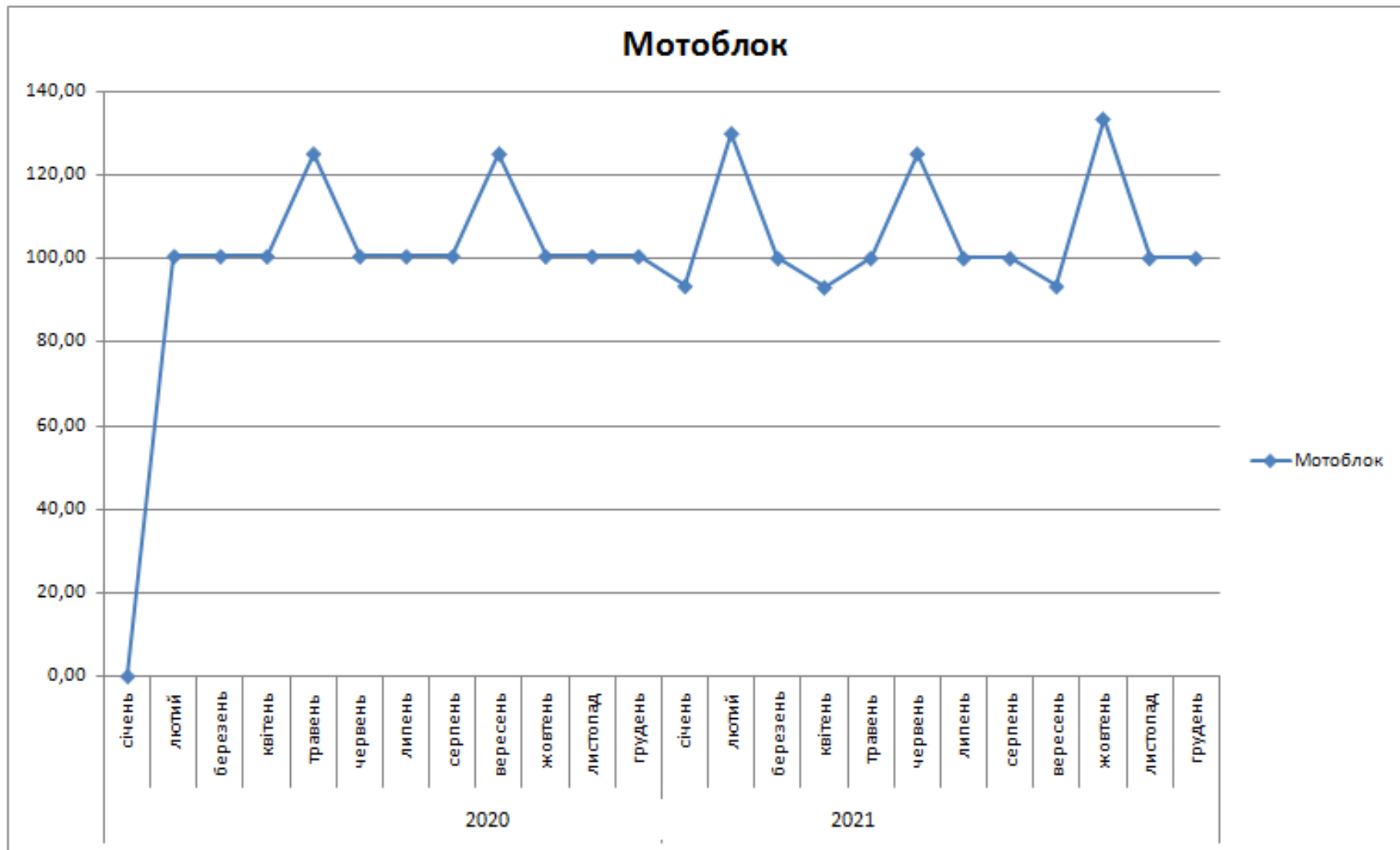

Рисунок 2.5 – Зміна вартості матеріалу, який використовується на виріб «Мотоблок»
ПАТ «Мотор Січ» у відсотках

Рисунок 2.7 – Зміна вартості матеріалу, який використовується на виріб «М'ясорубка чавунна»
ПАТ «Мотор Січ» у відсотках

Рисунок 2.11 – Збитки від браку по цеху за розрахунковий період у відсотках

Таблиця 2.7 – Аналіз технічної зношеності виробництва ПАТ «Мотор Січ»

№ п/п	Найменування обладнання	Кіл- ть, шт..	Рік веден ня в експл уа- тацію	Стр ок слу жби 7-15 рокі в	Кінце вий рік експл уації	Кількі сть пере- праць овани х років на 2021 рік	Відсот ок застар іння
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Плазмена камера	2	1986	11	1997	12	109,09
2	Сушильна шафа	1	1988	9	1997	12	133,33
3	Монорельс з талью	1	1995	15	2022	-1	0,00
4	Ультразвуковий генератор	1	1987	8	1995	14	175,00
5	Плоско шліфувальний	3	1984	12	1996	13	108,33
6	Піскоструйна камера	1	1984	9	1993	16	177,78
7	Спеціальний фрезерн. з ЧПУ	8	1998	12	2022	-1	0,00
8	Горизонтально- протяжний	1	1984	11	1995	14	127,27
9	Фрезерно-центрувал. з ЧПУ	4	1998	12	2022	-1	0,00
10	Вертикально- фрезерний	2	1984	11	1995	14	127,27
11	Горизонтально- фрезерний	2	1984	12	1996	13	108,33
12	Шліфувальний	2	1997	13	2022	-1	0,00
13	Установка ЕХ клеймування	1	1985	9	1994	15	166,67
14	Поздовжно-фрезерний	1	1984	12	1996	13	108,33
15	Установка для УЗУ хвостів.	1	1988	10	1998	11	110,00
16	Вентилятор пилосбірн. агрегат	2	1986	9	1995	14	155,56
17	Копіювально- фрезерний	1	1980	12	1992	17	141,67
18	Генератор	2	1984	10	1994	15	150,00
19	Полірувальна бабка	9	1995	14	2021	0	0,00

Продовження таблиці 2.7

1	2	3	4	5	6	7	8
20	Установка продування повітря	2	1988	10	1998	11	110,00
21	Верстак свердловий	2	1984	12	1996	13	108,33
22	Токарно-лобовий	2	1999	12	2023	-2	0,00
23	Прес	1	1984	10	1994	15	150,00
24	Вертушка	1	1984	9	1993	16	177,78
25	Алмазно-відрізний	1	1995	15	2022	-1	0,00
26	Віброустановка	2	1985	10	1995	14	140,00
27	Віброполірувальний пристрій	37	1980	14	1994	15	107,14
28	Токарний TOS	1	1995	15	2022	-1	0,00
29	Коло шліфувальний	1	1982	13	1995	14	107,69
30	Стрічково-шліфувальний	3	1984	12	1996	13	108,33
31	Копіювально-прошивний	7	1984	10	1994	15	150,00
32	Пристрій струмково-образив	2	1994	7	2001	8	114,29
33	Радіально свердловий	1	1992	7	1999	10	142,86
34	Верстак	2	1994	7	2001	8	114,29

Продовження таблиці 2.7

1	2	3	4	5	6	7	8
35	Гідро-абразивний	1	1988	10	1998	11	110,00
36	Камера сухого обдування	1	1988	8	1996	13	162,50
37	Головка шліфувальна	1	1989	7	1996	13	185,71
38	Шафа для датчиків тиску	1	1984	9	1993	16	177,78
39	Шафа контролера ЕВМ	1	1985	9	1994	15	166,67
40	Сітчастий фільтр	1	1983	12	1995	14	116,67
41	Ресивер	1	1988	10	1998	11	110,00
42	Регулятор тиску	1	1989	7	1996	13	185,71
43	Посилювач	2	1987	9	1996	13	144,44
44	Масло-станція	2	1984	11	1995	14	127,27
45	Кондиціонер	1	1984	9	1993	16	177,78
46	Фрезерний TOS	2	1998	12	2022	-1	0,00
47	Притирний	1	1989	7	1996	13	185,71

Проводимо загальний аналіз фінансового стану підприємства за допомогою таких форм звітності, як

Бухгалтерський баланс (форма N 1) у відповідності до П(С)БО 2 "Баланс";

Звіт про фінансові результати (форма N 2) у відповідності до П(С)БО 3 "Звіт про фінансові результати";

Доповнення до бухгалтерського балансу (форма N 5).

Таблиця 2.8 – Основні показники діяльності ПАТ «Мотор Січ»

№ з/п	Показник	Примітка
1	2	3
	1. Аналіз майнового стану підприємства	
1	Коефіцієнт зносу основних засобів	Повинен мати тенденцію до зменшення
2	Коефіцієнт оновлення основних засобів	Повинен мати тенденцію до збільшення
3	Коефіцієнт вибуття основних засобів	Повинен бути меншим, ніж коефіцієнт оновлення основних засобів
	2. Аналіз ліквідності підприємства	
4	Коефіцієнт фінансової стійкості підприємства	Повинен мати тенденцію до збільшення
5	Коефіцієнт покриття	Визначає співвідношення усіх поточних активів до поточних зобов'язань. Значення коефіцієнту у межах 1 - 1,5 свідчить про те, що підприємство своєчасно ліквідує борги. Критичне значення коефіцієнту = 1.
6	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Оптимальне значення 0,6 - 0,8
7	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Характеризує можливість підприємства ліквідувати поточну заборгованість грошима, які є у нього в розпорядженні на дату проведення аналізу, в межах від 0,2 до 0,35.
8	Коефіцієнт загальної ліквідності	Відображає, скільки одиниць оборотних засобів припадає на одиницю довгострокових та поточних зобов'язань.
9	Чистий оборотний капітал (тис. грн.)	Повинен мати тенденцію до збільшення
	3. Аналіз платоспроможності (фінансової стійкості) підприємства	

Продовження таблиці 2.8

1	2	3
10	Коефіцієнт платоспроможності (автономії)	Оптимальне значення $>0,5$
11	Коефіцієнт фінансування	Повинен мати тенденцію до зменшення
12	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	Оптимальне значення $>0,1$
13	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	Повинен мати тенденцію до збільшення
4. Аналіз ділової активності підприємства		
14	Коефіцієнт оборотності активів	Характеризує ефективність використання підприємством наявних ресурсів
15	Коефіцієнт заборгованості	Відображає залежність підприємства від залучених коштів. Оптимальне значення $0,5 - 0,7$
16	Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	Показує частку залученого капіталу у валюті балансу.
		Повинен мати тенденцію до зменшення
17	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Повинен мати тенденцію до збільшення
18	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Повинен мати тенденцію до збільшення
19	Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	Повинен мати тенденцію до збільшення
20	Коефіцієнт оборотності основних засобів (фондовіддача)	Повинен мати тенденцію до збільшення
21	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	Повинен мати тенденцію до збільшення
5. Аналіз рентабельності підприємства		
22	Коефіцієнт рентабельності активів	Показує розмір чистого прибутку на одну гривню активів.
23	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	Показує частку чистого прибутку у власному капіталі.
		Повинен мати тенденцію до збільшення
24	Коефіцієнт рентабельності діяльності	Показує наявність можливостей підприємства до відтворення. Тенденція до збільшення

Продовження таблиці 2.8		
1	2	3
25	Коефіцієнт рентабельності продукції	Повинен мати тенденцію до збільшення
26	Коефіцієнт рентабельності сукупного капіталу	Ступінь рентабельності активів підприємства, яку забезпечує прибуток від основної виробничої діяльності. Збільшення (~ 0,12 - 0,18)
6. Аналіз прибутковості		
27	Прибутковість інвестицій (за методом участі в капіталі)	~ 11,5 %
28	Коефіцієнт прибутковості акцій	3 форми 2
29	Коефіцієнт дивідендного доходу	3 форми 2
30	Коефіцієнт виплати дивідендів	Виплата дивідендів на 1 акцію

Відповідно до цієї таблиці розраховані значення коефіцієнтів за два обрані роки

1. Коефіцієнт зносу основних засобів

За 2020= $1112599/1957957=0,5682$

За 2021= $1197645/2118701=0,5652$

2. Коефіцієнт оновлення основних засобів

За 2020= $179681/1957957=0,0917$

За 2021= $209161/2118701=0,0987$

3. Коефіцієнт вибуття основних засобів

За 2020= $44693/1822969=0,0245$

За 2021= $48417/1957957=0,0247$

4. Коефіцієнт фінансової стійкості підприємства

За 2020= $1804562/(125766+1604104)=1,0432$

За 2021= $2546257/(235405+1421998)=1,5362$

5. Коефіцієнт покриття

За 2020= $2296421/1604104=1,4310$

$$3a\ 2021=2811190/1421998=1,976$$

6. Коефіцієнт швидкої ліквідності

$$3a\ 2020=(2296421-259160-293-1170414-88816-3661)/1604104=0,4826$$

$$3a\ 2021=(2811190-365529-115-1118765-96522-4298)/1421998=0,8621$$

7. Коефіцієнт абсолютної ліквідності

$$3a\ 2020=(113964+11522+37425)/1604104=0,1016$$

$$3a\ 2021=(104970+70603+116787)/1421998=0,2056$$

8. Коефіцієнт загальної ліквідності

$$3a\ 2020=2296421/(125766+1604104)=1,3275$$

$$3a\ 2021=2811190/(235405+1421998)=1,6962$$

9. Чистий оборотний капітал

$$3a\ 2020=2296421-1604104=692317\ (\text{тис. грн.})$$

$$3a\ 2021=2811190-1421998=1389192\ (\text{тис. грн.})$$

10. Коефіцієнт платоспроможності (автономії)

$$3a\ 2020=1804562/3539243=0,510$$

$$3a\ 2021=2546257/4210663=0,605$$

11. Коефіцієнт фінансування

$$3a\ 2020=(4692+125766+1604104+119)/1804562=0,9613$$

$$3a\ 2021=6769+235405+1421998+234)/2546257=0,6537$$

12. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами

$$3a\ 2020=(2296421-1604104)/1604104=0,4316$$

$$3a\ 2021=(2811190-1421998)/1421998=0,9769$$

13. Коефіцієнт маневреності власного капіталу

$$3a\ 2020=(2296421-1604104)/1804562=0,3836$$

$$3a\ 2021=(2811190-1421998)/2546257=0,5456$$

14. Коефіцієнт оборотності активів

$$3a\ 2020=1749747/((2924979+3539243)/2)=0,541$$

$$3a\ 2021=2056424/((3537314+4210663)/2)=0,5308$$

15. Коефіцієнт заборгованості

$$3a \text{ 2020} = (125766 + 1604104) / 1804562 = 0,9586$$

$$3a \text{ 2021} = (235405 + 1421998) / 2546257 = 0,6509$$

16. Коефіцієнт концентрації залученого капіталу

$$3a \text{ 2020} = (4692 + 125766 + 1604104 + 119) / 3539243 = 0,49$$

$$3a \text{ 2021} = (6769 + 235405 + 1421998 + 234) / 4210663 = 0,3953$$

17. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості

$$3a \text{ 2020} = 1749747 / ((106075 + 107391 + 371415 + 21655 + 11623 + 25704 + 6755) + (108601 + 146802 + 684003 + 6031 + 14251 + 30171 + 10917)) / 2 = 2,1191$$

$$3a \text{ 2021} = 2056424 / ((108601 + 146802 + 684003 + 6031 + 14251 + 30171 + 10917) + (9312 + 86701 + 657279 + 49122 + 19142 + 38827 + 9953)) / 2 = 2,1981$$

18. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості

$$3a \text{ 2020} = 1749747 / ((116217 + 24886 + 206326 + 1681 + 39918) + (194848 + 49686 + 231077 + 2818 + 77097)) / 2 = 3,7049$$

$$3a \text{ 2021} = 2056424 / ((194848 + 49686 + 230845 + 2818 + 86108) + (140299 + 69697 + 529099 + 4305 + 102782)) / 2 = 2,9159$$

19. Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів

$$3a \text{ 2020} = 984263 / ((256513 + 220 + 792347 + 97325 + 3369) + (259160 + 293 + 1170414 + 88816 + 3661)) / 2 = 0,7367$$

$$3a \text{ 2021} = 1326556 / ((259127 + 293 + 1161969 + 88816 + 3661) + (365529 + 115 + 1118765 + 96522 + 4298)) / 2 = 0,8561$$

20. Коефіцієнт оборотності основних засобів (фондовіддача)

$$3a \text{ 2020} = 1749747 / (1822969 + 1957957) / 2 = 0,9256$$

$$3a \text{ 2021} = 2056424 / (1957957 + 2118701) / 2 = 1,0089$$

21. Коефіцієнт оборотності власного капіталу

$$3a \text{ 2020} = 1749747 / (1799072 + 1804562) / 2 = 0,9711$$

$$3a \text{ 2021} = 2056424 / (1802633 + 2546257) / 2 = 0,9457$$

22. Коефіцієнт рентабельності активів

$$3a \text{ 2020} = 216263 / (2924979 + 3539243) / 2 = 0,0669$$

$$3a \text{ 2021} = 2554 / (3537314 + 4210663) / 2 = 0,0007$$

23. Коефіцієнт рентабельності власного капіталу

$$\text{За 2020} = 216263 / (1799072 + 1804562) / 2 = 0,1200$$

$$\text{За 2021} = 2554 / (1802633 + 2546257) / 2 = 0,0012$$

24. Коефіцієнт рентабельності діяльності

$$\text{За 2020} = 216263 / 1749747 = 0,1236$$

$$\text{За 2021} = 2554 / 2056424 = 0,0012$$

25. Коефіцієнт рентабельності продукції

$$\text{За 2020} = (304182 + 983228 - 920600) / (984263 + 260574 + 138100) = 0,2652$$

$$\text{За 2021} = (258115 + 1426649 - 1381562) / (1326556 + 275792 + 150874) = 0,1729$$

26. Коефіцієнт рентабельності сукупного капіталу

$$\text{За 2020} = 304182 / (2924979 + 3539243) / 2 = 0,0941$$

$$\text{За 2021} = 258115 / (3537314 + 4210663) / 2 = 0,0666$$

27. Прибутковість інвестицій (за методом участі в капіталі)

$$\text{За 2020} = 216263 / 984263 * 100 = 21,97\%$$

$$\text{За 2021} = 2554 / 247251 * 100 = 1,03\%$$

28. Коефіцієнт прибутковості акцій

$$\text{За 2020} = 115,69 / 135 = 0,8570$$

$$\text{За 2021} = 1,28 / 135 = 0,0095$$

29. Коефіцієнт дивідендного доходу

$$\text{За 2020} = 2,4 / 135 = 0,0178 \qquad \text{За 2021} = 0$$

30. Коефіцієнт виплати дивідендів

$$\text{За 2020} = 2,4 / 115,69 = 0,0207 \qquad \text{За 2021} = 0$$

2.2 Оцінка рівня впливу підприємницьких ризиків на результат діяльності підприємства

Статутний капітал ПАТ «Мотор Січ» складає 280528650 (Двісті вісімдесят мільйонів п'ятсот 28650) гривень і поділений на 2077990 (Два мільйони 77 тисяч дев'ятсот дев'яносто) простих іменних акцій номінальною

вартістю 135 (Сто тридцять п'ять) гривень кожна. Впродовж останніх трьох років обсяг статутного капіталу ПАТ «Мотор Січ» взагалі не змінювався, що підтверджує стабільність функціонування підприємства.

На ПАТ «Мотор Січ» розроблена та ефективно впроваджена корпоративна стратегія, яка спирається на ключові цілі та завданнями якої є:

- Коригування та підтримка позитивного іміджу юридичної особи з продуктивною системою менеджменту.

- Диверсифікація ринків збуту товарної продукції, розширення географії своєї присутності та утримання стабільної частки на ринку будівництва двигунів.

- Забезпечення продуктивної системи фінансових розрахунків з контрагентами задля послідовного зменшення частки питомої дебіторської заборгованості, впровадження ефективної системи контролю за якістю виготовленого товару на всіх стадіях виробництва та реалізації з метою зниження фінансових втрат суб'єкта господарювання

- Своєчасна на інтенсивна реалізація стратегії випереджального освоєння інноваційних провідних високотехнологічних і конкурентних видів продукції на основі перспективних планів розвитку.

- Забезпечення ефективного менеджменту трудовим потенціалом; систематична оптимізація організаційної структури; формування виваженої кадрової політики, орієнтованої на економічний успіх, шляхом укомплектування штату співробітниками, зацікавленими в остаточних результатах своєї праці.

Наразі серйозними конкурентами підприємства є Snecma(Франція), BMW Rolls-Royce (Німеччина / Англія) General Electric (США).

Таблиця 2.9 – Підсумковий вплив на діяльність ПАТ «Мотор Січ»

Фактори	Вплив фактора		Альтернативні шляхи вирішення проблеми
	Можливо сті	Загрози	
Технічна оснащеність виробництва		Значна застарілість та зношеність виробничого обладнання	Проведення оздоровлення, відтворення та модернізація основних виробничих фондів
Власне виробництво		Ризик втрати споживачів	Підвищити якість збутових заходів
Продукція		Складне конкурентне середовище Продукція не широкого попиту	Створення спільних підприємств з більш розвинутими компаніями заради обміну досвідом та технологічним розробками
Залежність від постачальників		Ризик втрати постачальника сировини. Загроза зриву термінів договорів	Вкладання договорів з різними постачальниками на певний обсяг продукції
Незадовільна робота тендерної комісії та відділу постачання		Ризик закупівлі матеріалів і агрегатів за завищеними цінами або неналежної якості	Хеджування - вкладання ф'ючерсних договорів з метою страхування від цінових ризиків

2.3 Дослідження перспектив розвитку ПАТ «Мотор Січ» на 2022 рік

Роботи по авіаційним двигунам:

- Проведення дослідно-конструкторських робіт з адаптації двигуна ТВЗ-117ВМА-СБМ1-26 на літаку АН-26
 - Продовження коопераційних постачань вузлів ТРДД Аі-222-25 та Аі-222К-25 для виготовлення двигунів за контрактами
 - Виготовлення деталей та вузлів двигуна Аі-222К-25Ф, а також проведення випробувань дослідних зразків двигунів
 - Запуск серійного виробництва двигуна Аі 25ЛТШ та освоєння доробки Аі 25ЛТ у профіль Аі 25ЛТШ
 - Покращення та розширення комплектації та конструкторського супроводу двигунів Д-27 для проведення державних сертифікаційних випробувань
 - Виготовлення деталей та вузлів двигунів Аі 450МС серії 1 та Аі 450М. участь у дослідних випробуваннях двигуна Аі 450М на гелікоптері Мі-2М
 - По двигуну Аі9-3Б серії 1 продовження запланованих робіт згідно з комплексним графіком постачання на виробництво
 - Підписання ТЗ на двигуни МС-14С1 для літака Т-107 ПАТ «ТКіТ»
 - Продовження робіт над двигуном МС-500В
- Продовження виконання робіт над двигуну ТВЗ-117ВМА-СБМ1В:
- Проведення літніх випробувань у складі гелікоптера Мі-24 у специфічних умовах, зокрема спекотного клімату та високогір'я, а також літні випробування у складі гелікоптера типу Мі-8МТ/Ми-17
 - Роботи з покращення ресурсних показників двигуна
 - Розробка модифікації двигуна ТВЗ-117ВМА-СБМ1В 1 серії, оснащеного новою електронною системою автоматичного керування та повного контролю двигуном з повною відповідністю (FADEC) та дублюючою її гідромеханічною частиною

- Проведення спільних робіт іноземних замовників та компаній з виробництва гелікоптерів над забезпеченням застосування двигуна ТВЗ-117ВМА-СБМ1В у складі гелікоптерів типу Мі-8МТ/Мі-17, Мі24 та Ка32
- Виготовлення двигуна-демонстратора МС-450
- Продовження робіт над двигуном МС-400
- Планове відпрацювання технічного завдання та підготовка аванпроекту виробу МС-200
- Проведення дослідно-промислової експлуатації двигуна Аі-20ДМН на газовому конденсаті на Стерховому родовищі (РФ).

По наземній техніці:

- Продовження 5000-годинних випробувань редуктора ГТП ГТЕ-МС-2,5 з підшипниками ковзання
- Продовження обробки двопаливної системи на двигуні ГТЕ-МС-2,5Д в складі двопаливної електростанції
- Виконання робіт зі створення газотурбінного приводу ГТЕ-8,3/МС для електростанції ЄГ-8000МС
- Виготовлення та випробування першого дослідного зразка ЕГ-1000МС
- Розробка для електростанції потужністю 2,5Мвт блоку газорегулювальної апаратури (БГРА) та системи управління КПВ на новій елементній базі
- Завершення випробувань дослідного зразка ГПА на випробувальному стенді.
- Продовження випробувальних робіт, спрямованих на здешевлення конструкції модулів та блоків ГПА, заміну матеріалів, уніфікацію деталей та комплектуючих, реалізація їх в розробці КД на наступні постачання ГПА

По товарам народного вжитку:

- Виготовлення та випробування міні-трактора МГТ-02У
- Виготовлення та випробування перед прийняттям бензопили покращеного дизайну «МС-475»

- Серійне виготовлення мотоблоків МБ-8
- Розробка та виготовлення випробувально-промислової партії системи ендопротезів тазостегнового суглобу «Мотор Січ ЕТСС» та остеосинтезу

Висновки до 2 розділу

У процесі економічної діагностики було виявлено, що загальний фінансовий стан компанії ПАТ "Мотор Січ" стійкий, підприємство систематично перебуває в площині платоспроможності, традиційне погашення дебіторської та кредиторської заборгованості суб'єктом господарювання відбувається повною мірою з дотриманням строків погашення, готівкові засоби у підприємства наявні.

До джерел належної оборотної діяльності ПАТ "Мотор Січ" належать поточні залучені кошти та власний капітал, що свідчить про стійкість діяльності, а отже воно фінансово не залежить від зовнішнього фінансування.

Проте в 2021 році загальні результати рентабельності та прибутковості діяльності, прибутки від дивідендів (акцій) певною мірою зменшилися через зниження показника оборотності активів та показника оборотності власного капіталу.

Впродовж 2021 року, зважаючи на суттєве збільшення власного капіталу за рахунок прибутку, компанії інтенсифікувала розвиток, тобто відносне збільшення рівня чистих доходів відбувається водночас з відносним зменшенням рівня витрат.

На підставі даних економічної діагностики виявлено наявність найбільш критичних для підприємницької діяльності ПАТ "Мотор Січ" виробничих ризиків – стан виробничого обладнання, ризик втрати споживачів, ризик втрати постачальника сировини та агрегатів, ризик недотримання термінів договорів, ризик закупівлі матеріалів і агрегатів за

завищеними цінами або неналежної якості, жорстке конкурентне середовище.

Формування управлінської проблеми

SWOT- аналіз

Таблиця 2.10 – SWOT- аналіз ПАТ «Мотор Січ»

Сильні сторони	Слабкі сторони
- Технологічна перевага	- Погана робота тендерної комісії - Власне виробництво - Продукція не широкого попиту - Залежність від постачальників - Застаріле обладнання
Можливості	Загрози
- Відповідність продукції підприємства новітнім технологіям....	- Ризик закупівлі матеріалів і агрегатів - за завищеними цінами або неналежної якості - Ризик втрати споживачів - Складне конкурентне середовище - Ризик втрати постачальника сировини та агрегатів

Управлінська проблема:

Стан виробничого обладнання, його зношеність, застарілість, аварійність

„Альтернативні шляхи вирішення управлінської проблеми/ реалізації управлінської можливості”

1. Страхування на випадок аварійних ситуацій та можливих фінансових втрат
2. Створення резервів (запасів) для покриття можливих непередбачених витрат

Найоптимальніший шлях вирішення управлінської проблеми є – страхування.

3 ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ПАТ «МОТОР СІЧ»

3.1 Розробка заходів мінімізації підприємницьких ризиків у діяльності ПАТ «Мотор Січ»

Своєчасне реагування на ймовірні негативні наслідки ринкової діяльності включає розробку організаційних та операційних процедур запобіжного характеру. Такі процедури складаються з конкретних рекомендацій щодо алгоритму дій на випадок виникнення несприятливих наслідків.

Важливо не лише уникати ситуацій виникнення невиправданого ризику, а й ніколи не йти на ризик, що перевищує власну ліквідність, намагатися прогнозувати подальші наслідки ризикової діяльності.

Задля своєчасного реагування на негативні наслідки ризику доцільно розробляти альтернативні плани. В узагальненому вигляді процедура їх розробки складається з таких стадій:

- 1) виявлення основних чинників внутрішнього й зовнішнього середовища даного бізнесу, які спричиняють ситуацію ризику;
- 2) визначення масштабів їх впливу на даний бізнес;
- 3) визначення ймовірності такого впливу;
- 4) складання альтернативного плану дій для запобігання чи мінімізації цього впливу.

При цьому також встановлюються критичні точки, досягнення яких сигналізує про несприятливий розвиток подій та потребу в переходу до альтернативних планів та контролю, щоб бачити результати впровадження альтернативних планів.

Загалом альтернативні плани передбачають, які дії повинен виконувати працівник у випадку несприятливої ситуації та яких наслідків можна очікувати. Суттєва перевага альтернативних планів полягає у можливості оперативно діяти за несприятливих умов, також вони здатні суттєво знизити

загальну невизначеність ринкової діяльності. Своєчасна розробка альтернативних планів засвідчує поінформованість підприємця про ймовірні ризики у своїй роботі й завчасно готується до них.

Доцільно диференціювати зовнішні та внутрішні способи мінімізації наслідків ризику. До зовнішніх способів варто віднести передусім делегування частини відповідальності за ризики партнерам по бізнесу, які зможуть контролювати певний ризик, а також хеджування і зовнішнє страхування ризику, тобто перекладання окремих ризиків на страхову компанію.

Хеджування (захист від втрат) — це спосіб, спрямований на зниження ризику від виробничо-господарської діяльності за допомогою укладання угоди на тривалий період про постачання товарної продукції між постачальником та покупцем, наприклад, контракти на постачання зерна під урожай наступного року. За такого роду контрактом покупець має право на зафіксовану кількість зерна в наступному році за визначеною ціною, чим, власне, захищає себе від збитків через ймовірний неврожай. Постачальник, відповідно, гарантує собі фіксовану плату на зерно навіть тоді, коли вона надалі з будь-яких причин знизиться.

Страхування передбачає, що страхувач за страховий внесок або страхову премію зобов'язується сплатити іншій стороні (страхувальнику) визначену страховим контрактом грошову суму на випадок, якщо страхувальник зазнає збитків чи втрат.

Спектр послуг страхових компаній включає стандартизовані та договірні. Мета стандартизованих послуг - продати стандартних страхових полісів, які пропонують тільки окремі типи страхових послуг, а договірних — передбачити ймовірні ризики та порядок компенсації збитків. Види ризиків, які доцільно страхувати, представлені в таблиці 3.1

Таблиця 3.1 – Види ризиків, які доцільно страхувати

Види ризиків	Спосіб зменшення негативних наслідків
Пожежі та інші стихійні лиха	Страхування сум можливих збитків
Ризик знищення чи псування вантажу за транспортування	Страхування вартості вантажу

Внутрішні резерви зменшення наслідків ризику для конкретних бізнес-планів доволі різнопланові. Серед найбільш типових - покращення якості та продуктивності управління підприємством; розподіл інвестицій між різними об'єктами, видами діяльності, послугами тощо; обмеження інвестування у якийсь проєкт; формування резервів для покриття вірогідних непрогнозованих витрат; повноти та достовірності інформації для ухвалення конкретних управлінських рішення.

Підприємство здатне знизити свої втрати, якщо завчасно скористається методом самострахування. Цей метод полягає у формуванні спеціального резервного фонду та покриття збитків з власних обігових коштів фірми.

Самострахування доцільно застосовувати тоді, коли:

- 1) вартість страхового майна є невеликою відносно майнових та фінансових показників всього бізнесу;
- 2) вірогідність збитків незначна;
- 3) підприємство має у своєму розпорядженні значну кількість однотипного обладнання.

У самому бізнес-плані доцільно:

- виділити найбільш вірогідні для даного бізнесу види ризиків та по можливості спрогнозувати їх вплив на бізнес;
- зазначити, які засоби будуть застосовані для реагування бізнесу на появу ознак ризику;

- зазначити типи страхових полісів та плановану суму на їх придбання.

Палітру методів мінімізації ризиків можна представити у вигляді розробки бізнес-плану інноваційних проєктів. Це, наприклад, придбання загального (генерального) страхового полісу на суму прогнозованих втрат від усіх ризиків; укладання спеціалізованих страхових угод на передбачувані види ризику; укладання страхових угод на індивідуальні ризики; виокремлення в кошторисі інноваційного проєкту резервного фонду або кількох резервних фондів для страхування, мінімізації та покриття збитків від ризиків і непередбачених витрат; укладання довгострокових угод на постачання сировини, матеріалів та інші види послуг; підготовка резервних заходів та мережевого графіків проєкту зважаючи на операційний резервний час для операції, пов'язаних зі значною вірогідністю ризиків; проведення біржових операцій зі страхування збуту, тобто купівля опціонів, ф'ючерських та форвардних контрактів; участь у капіталі компаній, які є джерелами підвищеного ризику для певного інноваційного проєкту; узгодження періодів порівняно високих ризиків одного проєкту з періодами отримання найвищих прибутків від паралельних проєктів.

Отже, дуже важливою майже для всіх бізнес-планів є потреба у завчасному виробленні алгоритму поведінки та набору способи виходу з можливих ризикових ситуацій. Наявність альтернативних програм та стратегій для потенційного інвестора буде свідченням того, що підприємець усвідомлює труднощі та відповідально до них підготувався.

В системі методів управління ризиками фінансової діяльності підприємств основну роль відіграють внутрішні способи їх мінімізації. Внутрішні резерви мінімізації ризиків зміни капіталу суб'єктів господарювання являють собою комплекс методів та способів мінімізації їх негативних наслідків, які вибираються та здійснюються самим підприємством.

Комплекс внутрішніх резервів зниження ризиків фінансової діяльності компанії передбачає використання таких основних способів:

1) уникання ризику – розробка таких заходів внутрішнього характеру, які повністю виключають конкретний вид ризику. До них належать: відмова від операційної фінансовою діяльністю, рівень ризику якої дуже високий, уникання надмірного використання капіталу в низько ліквідних формах;

2) обмеження концентрації ризику – запровадження суб'єктом господарювання певних внутрішніх фінансових нормативів для розробки політики впровадження різних напрямків діяльності. Комплекс фінансових нормативів, що забезпечують обмеження концентрації ризиків, може включати: мінімальний обсяг активів, які утворюються за рахунок власного капіталу у високоліквідній формі; максимальний розмір товарного або споживчого кредиту, що надається одному покупцю; максимальний розмір депозитного внеску, який зроблено в одному банку;

3) хеджування – процес використання будь-яких механізмів зниження ризику вірогідних фінансових втрат – хеджування з використанням ф'ючерсних контрактів тощо;

4) диверсифікація – диверсифікація фінансової діяльності; диверсифікація кредитного портфелю тощо;

5) розподіл ризиків – делегування партнерам частини ризиків суб'єкта господарювання, за якими вони мають ширші можливості зниження їх негативного впливу та володіють ефективнішими способами внутрішнього страхового захисту;

6) самострахування(внутрішнє страхування) – резервування виробником частини фінансових ресурсів, що допомагає подолати негативні фінансові наслідки за господарськими операціями, які не пов'язані з діями контрагентів. Наприклад: формування резервного (страхового) капіталу компанії.

Страховання тісно пов'язане з підприємницькою діяльністю, яка неможлива без ризику. За допомогою страхування створюються певні фінансові гарантії стабільності й прибутковості виробництва на випадок настання всіляких несприятливих ситуацій, у якій рано чи пізно до певної міри опиняється кожна підприємницька структура, що є суб'єктом динамічного ринкового середовища. Страхування є не лише формою захисту виробничо-господарського суб'єкта від негативних стихійних лих, а й засобом подолання несприятливих періодів в ринкових економічних умовах.

Для суб'єкта підприємницької діяльності виняткового значення набуває страхування від політичних ризиків, комерційних, правових, технічних небезпек, воно ж сприяє упорядкуванню фінансових та юридичних взаємозв'язків між різними суб'єктами ринку.

Враховуючи, що метою будь-якої підприємницької діяльності є одержання прибутку, особливо великого значення набуває страхування від очікуваної його втрати або недержання передбачуваних доходів.

Прийнято вважати: фактори, які спричиняють втрати (недержання) прибутку, зумовлюються двома групами причин.

До першої групи відносяться всілякі порушення нормального виробничого процесу внаслідок стихійних лих, аварій та інших не передбачуваних подій. До другої групи відносять зміну ринкової кон'юнктури, погіршення або ж поліпшення умов виконання контрактів постачальниками чи відмову споживачів від замовленої продукції.

Прибуткова підприємницька діяльність передбачає постійне оновлення основних активів, впровадження нових технологій, заміну традиційних матеріалів тощо. Іншими словами, неможливо вистояти в конкурентній боротьбі без пошуків невикористаних резервів підвищення ефективності виробництва, а значить, без розумного ризику. Звичайно, при цьому дуже вірогідні й втрати. Страхування від них може стати важливою підтримкою підприємців в освоєнні досягнень науково-технічного прогресу.

В умовах становлення ринкової економіки і саме страхування все більше стає об'єктом комерційної діяльності. Страхувальник бере на себе відповідальність за певні матеріальні активи чи господарські операції, тим самим ризикує сам. Тому він може братися за деякі види страхування, яким властива підвищена небезпека, пов'язана з великими ризиками. Проте багато з них можуть стати об'єктом взаємного страхування.

З розширенням ринкових форм господарювання буде посилюватися потреба страхового захисту підприємницьких структур, які до того ж значно зростуть кількісно. Водночас можливості їх страхування будуть також розширюватися завдяки зміцненню фінансового становища страхувальників.

Ризиковий характер виробництва зумовлений як можливими збитками від зупинки конвеєра, автоматичних ліній або всього підприємства чи його підрозділу, так і непередбачуваними наслідками від впровадження нової техніки й технології.

Страхування на випадок змусеного простою техніки та обладнання є доповненням до страхування основних та оборотних активів, оскільки вимушена перерва у виробничій діяльності може спричинити її припинення чи суттєве скорочення. Зважаючи на це і склад страхувальників, і перелік страхових випадків у зазначених видах страхування можуть бути однаковими. Водночас це не означає їхнього обов'язкового зв'язку. Клієнти можуть укладати договори або за обома видами страхування, або за одним з них. Економічно виправданим є одночасне укладання підприємцем договорів із страхування майна та страхування від вимушених простоїв. Для страховиків укладання двох названих договорів страхування дозволяє більш виважено і з меншими втратами розраховувати збиток у разі стихійного лиха або настання іншого страхового випадку.

До страхової відповідальності в разі непередбаченої зупинки виробництва можуть включатись втрати від простою, зумовленого перервами в електро- і газопостачанні, відсутності водозабезпечення, стисненого

повітря тощо, причинами яких є аварії, що трапилися у відповідних його постачальників.

Особливістю страхування від простоїв у виробничому процесі є те, що обсяг збитку при цьому значною мірою залежить від тривалості вимушених простоїв. Тому для визначення обсягу страхового відшкодування потрібно встановити тривалість відповідальності страхової організації, тобто період часу, впродовж якого діють страхові зобов'язання з відшкодування збитків від простою. У світовій практиці найбільш поширеним періодом такої відповідальності є тривалість до одного року.

У договорах страхування збитків від простою передусім встановлюється певна межа, перевищення якої спричиняє настання відповідальності страховика. Такою межею може бути використана франшиза в грошовому вираженні, широко застосовувана в практиці майнового страхування, або період простою, при перевищенні якого страхувальник одержує право на відшкодування.

До збитку, що підлягає страховому відшкодуванню від простою, належать витрати, зроблені за період зупинки виробництва, не одержаний через це прибуток, додаткові затрати на усунення наслідків страхового випадку. Зважаючи на те, що другий складник величини збитку зазвичай найбільш вагомий, можна застосовувати визначення страхування упущеного прибутку (доходу).

До складу витрат у період зупинки виробництва належать такі затрати страхувальника, які він змушений нести незалежно від того, чи відбувається виробничий процес, чи його зупинено. Обчислюючи ці витрати, встановлюють ту їхню частину, що має місце тільки в умовах зупинки виробництва та не залежить від постійних затрат.

Обсяг не одержаного за період зупинки виробництва доходу можна обчислити множенням величини продукції, не виробленої внаслідок простою, на норму прибутку, розраховану на одиницю продукції. При таких

розрахунках обсяг не виробленої в період простою основних активів продукції визначається у вигляді різниці між величиною товарної маси, яка могла бути вироблена в разі нормального виробництва, і масою продукції, виробленої в результаті налагодження виробництва її на інших об'єктах.

Для обчислення суми додаткових затрат, скерованих на зменшення збитків від простою техніки й обладнання, доцільно проаналізувати облікову та звітну документацію, де міститься потрібна інформація про запровадження додаткових змін, оплату за понаднормову роботу, терміновий ремонт, залучення менш ефективних техніки й технології тощо. Важливою передумовою таких витрат є те, що сума їх не перевищувала можливого збитку за двома іншими елементами в тому разі, коли б цих затрат не було.

Заслугує на увагу те, що обчислення обсягу збитку, зазвичай складний і потребує насамперед ґрунтовного знання специфіки виробничого процесу на тому підприємстві, яке є страхувальником. Необхідний також аналіз значного обсягу інформації, яка характеризує різні сторони його діяльності.

Для страхування підприємницької діяльності застосовуються ті ж загальні обмеження відповідальності страховика, що й до інших видів страхування (порушення страхувальником правил і техніко-економічних умов експлуатації механізмів та устаткування, військові дії тощо). Крім них у такому страхуванні вилучається з відшкодування додатковий збиток, зумовлений зупинкою виробництва через: зміну узгодженого проєкту ремонту чи реконструкції пошкоджених активів; накладення заборони органами місцевої влади на відновлювальні роботи; брак у страхувальника потрібних фінансових або матеріальних ресурсів для подолання наслідків простою.

При страхуванні підприємницької діяльності ставки платежів встановлюються у відсотках до грошової оцінки валової продукції, яка виготовлялася до настання страхового випадку. Можливе й використання

середніх ставок за видами діяльності чи галузями з коригуванням їх для конкретних підприємств. Тут потрібно враховувати загальний техніко-економічний стан майна, регламентованості та організації виробництва, господарських зв'язків, ступеня ймовірності виникнення втрат. Вивчення цих чинників може бути в одних випадках підставою для зниження страхових платежів, а в інших — для підвищення їх. Залежно від конкретної ситуації виправданим може бути й надання знижки із ставки платежів у тому разі, якщо страхувальник запобіг настанню страхового випадку впродовж кількох років і не претендував на страхове відшкодування. Навпаки, в разі частих або значних збитків на деяких виробництвах доцільно підвищувати для них ставки страхових платежів.

Певні особливості наявні у страхуванні ризиків, зумовлених переоснащенням виробництва та запровадженням нової технології. Ці ризики залежать від конкретних напрямів страхування. Одним з них є страхування самої техніки, транспортних засобів та устаткування, технологічних ліній тощо на випадок загибелі, зупинення чи порушення їхнього ритму роботи. В цьому разі передбачається відшкодування прямих збитків, пов'язаних із страховими об'єктами. Другий напрям — це страхування від раптових несприятливих наслідків впровадження науково-технічних і технологічних новинок, від аварій та знищення цих новинок. Йдеться про опосередковані збитки страхувальника, який змушений нести додаткові втрати і не одержувати впродовж певного часу запланованого обсягу прибутку. За наведеними напрямками страхування може здійснюватись як окремо, так і в комплексі.

Страхування нової техніки та технологій стосується ризиків, пов'язаних з їх експлуатацією. До них належать конструкторські помилки у виготовленні техніки й розробці технології, підборі матеріалів; непрогнозована поява на ринку більш конкурентної або дешевої техніки чи технологій; не виявлені під час випробувань дефекти; неправильні показання

вимірювальних, регулювальних або запобіжних приладів, що впливає на зниження якості продукції, інших негативних наслідків; не передбачувані показники напруги й тиску, які спричиняють зупинку техніко-технологічного процесу; непрофесійні дії з обслуговування обладнання, технологічних ліній, машин та механізмів. Можливе страхування й від інших ризиків, реалізація яких призводить до руйнування, несправності активної частини основних активів і зупинки виробництва.

Як можна помітити, особливість такого страхування полягає у відшкодуванні збитків з вини окремих юридичних або фізичних осіб. Але потрібно також підкреслити, що обов'язковою умовою для страхового відшкодування має бути визнання конкретної події страховим випадком з погляду його непередбачуваності, раптовості. Іншими словами, страхова відповідальність настає тоді, коли збитки спричинились випадковою помилкою чи професійними діями працівників, які мали документи про необхідну підготовку для роботи з новою технікою або технологіями. Коли ж ця умова не виконана, збитки від некваліфікованих дій спеціалістів не можна вважати випадковими.

У разі страхування від технічних чи технологічних ризиків не покриваються збитки від стихійних природних явищ, вибухів, пожеж, бо ці страхові випадки віднесено до відповідальності за страхуванням основних та оборотних активів підприємств. Як і при укладанні інших договорів страхування, не підлягають відшкодуванню збитки від військових дій, страйків, конфіскації нової техніки. Правом страхової організації є об'єднання в одному договорі за бажання страхувальника страхового захисту від технічних, технологічних ризиків та ризику втрати або пошкодження майна від пожежі.

Коли страховий випадок стосується технічних об'єктів і технологій, відрізняють повне знищення та часткові пошкодження. Частковим вважається такий збиток, при якому застраховані активи лише частково

втратили свою цінність, а вартість відновлення їх менша за ціну та монтаж. При частковому пошкодженні відшкодовуються затрати страхувальника на приведення до початкового експлуатаційного стану пошкодженого майна. Проте, якщо вартість його відновлення перевищує ціну придбання (включно із затратами на монтаж), то фіксується повне знищення техніки чи устаткування. Це зумовлює необхідність відшкодування їхньої первісної ціни.

Враховуючи, що страхування нової техніки й технологій стосується високовартісних активів, його доцільно проводити з певними мінімальними затратами. Водночас їхньому власнику має належати право збільшувати розмір франшизи і розраховувати на відповідне зниження ставок платежів. Величину їх доцільно визначити залежно від типів технічних або технологічних засобів.

Внаслідок пошкодження або руйнування основних активів можливі й непрямі збитки, які також підлягають страхуванню. В такому випадку використовують ті ж принципи страхування від збитків, зумовлених перервами у виробництві, що викладені раніше.

Водночас страхуванню непрямих збитків притаманні певні особливості. Страхування від простоїв виробництва розраховане на відшкодування збитків, що обчислюються на основі середнього рівня прибутку. Однак застосування нової техніки й технологій за деякими винятками (екологічний результат, соціальні ефекти) сприяє збільшенню норми прибутку для страхувальника. Тому його втрати внаслідок невиявлених дефектів технічних засобів чи технології, зниження ефективності їхнього потенціалу можуть значно перевищувати звичайні збитки, спричинені зупинкою виробничого процесу. Враховуючи це, страхування непрямих збитків від пошкодження або знищення нової техніки та технологічного устаткування доцільно проводити, зважаючи на потребу у відшкодуванні підвищених результатів від застосування їх.

3.2 Вибір та обґрунтування заходів щодо мінімізації прогнозних ризиків в діяльності ПАТ «Мотор Січ»

Основні напрямки забезпечення економічної безпеки машинобудівного підприємства

Одним з основних способів мінімізації ризику є створення запасів і резервів.

Мета – уникнення ризику призупинення діяльності господарюючого суб'єкта внаслідок нестачі матеріальних і інших ресурсів.

До запасів крім предметів та продуктів праці належать запаси виробничих потужностей, обігових коштів, незавершеного виробництва, кваліфікації кадрів тощо.

Матеріальні запаси можна поділити на три види:

- страховий запас готової продукції на складі;
- страховий виробничий запас;
- динамічний страховий запас.

Створення резерву грошових коштів здійснюється з метою покриття випадкових затрат, при цьому виділяють два види резервів:

1. загальний резерв грошових коштів покликаний покривати будь-які зміни в кошторисі спричинені впливом факторів ризику;
2. спеціальний резерв, що складається з надбавок не покриття зростання цін і різних затрат за окремими позиціями.

Створення запасів і резервів на підприємстві є досить дієвим способом захисту від ризику, але і відносно “дорогим”, оскільки вимагає вилучення грошових коштів з господарського обороту.

Метою економічної безпеки підприємства є забезпечення його стійкого і максимального ефективного функціонування в даний час і забезпечення високого потенціалу розвитку і росту підприємства в майбутньому. Найбільш

ефективне використання корпоративних ресурсів підприємства, необхідне для виконання цілей даного бізнесу, досягається шляхом запобігання погроз негативних впливів на економічну безпеку підприємства і досягнення наступних функціональних основних цілей економічної безпеки підприємства:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи підприємства і його фінансовій стійкості і незалежності;
- забезпечення технологічної незалежності підприємства і досягнення високої конкурентноздатності його технологічного потенціалу;
- висока ефективність менеджменту підприємства, оптимальність і ефективність його організаційної структури;
- високий рівень кваліфікації персоналу підприємства і його інтелектуального потенціалу, ефективність корпоративних науково-дослідницьких та опитно-конструкторських робіт;
- високий рівень екологічності роботи підприємства, мінімізація руйнівного впливу результатів виробничої діяльності на стан навколишнього середовища;
- якісна правова захищеність всіх аспектів діяльності підприємства;
- забезпечення захисту інформаційного середовища підприємства, комерційної таємниці і досягнення високого рівня інформаційного забезпечення роботи всіх його служб;
- забезпечення захисту комп'ютерних систем;
- забезпечення безпеки персоналу підприємства, його капіталу, майна і комерційних інтересів.

Виконання кожної з перерахованих вище цілей економічної безпеки підприємства є істотно важливою для досягнення її головної мети. Крім того, кожна з цілей економічної безпеки підприємства має власну структуру підцілей, зумовлювану функціональною доцільністю і характером роботи підприємства. Докладна розробка і контроль за виконанням цільової

структури економічної безпеки підприємства є дуже важливою складовою частиною процесу забезпечення його економічної безпеки.

Забезпечення економічної безпеки підприємства – це постійний циклічний процес. На підставі цього дамо основні характеристики процесу забезпечення економічної безпеки підприємства.

Способи забезпечення економічної безпеки підприємства – це набір мір і система організації їхнього виконання і контролю, що дозволяють досягати найбільш високих значень рівня економічної безпеки підприємства.

З вище сказаного можна розрізнити сім наступних функціональних складових економічної безпеки підприємства, під якими покладаються істотно відрізняючи один від одного у напрямку забезпечення економічної безпеки підприємства.

Отже, можна виділити наступні функціональні складові:

- а) фінансова складова;
- б) інтелектуальна і кадрова складова;
- в) техніко-технологічна складова;
- г) політико-правова складова;
- д) екологічна складова;
- є) інформаційна складова;
- ж) силова складова.

1. Фінансова безпека підприємства може бути визначена як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості і рентабельності бізнесу, якості керування і використання основних і оборотних коштів підприємства, структури його капіталу, норми його дивідендних виплат за цінними паперами підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського положення підприємства і перспектив її технологічного і фінансового розвитку.

Загалом, процес забезпечення фінансової складові економічної безпеки підприємства можна розглядати як процес запобігання всебічних збитків від негативних впливів на економічну безпеку підприємства за різними аспектами її фінансово-господарської діяльності.

2. Інтелектуальна і кадрова складова економічної безпеки підприємства. Серед основних об'єктів інтелектуальної власності, що знаходяться під економічною погрозою, варто виділити: винаходи, технічні й організаційні новації, ноу-хау, дизайн і товарні знаки, тексти, аудіо- і відеопродукцію, а також комп'ютерні програми й інші розробки й об'єкти інтелектуальної власності.

3. Техніко-технологічна складова економічної безпеки підприємства. Основна сутність техніко-технологічної складової економічної безпеки підприємства, будь те підприємство виробничої чи невиробничої сфери, полягає в тім, наскільки рівень використовуваних на даному підприємстві технологій відповідає кращим світовим аналогам.

Процес забезпечення техніко-технологічної складової економічної безпеки підприємств нематеріальної сфери найтіснішим образом зв'язаний із забезпеченням інтелектуально-кадрової й інформаційної складових, тому що заходу для забезпечення техніко-технологічної безпеки підприємства нематеріальної сфери насамперед стосуються роботи з підвищенню кваліфікації фахівців підприємства, а також збору й аналізу інформації з проблем, що мають чи можуть мати відношення до технологій даного підприємства, і власні корпоративні розробки в сфері технологічного комплексу підприємства.

4. Політико-правова складова економічної безпеки підприємства. Сутність політико-правової складової економічної безпеки підприємства складається в ефективному і всебічному правовому забезпеченні діяльності даного підприємства, чіткому дотриманню підприємством і його співробітниками всіх аспектів діючого законодавства при оптимізації витрат

корпоративних ресурсів на досягнення цих цілей при активній роботі відповідних служб підприємства при сприятливій зміні зовнішнього політико-правового середовища підприємства.

Під зовнішнім політико-правовим середовищем підприємства можна розуміти сукупність суспільно-політичних умов від міжнародної політичної обстановки до місцевих суспільно-політичних умов даного підприємства й існуючої системи міжнародного і національного законодавства з усіх питань, так чи інакше стосується роботи даного підприємства.

Таким чином, процес забезпечення політико-правової складової економічної безпеки підприємства містить у собі запобігання збитків від негативних впливів як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Негативні впливи суб'єктивного характеру містять у собі недоробки в юридичному забезпеченні діяльності підприємства, що тягнуть за собою фінансові й інші втрати, причини яких лежать у сфері діяльності самого підприємства. До таких внутрішніх причин низької ефективності забезпечення політико-правової складової економічної безпеки підприємства можна віднести низьку кваліфікацію співробітників юридичної служби підприємства, недостатнє фінансування даної служби, а також недостатня увага з боку керівництва підприємства до важливості кваліфікованого юридичного забезпечення всіх аспектів роботи підприємства і нерозуміння необхідності комплексної юридичної експертизи будь-яких планованих і здійснюваних підприємством дій на предмет їхньої відповідності вимогам діючого законодавства.

5. Екологічна складова економічної безпеки підприємства. Очевидно, що на сьогоднішній момент значимість екологічної складової для всебічного комплексного забезпечення економічної безпеки підприємства незмірно виросла.

Основна сутність екологічної складової економічної безпеки з погляду підприємства складається в прагненні оптимізувати свої фінансові витрати таким чином, щоб при мінімальних витратах на забезпечення дотримання

екологічних норм за технологічними процесами на підприємстві і продукції, що випускається їм, мінімізувати свої утрати від адміністративних санкцій за забруднення навколишнього середовища і втрати ринків країн з більш твердими нормами екологічного законодавства, чим ті, котрим відповідає продукція, що випускається даним підприємством.

6. Інформаційна складова економічної безпеки підприємства. Процес забезпечення інформаційної складової економічної безпеки підприємства містить у собі як виконання всієї сукупності функціональних обов'язків з інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підприємства, так і специфічні операції, такі як оцінка погроз негативних впливів на інформаційну безпеку підприємства, аналіз поточного рівня забезпечення інформаційної складової економічної безпеки підприємства, розрахунок ефективності вжитих заходів що до запобігання збитків від негативних впливів на інформаційну безпеку підприємства, виявлення недоліків у роботі з забезпечення інформаційної складової, а також вироблення рекомендацій з пропонованому комплексу мір для поліпшення роботи інформаційно-аналітичного підрозділу підприємства і розробці планової карти розрахунку ефективності прийнятих мір, що передаються в планові підрозділи підприємства для розробки планів діяльності відповідних служб підприємства.

7. Силова складова економічної безпеки підприємства. Під силовою складової економічної безпеки підприємства можна розуміти сукупність наступних станів:

- 1) фізична безпека співробітників підприємства, особливо представників керівництва підприємства;
- 2) схоронність майна підприємства від негативних впливів, що загрожують утратою цього майна чи зниженням його вартості;
- 3) сприяння зовнішнього середовища бізнесу.

3.3 Оцінка впливу запропонованих заходів на фінансову стійкість та прибутковість діяльності ПАТ «Мотор Січ»

Тарифна ставка — ціна страхового ризику та інших витрат, необхідних для виконання зобов'язань страховика перед страхувальником за підписаним договором страхування.

Сукупність тарифних ставок називається тарифом. Система відображення тарифів називається тарифним керівництвом.

Тарифна ставка, за якою укладається страховий договір, називається брутто-ставкою. Вона складається з двох частин: нетто-ставки і навантаження.

Нетто-ставка — ціна страхового ризику (вибуху, пожежі тощо).

Навантаження — вартість, яка покриває витрати страховика з організації та ведення страхової справи, а також містить елементи прибутку.

Для розрахунку тарифів можуть бути використані кілька методів*:

- на основі теорії імовірності та методів математичної статистики з використанням часових рядів;
- на базі експертних оцінок;
- за аналогією до інших об'єктів або компаній;
- з використанням математичної статистики і розрахунку дохідності.

Розглянемо докладніше один із них.

Методика розрахунків тарифної ставки на основі теорії імовірності включає:

- визначення імовірності настання страхового випадку;
- розрахунок нетто-ставки із 100 грн;
- розрахунок ризикової надбавки з використанням стійких статистичних рядів;

- визначення можливого інтервалу змін показника з певною мірою вірогідності;
- розрахунок бруutto-ставки виходячи із планової рентабельності;
- визначення структури бруutto-ставки та частки кожного елемента в ній.

Нетто-ставка визначається за формулою:

$$T_n = P \cdot K \cdot 100, \quad (3.1)$$

де T_n — тарифна нетто-ставка, грн.;

P — імовірність страхової події;

K — коефіцієнт відношення середньої виплати до середньої страхової суми на один договір;

100 — одиниця страхової суми (100 грн.).

Ризикову надбавку, яка створює запасний резервний фонд, утворює двократне середньоквадратичне відхилення, або двосигмовидний інтервал.

Якщо ряд нестійкий, то збільшують тарифний період, коли для цього є інформація, або беруть три-сигмовидний інтервал.

Статистично встановлено: одиничне середньоквадратичне відхилення гарантує 68% упевненості в тому, що витрати не вийдуть за межі тарифу; подвійне — 95, а потрійне — 97,9%.

Відхилення, вищі трикратного середньоквадратичного, не використовують, оскільки, по-перше, 100% -ї гарантії того, що втрати не перевищать величини тарифу, не можна досягти, і, по-друге, чотирикратне і ще вищі середньоквадратичні відхилення значно підвищували б тарифну ставку, а це звужувало б страхове поле внаслідок подорожчання страхових послуг.

У разі надто нестійких рядів або надто високої ціни об'єктів страхування використовують інститут перестрахування.

Про стійкість чи нестійкість ряду судять з того, наскільки медіана наближається до середнього члена варіаційного ряду (кількості страхових подій у нашому прикладі) або відхиляється від нього. Медіана ж розраховується як півсума двох членів, що знаходяться всередині ряду.

Ще однією частиною тарифної ставки є витрати на ведення страхової справи. Ці витрати нормувати практично неможливо, оскільки чинників, що впливають на їхню величину, багато і до того ж вони змінні. Найчастіше в актуарних розрахунках використовують класифікацію, яка відображає такі витрати на ведення страхової справи:

- організаційні;
- аквізиційні;
- ліквідаційні;
- управлінські;
- інкасаційні.

Організаційні — витрати, пов'язані із заснуванням страхової компанії. Їх відносять до активів страховика, оскільки вони, по суті, є інвестиціями.

Аквізиційні — витрати, пов'язані із залученням нових страхувальників і укладенням нових страхових договорів при посередництві страхових агентів.

Ліквідаційні — витрати з ліквідації збитків, спричинених страховим випадком: на оплату праці ліквідаторам (особам, що займаються ліквідацією збитків); понятим; судові витрати; поштово-телеграфні; витрати на відшкодування збитків страхувальнику.

Управлінські — загальні управлінські витрати та витрати з управління майном.

Інкасаційні — витрати, пов'язані з обслуговуванням готівкового обороту надходжень страхових платежів. Сюди входять витрати на виготовлення бланків квитанцій про прийняття страхових платежів, облікових реєстрів: книг, відомостей, довідок тощо.

Останньою складовою тарифу є прибуток від страхових операцій. Він не є обов'язковим компонентом страхового тарифу. Страховик може відмовитись закладати прибуток на деякий проміжок часу з того чи іншого об'єкта з метою розширення страхового поля. Однак, оскільки страхування — комерційна діяльність, вона має бути прибутковою. У зв'язку з цим розглянемо прибуток як структурний елемент тарифу. Оскільки згідно з інструкцією з ліцензування страхової діяльності величина страхових резервів становить не більш як 50% від страхових платежів, тариф дорівнюватиме нетто-ставці, помноженій на 2.

Норматив. витрат на ведення страхової справи встановлюють у певному процентному відношенні до брутто-ставки, а прибуток — до собівартості. Якщо перший норматив встановити на рівні 20—25%, а прибуток — на рівні 5% від собівартості, то тариф буде значно нижчим.

Розглянемо кілька ситуацій виникнення страхового (виробничого) ризику та розрахуємо страхове відшкодування за певної системи страхової відповідальності.

Ситуація перша:

Аварійна зупинка виробничого верстату в наслідок випадкових дій кваліфікованих осіб, які мали відповідні документи

Вартість обладнання складає 100 тис грн. WC

Страхова сума складає 50 тис. грн. S0

Страховий збиток складає: Uс (70000 грн.)

Вартість пошкодженої частини верстату 50 тис. грн.

Вартість втраченого обсягу продукції 20 тис. грн.

Розрахунковий термін простою 1 місяць.

Страхове відшкодування розраховуємо за системою пропорційної відповідальності

Система пропорційної відповідальності визначає виплату страхового відшкодування пропорційно коефіцієнту покриття збитків через неповне

страхування вартості об'єкта. Страхова сума встановлюється в обсязі, що не перевищує дійсну реальну вартість об'єкта, тобто $S_0 < WC$. Коефіцієнт K_n покриття збитків страховиком дорівнює відношенню страхової суми S_0 до страхової вартості об'єкта WC , а страхове відшкодування визначається за формулою

$$SB = U_c \cdot K_n = U_c \cdot S_0 / WC, \quad (3.2)$$

де U_c – фактичний обсяг страхового збитку. За такою системою страхувальник бере участь у відшкодуванні усіх збитків у частині, пропорційній розміру $(1 - S_0 / WC)$. Чим менше K_n , тим більша частина збитку залишається на відповідальності страхувальника. Факт страхування за пропорційною відповідальністю може визначатися у договорі в якості застереження із спеціальною назвою “леверідж”. Ця система може застосовуватися для комерційних страховок, у яких вона може виступати еквівалентом індексації вартості об'єктів відповідно до показників інфляції.

Для системи пропорційної відповідальності можливе одночасне дострахування об'єкта від тих самих ризиків до загальної страхової суми, при якій сумарний коефіцієнт покриття збитків дорівнюватиме $K_n = 1$.

Рішення:

Страхове відшкодування дорівнює

$$SB = 70000 \cdot (50000 / 100000) = 35000 (\text{грн.})$$

Вартість дострахування складає

$$S_0 = 35000 \cdot (35000 / 70000) = 17500 (\text{грн.})$$

Страхове відшкодування після дострахування дорівнює :

$$SB = 70000 - 35000 = 35000 (\text{грн.})$$

Витратна частина дорівнює:

$$S_0 = 50000 + 17500 = 67500 (\text{грн.})$$

Тарифна ставка за місяць виплати в місяць:

$$S_0 = 67500 / 12 = 5626 \text{ (грн.)}$$

Прибуткова частина дорівнює

$$SB = 35000 + 35000 = 70000 \text{ (грн.)}$$

$$\text{Ефект} = 70000 - 67500 = 2500 \text{ (грн.)}$$

Ситуація друга

Руйнування перекриття між 3 та 2 поверхом 3-х поверхового цеху. В периметрі руйнування розташовувались виробничі склади з запасами.

Вартість будівлі складає 360 тис грн. WC

Страховий збиток складає: Uс (340000 грн)

Вартість пошкодженої балки 60 тис грн.

Вартість втраченого обсягу запасів 80 тис грн.

Вартість відновлювальних робіт 200 тис грн.

Система відбудовної вартості означає, що страхова сума визначається або в обсязі ціни об'єкту як за нове майно, або не вище максимальної вартості робіт (послуг) по відновленню ушкодженого об'єкту страхування до первісного стану. Сума страхової виплати визначається в обсязі вартості нового майна або поточної вартості відновлювальних (ремонтних, відбудовних, лікувально-профілактичних) робіт або послуг. Знос майна, що мав місце від початку дії договору страхування до настання страхового випадку, може не враховуватися. Страхування за системою відбудовної вартості відповідає принципу повноти страхового захисту.

Рішення:

Страхове відшкодування дорівнює

$$SB = WC = 360 \text{ тис грн.}$$

Витратна частина дорівнює:

$$U_c = 60000 + 80000 + 200000 = 340000 \text{ (грн.)}$$

Тарифна ставка за місяць виплати в місяць:

$$S_0 = 360000 / 12 = 30000 \text{ (грн.)}$$

Прибуткова частина дорівнює

$$SB = WC = 360000 \text{ (грн.)}$$

$$\text{Ефект} = SB - U_c = 360000 - 340000 = 20000 \text{ (грн.)}$$

Висновки до 3 розділу

Особливо важливою практично для всіх бізнес-планів є необхідність заздалегідь виробити стратегію поведінки та запропонувати способи виходу з можливих ризикових ситуацій. Наявність альтернативних програм і стратегій для потенційного інвестора буде свідченням того, що підприємець знає про труднощі та належно до них підготувався.

Способи зниження ризику розподіляються на зовнішні та внутрішні.

Найбільш типовими зовнішніми є: розподіл ризику між підприємствами партнерами, розподілення виробничих обов'язків, зовнішнє страхування.

Найбільш типовими внутрішніми є: підвищення якості та ефективності управління фірмою; диверсифікація (розподіл інвестицій між різними об'єктами, видами діяльності, послугами тощо); лімітування (наприклад, встановлення верхньої межі інвестицій у певний проект); створення запасів (резервів) для покриття можливих непередбачених витрат; збільшення повноти та ґрунтовності інформації, на підставі якої приймаються конкретні управлінські рішення.

4 ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ТЕХНОГЕННА БЕЗПЕКА

4.1 Аналіз потенційних небезпек

Темою дипломного проекту «Дослідження основних показників роботи суб'єкта господарювання», тому варто розглянути специфіку робочого місця фахівця з економіки підприємства, яке обладнане комп'ютерами та оргтехнікою.

Аналіз робіт, що будуть пов'язані з виконанням дипломного проекту та здійснюватимуться у приміщенні, укомплектованому комп'ютерами відповідно до вимог ГОСТ 12.0.003-76 "Небезпечні і шкідливі виробничі чинники", засвідчує, що низка умов є небезпечними та шкідливими.

Небезпечні та шкідливі чинники можна розділити на групи такі групи:

- Можливість короткого замикання і як наслідок – займання. Спричиняється порушенням техніки безпеки, несправностями у роботі обладнання у несприятливих умовах, наявності обладнання що працює при високих температурах. Це може призвести до опіків кінцівок чи всього тіла різного ступеня тяжкості, або до отруєння чадним газом у випадку пожежі.
- Некомпетентні дії персоналу в умовах займання. Спричиняються недотриманням правил евакуації з приміщення при пожежі. Призводить до паніки, тисняви та небажаних наслідків.
- Недостатня освітленість робочого місця. Зумовлюється можливим виходом з ладу освітлювальних приладів, розміщених на робочому місці, недостатнім освітленням взимку або недотриманням норм праці. Ці чинники можуть спричинити погіршення зору та погане самопочуття внаслідок надмірного напруженість очей тривалий час.
- Несприятливі кліматичні умови. Посилюються недостатнім опаленням приміщення взимку та слабким охолодженням влітку. Також можуть бути

спричинені поганою вентиляцією. Призводять до захворювань органів дихання та зниження загального імунітету.

- Незадовільна ергономіка. Через неправильну організацію робочого місця та порядку проведення робіт може спричинити захворювання центральною нервовою системою та захворювання кістково-м'язовою системою.

- Надмірні фізичні навантаження. Можуть виникати внаслідок порушення у організації робочого процесу, або зважаючи на монотонність роботи, що призводить до статичного напруження м'язів рук, шиї, спини. Призводять до перевтоми, захворювань пов'язаних з кістково-м'язовою системою.

- Ураження електричним струмом. Виникають зазвичай через несправність обладнання, відсутність або неправильне облаштування заземлення, порушення ізоляції дротів чи порушення правил експлуатації обладнанням.

- Психологічні перевантаження. Спричиняються стресовими ситуаціями внаслідок ймовірних складних взаємин у колективі, нервових перенапружень або складності виробничого процесу. Можуть призводити до захворювань, пов'язаних з нервовою системою, перевтоми, втраті концентрації.

4.2 Заходи із забезпечення техніки безпеки

Для належної експлуатації електрообладнання у приміщенні згідно з ДСТУ 60204-1:2015 (Безпечність машин електрообладнання. Частина 1. Загальні вимоги) передбачено облаштування пристроїв для централізованого вимикання електроживлення усіх приладів. Потрібно, щоб усі електричні дроти під напругою повинні були надійно ізольовані та розташовані так, щоб унеможливити випадкове доторкання до них. Також для запобігання ураження електричним струмом усі співробітники повинні добре знати зміст інструкції з техніки безпеки при роботі з електричним обладнанням та

своєчасно проходити інструктажі, про що робляться відповідні записи у журналах з техніки безпеки..

Електричне заземлення облаштовується відповідно до ДСТУ Б В.2.5-82:2016 (Електробезпека в будівлях і спорудах. Вимоги до захисних заходів від ураження електричним струмом) та ПУЕ з опором контуру $\leq 4,0$ Ом.

Використання електрообладнання повинне відповідати вимогам ПУЕ (“Правила експлуатації електроустановок ”) та ДСТУ 60204-1:2015 (Безпечність машин електрообладнання. Частина 1. Загальні вимоги). Електричні установки та обладнання експлуатуються відповідно до “Правил технічної експлуатації електроустановок” (ПТЕ) та «Правил технічної безпеки при експлуатації електроустановок споживачів» (ПТБ) з доповненнями й змінами.

Електробезпека обладнання, що використовується, та вибір відповідних засобів захисту здійснюється згідно з вимогами, викладеними у ДСТУ 7237:2011 (“Система стандартів безпеки праці. Електробезпека. Загальні вимоги та номенклатура видів захисту”).

Щоб унеможливити механічні травми, потрібно забезпечити умови, коли працівники чітко дотримуються правил безпеки на робочому місці, викладеними у ДСТУ 7299:2013 (Дизайн та ергономіка. Робоче місце оператора. Взаємне розташування елементів робочого місця. Загальні вимоги ергономіки).

Відповідні структури та відповідальні особи повинні слідкувати за правильною організацією робочих місць та за тим, щоб проходи та самі робочі місця були вільними від зайвих речей, не перешкоджати вільному пересуванню.

З метою запобігання надмірному навантаженню на нервову систему потрібно робити перерви у роботі для перепочинку та фізичних вправ. Також доцільно запроваджувати практику періодичної зміни діяльності робітника.

4.3 Заходи із забезпечення виробничої санітарії та гігієни праці

Загалом у приміщеннях, де розміщуються ПК, повинні суворо виконуватися норми ДБН В.2.5-28:2018 «Природне та штучне освітлення» [60]. Вимоги до штучного освітлення: освітленість робочих місць у горизонтальній площині повинна бути на рівні 0,8 м від підлоги – не менше 400 лк, вертикальна освітленість у площині екранів дисплея – не менше за 300 лк, коефіцієнт пульсації освітленості – не більше 10 %. Кабінети повинні бути обладнані світильниками УСП 35 з люмінесцентними лампами типу ЛБ-40, які облаштовують на стелі.

Віброакустичні коливання(рівень шуму). Під шумом розуміють хаотичний набір неприємних для людини звуків. Звук являє собою коливальні рухи часток пружного середовища, що поширюється хвилеподібно. Зона простору, у якій поширюються звукові хвилі, має назву звукове поле. З огляду на характеристики спектру, шум диференціюють на широкосмуговий (з безперервним спектром шириною понад одну октаву) і тональний, в спектрі якого є виражені дискретні тони. За часовими ознаками виділяють:

- постійний шум, рівень звуку якого впродовж 8-годинного робочого дня коливається в часі в межах 5,0 дБА при вимірах на часовій характеристиці «повільного» шумоміра;
- непостійний шум, рівень звуку якого впродовж 8-годинного робочого дня коливається в часі в межах понад 5,0 дБА при вимірах на часовій характеристиці «повільного» шумоміра.

Звукоізоляція огорожувальних конструкцій приміщення з ВДТ повинна забезпечувати параметри шуму, що відповідають вимогам ДСН 3.3.6.037-99 «Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку» [61].

Проаналізуємо вимоги до приміщень з ВДТ, яких необхідно дотримуватися.

Віконні отвори приміщень для роботи з ВДТ повинні бути облаштовані регульованими пристроями. Зазвичай для внутрішнього оздоблення приміщень з ВДТ застосовують дифузно-відбивні матеріали, що мають коефіцієнт відбиття для стелі – 0,7-0,8; для стін – 0,5-0,6.

Підлога повинна мати матове покриття з коефіцієнтом відбиття 0,3-0,5. Поверхня підлоги має бути рівною, неслизькою, з антистатичними властивостями. В оздоблення інтер'єру приміщень ВДТ не повинні використовуватися полімерні матеріали, які здатні виділяти у повітря шкідливі хімічні речовини. Будь-які полімерні матеріали для внутрішнього оздоблення приміщень з ВДТ повинні використовуватися лише з дозволу органів і установ державної санітарно-епідеміологічної служби.

Розміщення ПК повинне відповідати вимогам ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин». Виходячи з цих вимог, конструкція робочого місця користувача ВДТ повинна забезпечити підтримання оптимальної робочої пози. Площа на одного працівника має бути не менше 6 м^2 . Зокрема, у приміщенні завдовжки $a = 3 \text{ м}$ та завширшки $b = 6 \text{ м}$, з висотою $h = 3 \text{ м}$ загальна площа буде дорівнювати $S = 18 \text{ м}^2$. Отже, що у такому приміщенні можна розмістити не більше 3-х робочих місць.

Крім площі приміщення заважають і на об'єм приміщення, який, за нормами ДСанПіН 3.3.2.007-98, повинен складати не менше 20 м^3 для одного робочого місця. Розглянуте раніше приміщення має об'єм в 54 м^3 , а це означає, що в такому приміщенні можна розмістити тільки два робочих місця з ВДТ ЕОМ. Об'єм на 1 людину становить 27 м^3 .

До всіх виробничих приміщень необхідно забезпечити притік свіжого повітря, обсяг якого визначається техніко-економічним розрахунком і вибором схеми системи вентиляції. При незначному забрудненні повітря,

кондиціювання приміщень здійснюється із перемінними витратами зовнішнього повітря й рециркуляційного.

Для вибору типу природної вентиляції необхідно визначити коефіцієнт кратності повітрообміну за формулою (4.1):

$$M = \sum_{i=1}^n (\zeta_i \cdot N_i (1 + K_{т.з.}) - \zeta_{io} \cdot N_{io}) k = \frac{L}{V}, \quad (4.1)$$

де L – необхідний повітрообмін, $\text{м}^3/\text{год}$;

V – об'єм приміщення, вільний від обладнання ($V = 33 \text{ м}^3$).

Отже, якщо у приміщенні два робочі місця, об'єм на одну людину складає 27 м^3 . Таким чином відповідно до норми подачі свіжого повітря в приміщення, де розташовані комп'ютери L_1 , повинно надходити не менше $20 \text{ м}^3/\text{год}$ на 1 людину. Розрахунок L_2 виконується за формулою (4.2):

$$L_2 = \frac{Q \cdot 3600}{C \cdot \rho \cdot (t_v - t_n)} M = \sum_{i=1}^n (\zeta_i \cdot N_i (1 + K_{т.з.}) - \zeta_{io} \cdot N_{io}), \quad (4.2)$$

де Q – надлишок теплоти, кВт;

C – масова теплоємність повітря, $\text{кДж}/(\text{кгK})$;

ρ – густина повітря, $\text{кг}/\text{м}^3$;

t_v – температура повітря, що виділяється, градусів за Цельсієм;

t_n – температура зовнішнього повітря, градусів за Цельсієм.

Температура зовнішнього повітря для зимового періоду дорівнює -8 градусів, а для літнього – $+25$ градусів за Цельсієм. Надлишок тепла в приміщенні дорівнює $0,35$ кВт. Отже, L_2 для зимового періоду складає $33,8 \text{ м}^3/\text{год}$, а для літнього – $525 \text{ м}^3/\text{год}$, де $k = \frac{525}{33} = 15,9$. Оскільки $k > 10$, в приміщенні потрібно облаштувати штучну механічну вентиляцію.

Аналізоване приміщення розташовується на другому поверсі виробничого корпусу, що дозволено і відповідає зазначеним вище правилам і нормам [57].

З метою зменшення негативного впливу ПК на організм людини повинні бути враховані вимоги при організації роботи за НПАОП 0.00-7.15-18 «Вимоги щодо безпеки та захисту здоров'я працівників під час роботи з екранними пристроями».

В Україні загальні ергономічні вимоги встановлено ДСТУ ISO 9241-1:2003 «Ергономічні вимоги до роботи з відеотерміналами в офісі. Частина 1. Загальні положення». Згідно з цим нормативним документом, організація робочого місця передбачає: правильне розміщення робочого місця у виробничому приміщенні; вибір робочого розташування, обґрунтованого ергономічними характеристиками, виробничих меблів з огляду на антропометричні характеристики людини; доцільне укомплектування робочих місць обладнанням; врахування характеру та особливостей трудової діяльності.

Такі важливі аспекти, як ергономічні особливості організації робочого місця, викладені в ДСТУ 8604:2015 «Дизайн і ергономіка. Робоче місце для виконання робіт сидячи. Загальні ергономічні вимоги». Зокрема комфортна робоча поза під час роботи з комп'ютером забезпечується можливістю регулювати висоту робочого столу, крісла та підставки для ніг. Раціональною робочою позою як правило вважається таке положення, коли ступні ніг співробітника розташовані горизонтально на підлозі або підставці для ніг, стегна зорієнтовані також у горизонтальному положенні, а верхня частина руки – вертикально. Параметри кута ліктьового суглоба повинні бути в межах 70-90°, зап'ястки зігнуті під кутом до 20°, допускається нахил голови 15-20°. Монітор комп'ютера має бути розміщений на робочому місці таким чином, щоб поверхня екрана була в центрі поля зору людини на відстані 400-700 мм від очей користувача. Як правило, рекомендується розташовувати

обладнання робочого місця так, щоб дотримувалася тотожна відстань очей від екрана, клавіатури, тексту.

4.4 Заходи безпеки у надзвичайних ситуаціях

4.4.1 Заходи з пожежної безпеки

Наразі вкрай важливим завданням профілактики пожеж на підприємстві вважається надійний захист будівельних конструкцій від руйнування та досягнення їх відповідної міцності в умовах впливу високих температур при пожежі. З огляду на рівень вогнестійкості будівельних конструкцій частин споруд іншого призначення, де планується розміщення ЕОМ, запроектований II ступінь вогнестійкості відповідно до ДБН В.1.1-7:2016 (Пожежна безпека об'єктів будівництва. Загальні вимоги).

Для оперативного виявлення займання, внаслідок якого і пожежа, у приміщенні обов'язково облаштовують систему автоматичної сигналізації з димовими сповіщувачами. З метою швидкого гасіння невеликого займання у приміщенні повинні бути розміщені вуглекислотні вогнегасники ВВК-1.4. У разі потреби ліквідування більш широкого загоряння використовують пожежні крани, розташовані у коридорах, на сходах або біля входів (у нішах).

Внаслідок займання можуть виникнути опіки тіла різного ступеня тяжкості або отруєння чадним газом. Зважаючи на це потрібно якомога швидше вибратися із приміщення чи будівлі, де сталася пожежа. Для цього потрібні злагоджені дії всього персоналу. Неправильні дії працівників у випадку пожежі зазвичай виникають через нехтування правилами евакуації з палаючого приміщення, та спричиняють виникнення паніки та тисняви людей, які евакуюються, що загалом негативно позначається на загальному часу евакуації.

Безпека евакуації може бути досягнута завдяки дотримання норм тривалості евакуації працівників з окремих приміщень та споруд, коли вона не більша за критичну тривалість пожежі, що є особливо небезпечною. Традиційно під критичною тривалістю пожежі розуміють час, за який пожежа призводить до досягнення небезпечних для людини температур та зменшення вмісту кисню в повітрі. В усіх без винятку спорудах та будівлях на випадок пожежі має бути передбачена і організована евакуація людей з виробничих приміщень через доступні евакуаційні виходи.

До виходів, які належать до евакуаційних, належать ті, які ведуть з приміщень:

а) першого поверху назовні безпосередньо, або через коридор, чи вестибюль;

б) будь-якого поверху, крім першого, через коридори, що ведуть на сходову клітку, у тому числі через хол. Зокрема самі клітки повинні мати безпосередній вихід назовні або принаймні через вестибюль, відділений від суміжних коридорів перегородками чи дверями;

в) до сусіднього приміщення, розташованого на цьому ж поверсі, якщо воно обладнане виходами, зазначеними вище.

Також евакуаційні виходи повинні бути розосереджені.

Розраховуючи кількість евакуаційних виходів зі споруд, кожного поверху та виробничих приміщень, необхідно керуватися ДБН В 1.1-7-2002, проте не менше двох. Варто зауважити, що також є кілька ряд винятків, коли допускається наявність одного евакуаційного виходу або використання як другого виходу інших отворів та пристосувань для евакуації, наприклад, зовнішньої пожежної металевої драбини. Потрібно враховувати, що категорично не допускається облаштовувати евакуаційні виходи через приміщення категорій А і Б, так само, як і через виробничі приміщення в будівлях, до належать до ступеня вогнестійкості ІІІб, ІV, ІVа та V. Відстань від робочого місця, що розташоване якнайдалі до найбільшого евакуаційного

виходу з приміщення прямо назовні або на сходову клітку регламентується СНіП 2.09.02-85.

Ще один параметр - ширину евакуаційного виходу (дверей) із коридору назовні або на сходову клітку потрібно обчислювати залежно від загальної кількості людей, які будуть евакуюватися через цей вихід, з розрахунку 1 м ширини виходу (дверей) на одну людину, але не менше 0,8 м.

Саму ширину сходового маршу потрібно проектувати не менше розрахункової величини евакуаційного виходу (дверей) з поверху з найбільш широкими дверима на сходову клітку, тобто не менше 1 м.

Визначені евакуаційні шляхи покликані забезпечити безпечну процедуру евакуації співробітників, які перебувають на момент надзвичайної ситуації у приміщеннях, згідно з нормативним часом евакуації.

Щоб розрахувати час, необхідний для евакуації людей з приміщень і будівель, беруть до уваги довжину евакуаційного шляху та швидкість просування людського потоку на всіх визначених відрізках шляху від найвіддаленіших місць до евакуаційних виходів. Також треба зважати на те, що розрахунковий час евакуації повинен бути дещо меншим від потрібного для евакуації людей.

Якщо будівля має висоту 10–20 метрів, її облаштовують вертикальними зовнішніми металевими сходами (драбинами) завширшки 0,6 м. Якщо висота споруди перевищує 20 м, то її обладнують похилими пожежними сходами завширшки 0,7 м з кутом нахилу до 6:1 та проміжними майданчиками, що розміщуються біля вікна не рідше ніж через 8 м по висоті.

Пожежні сходи повинні бути віддалені від периметру будівлі не більше як на 200 м.

Громадяни України мають право на відшкодування завданої шкоди внаслідок надзвичайних ситуацій.

Відповідно до статті 39 Закону України "Про надзвичайний стан" (2501-12) Кабінет Міністрів України затвердив Порядок відшкодування

шкоди особам, які постраждали від надзвичайних обставин(затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 1992 р. N 562 .

Відповідно до цього порядку особами, які постраждали від надзвичайних обставин (надалі - потерпілі), визнаються громадяни, яким завдано шкоди надзвичайними обставинами, проведенням робіт щодо їх відвернення або ліквідації наслідків.

Потерпілі у разі необхідності до одержання упорядкованого житла забезпечуються органами, зазначеними у пункті 2 цього Порядку, тимчасовим житловим приміщенням.

Потерпілі, які проживають у будинках державного та громадського житлового фонду, за новим місцем проживання забезпечуються житлом у будинках державного житлового фонду або вносяться органами, зазначеними у пункті 2 цього Порядку, до окремих списків для позачергового надання житла на підставі довідки, виданої в установленому порядку.

Відшкодування заподіяних матеріальних збитків передбачає, що компенсації підлягають: вартість будівель (житлові, садові та дачні будинки, гаражі, господарські будівлі та споруди), яка виплачується в повному розмірі за діючими на час надзвичайних обставин цінами, що визначаються страховими документами з урахуванням сум, одержаних за договором обов'язкового чи добровільного страхування; вартість застрахованих сільськогосподарських тварин, що загинули або підлягають забою через надзвичайні обставини, яка відшкодовується органами державного страхування відповідно до чинного законодавства;

вартість плодоягідних насаджень, посівів і незастрахованих сільськогосподарських тварин за розцінками, затвердженими органами, зазначеними в пункті 2 цього Порядку;

витрати на влаштування місць загального користування садово-городніх товариств у сумі сплачених цільових внесків або за оцінкою Бюро технічної інвентаризації.

Відшкодування юридичним особам матеріальних збитків, заподіяних внаслідок надзвичайних обставин, провадиться на підставі цивільного законодавства.

У разі відсутності згоди щодо питань, пов'язаних із відшкодуванням шкоди, спір розв'язується судом, державним арбітражним або третейським судом.

За потерпілими на період працевлаштування зберігається середня заробітна плата за попереднім місцем роботи і безперервний трудовий стаж. Державна служба зайнятості працевлаштовує їх у першочерговому порядку.

Потерпілим, які евакуюються, відселяються або вимушені самотійно переселятися на нове місце проживання у зв'язку з надзвичайними обставинами, надаються такі компенсації та пільги:

виплата одноразової допомоги у розмірі трьох мінімальних заробітних плат на кожного члена сім'ї;

оплата вартості проїзду, витрат на перевезення майна залізничним, водним або автомобільним транспортом (крім випадків, коли транспортні засоби надаються безплатно);

збереження середньої заробітної плати за дні зборів у дорогу і влаштування за новим місцем проживання, але не більше семи робочих днів, а також за час перебування у дорозі, виходячи із середньомісячної заробітної плати за попереднім місцем роботи;

оплата витрат, пов'язаних з переїздом, яка провадиться органами, зазначеними у пункті 2 цього Порядку, за попереднім місцем проживання;

одержання за новим місцем проживання безпроцентних позик на господарське обзаведення в розмірі 50 мінімальних заробітних плат на сім'ю

із строком сплати до 15 років з моменту видачі позики незалежно від часу евакуації, відселення або самостійного переселення; позачергове придбання товарів, за які виплачено компенсацію.

Потерпілим, які залишилися на попередньому місці проживання, надається щомісячно грошова допомога, конкретні розміри якої визначаються органами, зазначеними у пункті 2 цього Порядку, виходячи з матеріального стану потерпілих, але не менше: 50 процентів мінімальної заробітної плати на кожну особу (крім пенсіонерів); мінімального розміру пенсії за віком для пенсіонерів усіх категорій (крім дітей, яким призначено пенсію у зв'язку з втратою годувальника).

Фінансування витрат, пов'язаних із забезпеченням житлом, відшкодуванням матеріальних збитків та наданням іншої необхідної допомоги, провадиться у стислі строки за рахунок місцевих бюджетів з наступною компенсацією з державного бюджету.

Розрахунки компенсації витрат подаються Мінфіну.

Відповідно до ч. 2 ст. 141 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, зокрема ті, що викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом, а саме: епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо.

Згідно з рекомендаціями Міжнародної торгової палати однією з категорій форс-мажорних обставин, які впливають на звільнення від цивільно-правової відповідальності, перебіг позовної давності, продовження термінів надходження виручки (надходження товарів) у

зовнішньоекономічній діяльності, відстрочка (списання) податкового боргу – є повинь (крім щорічного розливу річок), землетрус, шторм, осідання ґрунту, цунамі, інші стихійні лиха природи, епідемії.

ВИСНОВКИ

На підставі реалізації окресленої мети можна зробити певні загальнотеоретичні та прикладні висновки.

1. Невизначеність та зумовлений нею ризик належать до обов'язкових аспектів майже всіх рішень у сфері економіки та бізнесу. Ризиком вважається небезпека втрати суб'єктом господарювання частини власних ресурсів, не отримання планованого прибутку чи потреба в додаткових витратах в процесі конкретних видів виробничої діяльності. Наслідком ризику доволі часто помилковість прийнятих рішень; не очікувано малий зиск та великі витрати. Проте ризик є рушійною силою підприємницької діяльності, оскільки успіху досягає той, хто здатний йти на ризик. Ринкова економіка неминуче передбачає наявність таких умов ведення бізнесу, коли ним неможливо керувати, не зважаючи на вплив ризику, а запорукою продуктивного менеджменту, крім усвідомлення наявності ризику, є здатність оперативно та ідентифікувати конкретний вид ризику.

2. Наявність ризику в підприємницькій сфері означає, що для продуктивного її здійснення потрібно заздалегідь розробити реальний план розвитку підприємства з прогнозуванням вірогідності та характеру найближчих подій. З цією метою здійснюється якісна та кількісна діагностика ризиків. Основне завдання якісної діагностики полягає у виявленні факторів ризику, напрямків роботи та стадій, на яких ймовірний ризик. У процесі кількісної характеристики ризику визначається числовий показник певних ризиків та ризику всього визначеного напрямку виробничої діяльності. До найпоширеніших методик кількісного вираження оцінки рівня ризику є ті, що базуються на статистиці, аналізі доцільності витрат, експертній оцінці, аналітичному методі та методі порівняння аналогів, комплексній оцінці ризиків.

3. Вагоме місце у процесі управління ризиком посідає оптимальний

вибір кроків для запобігання та мінімізації ризику, що зумовлює його загальну продуктивність. На підставі ґрунтовного кількісного та якісного аналізу центр прийняття рішення, оперуючи наявними даними, визначає оптимальні інструменти управління ризиком: запобігання, мінімізація, прийняття, зниження рівня ризику. До методів зниження рівня ризику можна належать зовнішні та внутрішні, де зовнішні сигналізують про часткове чи повне делегування відповідальності за економічний ризик, намагання розподілити ризик між головними суб'єктами, або, наприклад, його перекладання на страхові компанії. Натомість внутрішні, які передбачають мінімізацію рівня ризику, використовують обмеження, диверсифікацію; формування запасів та створення резервів; отримання додаткової інформації.

4. У процесі економічної діагностики вдалося з'ясувати, що ПАТ "Мотор Січ" систематично перебуває в площині платоспроможності, також традиційне погашення дебіторської та кредиторської заборгованості відбувається своєчасно та повною мірою, готівки постійно вистачає. Джерелами оборотної діяльності ПАТ "Мотор Січ" є поточні залучені кошти та власний капітал, що свідчить про стійкість діяльності. Підприємство не є фінансово залежним від зовнішнього фінансування. Але, у 2021 році, враховуючи суттєве зростання власного капіталу за рахунок прибутку, підприємство перейшло на інтенсивний стиль розвитку, тобто відносне зростання рівня чистих доходів супроводжується відносним зниженням рівня витрат.

5. На основі даних проведеної економічної діагностики визначено наявність найбільш критичних для підприємницької діяльності ПАТ "Мотор Січ" виробничих ризиків – стан виробничого обладнання, ризик втрати споживачів, ризик втрати постачальника сировини та агрегатів, ризик зриву термінів договорів, ризик закупівлі матеріалів і агрегатів за завищеними цінами або неналежної якості, складне конкурентне середовище.

6. ПАТ "Мотор Січ" загалом є доволі успішним підприємством з

високоприбутковою діяльністю, яке постійно нарощує обсяги продажу власної продукції та послуг, є динамічною компанією, яка функціонує на ринку. Становище зазначеного суб'єкта господарювання на внутрішньому та зовнішньому ринках є відносно стабільним, оскільки ризик впливу з боку постачальників та споживачів доволі незначний, найбільшою мірою на виробника спливає жорстка конкуренція та систематичне розширення ринку збуту. Асортимент компанії ПАТ "Мотор Січ" є порівняно сталим, адже впродовж кількох років він залишався незмінним. Проте варто зауважити, що систематичне оновлення асортименту є запорукою успішного функціонування підприємства, тому воно потребує активної та постійної роботи в напрямку зміни потреб, уподобань споживачів, яким має бути підпорядкована виробнича діяльність.

7. Наразі головною проблемою вітчизняного виробника можна вважати є стан виробничого оснащення, рівень його зносу, застарілість та аварійність.

Ефективна прибуткова підприємницька діяльність потребує систематичного оновлення основних активів, регулярне впровадження сучасних технологій, своєчасної заміну традиційних матеріалів тощо, адже неможливо витримати конкуренцію без пошуків та використання наявних резервів покращення ефективності виробництва, а отже, без сталої позиції на ризику.

Ще одним суттєвим аспектом в роботі підприємства є страхування, яке тісно пов'язане з підприємницькою діяльністю зі значим ризиком. Саме страхування покликане забезпечити фінансові гарантії стабільності й прибуткової виробничої діяльності на випадок настання певних несприятливих обставин, у якій неодмінно до певної міри потрапляє будь-яка виробнича структура, яка функціонує в динамічному непередбачуваному ринковому середовищі. Страхування є свого роду надійним захистом виробництва від руйнівного впливу стихійних лих та засобом подолання

несприятливих етапів у ринковій економічній кон'юктурі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України // від 16 січня 2003 року № 436-IV (діє з 01.01.2004).
2. Цивільний кодекс України // від 16 січня 2003 року № 435-IV (із змінами і доповненнями, внесеними Законами України станом на 12 травня 2004 року № 1713-IV, ОВУ, 2004 р., № 25, ст. 1629).
3. Економіка підприємства: / Під заг. ред. Кондрашихін А.Б., Пепа Т.В. Теорія та практика підприємницького ризику. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2021. – 224с.
4. Економіка підприємства: Навчальний посібник. / Під заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника.- 2 вид., випр. – Суми: ІТД «Універсальна книга», 2033. – 638с.
5. Закон України "Про податок на додану вартість" // від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР (із змінами і доповненнями, внесеними Законами України станом на 23 грудня 2004 року № 2287-IV).
6. Закон України "Про господарські товариства" // від 19 вересня 1991 року № 1576-XII (із змінами і доповненнями, внесеними Законами України станом на 19 лютого 2004 року № 1519-IV).
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" // Наказ Мінфіна України № 87 від 31.03.1999 + № 304 від 30.11.2000.
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 "Баланс" // Наказ Мінфіна України № 87 від 31.03.1999 + № 304 від 30.11.2000.
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 "Звіт про фінансові результати" // Наказ Мінфіна України № 87 від 31.03.1999 + № 304 від 30.11.2000.
10. Балабанов И.Т. Риск-менеджмент. – М.: Финансы, 1996.— 192с.

11. Балабанов И. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом? – М.: Финансы и статистика, 1995.— 382с.
12. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теорияэкономическогоанализа: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 1996.— 288с.
13. Білуха М.Т. Курс аудиту : Підручник. – К.: Вища школа. Знання, 1998. – 574с.
14. Білуха М.Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту. – К.: "Манускрипт", 1996. – 320 с.
15. Бланк И. Инвестиционный менеджмент. – К.: МП "ИТЕМ" ЛТД, 1995. – 448с.
16. Бойчук І.М. Харів П.С., Хопчан М.І. Економіка підприємств. – Л: В-во "Сполом", 1998. – 212с.
17. Большаков А.С. Моделирование в менеджменте. Учебноепособие. – М.: Информационно-издательскийдом "Филинь", Рилант, 2000. – 464 с.
18. Брігхем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту. – К.: "Молодь", 1997. – 1000с.
19. Василенко В.А. Теорія і практика розробки управлінських рішень: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2002. – 420 с.
20. Васильков В.Г. Організація виробництва: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 524 с.
21. Вітлінський В.В., Верченко П.І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с.
22. Вітлінський Г.І. Ризикологія в економіці та підприємстві: Монографія. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
23. Вяткин В.Н., Гамза В.А. Дж. Дж. Хэмптон. Управление риском в рыночнойэкономике. – М.: ЗАО "Издательство "Экономика", 2002. – 76 с.
24. Глазунов В.М. Финансовыйанализ и оценка риска

реальных инвестиций. – М.: "Финстат-Информ", 1997. – 135с.

25. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: Учебное пособие. – М.: "Дело и сервис", 1999. – 426с.

26. Гранатуров В.М., Шевчук О.Б. Ризики підприємницької діяльності: Проблеми аналізу. – К.: Зв'язок, 2000. – 152 с.

27. Грещак М.Г., Гребешкова О.М., Коцюба О.С. Внутрішній економічний механізм підприємства: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2001. – 228 с.

28. Дерлоу Д. Ключові управлінські рішення. Технологія прийняття рішень: Пер з англ. – К.: Всеуито, Наукова думка, 2001. – 242 с.

29. Дуброва О.С. Особливості феномену ризику на сучасному етапі господарювання. Міжвідомчий науковий збірник. – К.: КНЕУ, 2002. – 326 с.

30. Економіка підприємства. Підручник в 2-х томах / Під ред. Покропивного С.Ф. – К.: КНЕУ, 2000. – 528 с.

31. Ефимова М.Р., Ганченко О.И., Петрова Е.В. Практикум по общей теории статистики: Учебное пособие. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 280с.

32. Івченко І.Ю. Економічні ризики: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.

33. Ізмайлова К.В. Фінансовий аналіз: Навч. посібник – К.: МАУП, 2000. – 152с.

34. Ілляшенко С.М. Економічний ризик: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.

35. Клейнер Г.Б., Тамбовцев В.Л., Качалов Р.М. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность. – М.: "Экономика", 1997. – 288с.

36. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом.

Выборинвестиций. Анализотчётности. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 432с.

37. Костіна Н.І., Алексєєв А.А., Василик О.Д. Фінансове прогнозування: методи і моделі. – К.: "Знання", 1997. – 184с.

38. Крейнина М.Н. Финансовое состояние предприятия. Методы оценки. – М.: ИКЦ "Дис", 1997. – 224с.

39. Лапуста М.Г., Шаршукова Л.Г. Риски в предпринимательской деятельности. – М.: ИНФА-М., 1998. – 223с.

40. Машина Н.І. Економічний ризик і методи його вимірювання: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 188 с.